

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TOPLUMSAL SINIF KONUMUNU SÜRDÜRME VE YÜKSELTME STRATEJİSİ OLARAK EBEVEYNLERİN EVLATLARININ EĞİTİMİNE VE MESLEK EDİNMELERİNE KARŞI TAVIR ALIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine Akçelik

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Ankara, 2019

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TOPLUMSAL SINIF KONUMUNU SÜRDÜRME VE YÜKSELTME STRATEJİSİ OLARAK EBEVEYNLERİN EVLATLARININ EĞİTİMİNE VE MESLEK EDİNMELERİNE KARŞI TAVIR ALIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine Akçelik

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Danışman: Doç. Dr. Zafer Çelik

Ankara, 2019

ONAY SAYFASI

Emine Akçelik tarafından hazırlanan "*Toplumsal Sınıf Konumu Sürdürme ve Yükseltme Stratejisi Olarak Ebeveynlerin Evlatlarının Eğitimine ve Meslek Edinmelerine Karşı Tavır Alışı*" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvan Adı Soyadı	Kurumu	İmza
Doç.Dr. Zafer Çelik	AYBÜ	
Doç.Dr. Emrah Akbaş	AYBÜ	
Doç.Dr. Abdulkerim Sönmez	Hacettepe Üniversitesi	

Tez Savunma Tarihi: 17.6.2019

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ünvan Ad Soyad

Doç.Dr. Seyfullah Yıldırım

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

15.07.2019

Emine Akçelik

TEŞEKKÜR

Sosyolojide üstadım ve rehberim, kalbinden ve ilminden el aldığım hocam Doç. Dr. Abdulkerim Sönmez'e ve Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ndeki bütün hocalarıma,

Bana verdiği güç, samimi ve cömert desteği ve titiz danışmanlığından dolayı danışman hocam Doç. Dr. Zafer Çelik'e ve Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ndeki bütün hocalarıma,

Mülakat yaptığım kişilere ulaşmamda yardımlarını esirgemeyen sevgili kardeşlerim Şeyma Akçelik Kavaz ve Musa Celil Akçelik'e, sevgili arkadaşlarım Gülay Akgün, Gülseren Orak, Elif Aksoy, Kevser Özel ve adını hatırlayamadığım diğer arkadaşlarıma,

Mülakat yaptığım kişilere ulaşmamda en çok yardımını aldığım ve her daim yanımda olan sevgili annem Meryem Akçelik'e, sevgili babam Zeynel Akçelik'e ve bütün aileme,

Tez sürecindeki gerginliği, mutluluğu ve daha birçok şeyi paylaştığımız, sevgili yol arkadaşlarım ve dostlarım Hatice K. Arabacı ve Gonca Dedemoğlu'na,

Tezi bitirmem için tavsiyelerini ve yardımlarını esirmeyen sevgili iş arkadaşlarım ve dostlarım Arş. Gör. Dr. Sinan Acar, Arş. Gör. Ayşe Sert, Arş. Gör. Burcu Durukan ve Arş. Gör. Fırat Şahin'e,

Benim için zamanını ayıran ve evini açan mülakat yaptığım tüm kişilere,

Tez süresince moral ve motivasyon kaynağım olan Bartın Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nün kıymetli öğrencilerine,

Hayatımdaki en önemli güç kaynağım olan sevgili kızım Rümeysa Su Aksoy'a

Gönülden teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Akçelik, Emine. Toplumsal Sınıf Konumunu Sürdürme ve Yükseltme Stratejisi Olarak Ebeveynlerin Evlatlarının Eğitimine ve Meslek Edinmelerine Karşı Tavır Alışı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

Bu çalışma, toplumsal sınıf konumlarını sürdürme ve yükseltme stratejisi olarak farklı sınıf konumlarındaki ebeveynler ve evlatlarının eğitim sürecini ve meslek seçimini nesiller boyunca nasıl örgütlediklerini incelemektedir. Araştırma, Ankara'da 24 ebeveyn ve üniversiteye giriş sınavları için hazırlanmakta olan 18 evlatla yürütülen derinlemesine görüşmeler yoluyla derlenen nitel verilere dayanmaktadır. Aileler, 7 işçi sınıfı aile, 6 küçük ve orta ölçekli ticari ve sınai kuruluş sahibi aile ve 5 profesyonel sınıfa mensup aileden oluşmaktadır. Verilerin analizi, ebeveynler ve evlatları tarafından benimsenmiş olan üniversite düzeyinde eğitime devam edip etmeme kararı ve alan veya branş seçimi konusundaki stratejilerin, toplumsal sınıf konumlarından ve evlatlar için sunulmuş olan kültürel, sosyal ve ekonomik kaynaklardan büyük ölçüde etkilenmekte ve onlar tarafından şekillenmekte olduğunu göstermektedir. Aileler, üç toplumsal sınıf konumunda da eğitimin statü/onur kazandırma işlevini önemsemekte ve evlatlarının eğitimi için aile gelirlerinin neredeyse birbirleriyle eşit bir oranını tahsis etmektedirler. Ancak evlatlarına üniversite düzeyinde daha ileri bir eğitime devam etmeleri için rehberlik ve motivasyon sağlama ve onların hangi alanda çalışmaları gerektiği konusunda çok farklı davranış örüntüleri sergilemektedirler. İşçi sınıfına mensup aileler kültürel ve toplumsal kaynak yetersizliğinden dolayı evlatlarına neredeyse hiç rehberlik sağlayamazken, profesyonel sınıfa mensup aileler tüm kültürel ve sosyal kaynaklarını, ayrıcalıklı sınıf konumlarının nesiller boyunca yeniden üretilmesi için seferber etmektedirler. İşçi sınıfına mensup ailelerin evlatları dikey hareketlilik gerçekleştirmek için içinde bulundukları çıkmazı yalnızca kişisel-zihinsel nitelikleri ve motivasyonları ile kırmaktadırlar. Ayrıca, çalışmanın bulguları, ileri eğitime devam etmede ve meslek seçiminde, ailelerin ve evlatların içinde bulundukları "mikro tabakalaşma sistemi", yani yakın sosyal çevreleri için geçerli olan tabakalaşma sisteminin, makro toplumsal tabakalaşma sistemi ile birlikte çalışan ama yine de ayrı bir etken olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Farklı sınıf konumlarındaki bireyler ve aileler, mesleklerin işlevsel fayda ve onurlarının anlamını kendi mikro statü ölçütlerine göre farklı bir biçimde değerlendirmekte, yorumlamakta ve bu değerlendirme ve yorumlarını pragmatik kararları için birer ölçüt olarak kullanmaktadırlar. Çalışmanın bir diğer önemli bulgusu, ailelerin kız evlatları için meslek tercihi ve kaynakların tahsisi bakımından eski ve geleneksel cinsiyete özgü tercihlerinin büyük ölçüde ortadan kalkmış olduğudur. Bu, gelecekte toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bireylerin hedefleri açısından azalacağına dair bir gösterge olarak kabul edilebilir.

Anahtar Sözcükler: Toplumsal tabakalaşma, toplumsal hareketlilik, sınıf, statü, eğitim, habitus, kültürel sermaye, toplumsal cinsiyet.

ABSTRACT

Akcelik, Emine. The Attitude of Parents and Children Towards Education and Choice of Profession as a Strategy for Maintaining or Upgrading Their Class Positions, Masters Thesis, Ankara, 2019.

This study examines how parents and children in different class positions organize the process of education and make choices of profession as a strategy for maintaining and/or upgrading their class positions across generations. This examination is based upon qualitative data compiled by means of in-depth interviews conducted with 24 parents and 18 children studying for entrance exams, in Ankara. The families consist of 7 working class families, 6 families of owners of small and medium scale commercial and industrial establishments and 5 families of professional class. The analysis of the data indicates that the strategies adopted by the parents and their children concerning whether or not to pursue education at university level and the choice of filed or subject are largely affected and shaped by their social class positions and cultural, social and economic resources available to them. Families do care about the status/honour-giving function of education in all three social class positions and allocate almost equal proportion of their family income for the education of their children. But they display very distinctive patterns of conduct regarding how they then provide their children with guidance and motivation to pursue further education at university level and which subjects they should study. While the working class families lack cultural and social resources for and hence provide almost no guidance for their children, the professional class families mobilize all their cultural and social resources for the reproduction of their privileged class positions across generations. The children from working families break the deadlock for vertical mobility only by their personal-intellectual qualities and motivation. Furthermore, the findings of the study indicate that in the pursuance of further education and the choice of profession "the micro stratification system" that is the one relevant in close social milieu of the families and the children act, along with the macro social stratification system, as an important factor. The individuals and the families in different class positions evaluate and interpret differently the meaning, functional utility and honour of the professions in their micro status scale and transfer their evaluations into criteria for pragmatic decisions. Another essential finding of the study is that the old and traditional gender-specific choices of the parents for allocation of the resources and choice of profession for their daughters have largely disappeared. This can be considered an indication that gender inequality will decrease in the future in terms of the destination of individuals.

Key Words: Social stratification, social mobility, class, status, education, habitus, cultural capital, gender.

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Goldthorpe'un Sınıf Şemasının Olası Birleştirilmiş Halleri……..……..…69

Tablo 2. Bireylerin Kendi Meslekleri İtibarıyla Babaların Mesleklerinin Dağılımı……72

Tablo 3. Babaların Mesleği İtibarıyla Bireylerin Kendi Mesleklerinin Dağılımı……73

İÇİNDEKİLER

BEYAN……...…….i

TEŞEKKÜR……..……..ii

ÖZET……..…...…iii

ABSTRACT…….……..iv

TABLOLAR DİZİNİ……..……...…..…v

İÇİNDEKİLER……...……vi

GİRİŞ…….…….1

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE YÖNTEMİ……..……..6

1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı…….……....……6

1.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi……..……8

1.3. Sınıf Konumları İtibarıyla Aileler, Ebeveynler ve Evlatların Sosyo-Demografik Durumları…….……12

1.3.1. İşçi Aileleri, Ebeveynler ve Evlatlar…….……...……..12

1.3.2. Ticarî-Sınaî Girişimci Aileler, Ebeveynler ve Evlatlar……..…19

1.3.3. Profesyonel Meslek Erbabı Aileler, Ebeveynler ve Evlatlar…….25

2. TOPLUMSAL SINIF, TABAKALAŞMA VE HAREKETLİLİK: TEMEL YAKLAŞIMLAR VE İHTİLAFLAR……...….30

2.1. Toplumsal Tabakalaşma…….……..…….31

2.2. Sınıf……..….36

2.2.1. Sınıf Belirleyici Olarak Meslek……47

2.2.2. Sınıf Belirleyici Olarak Habitus ve Kültürel, Sosyal, Fizikî Sermaye Sahipliği…….……49
2.3. Toplumsal Hareketlilik……..56
2.3.1. Toplumsal Hareketlilik Merdiveni Olarak Eğitim……60
2.3.2. Toplumsal Hareketlilik, Eğitim ve Meslek İlişkisi…….63
2.3.3. Toplumsal Hareketlilik, Eğitim ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi…….70
2.4. Türkiye'de Eğitim ve Toplumsal Hareketlilik İlişkisine Dair Bazı Bulgular……...…….…….72

3. AİLELERİN VE BİREYLERİN İÇİNDE BULUNDUKLARI GENEL TOPLUMSAL KOŞULLAR VE TOPLUMSAL HAREKETLİLİK STRATEJİLERİ……..…77
3.1. Ailenin Sınıfsal Konumunun Genel Etkisi…….……78
3.2. Ailenin Toplumsal Konumu Bağlamında Hareketlilik Stratejileri…….93
3.3. Mikro Statü Tabakalaşması……...……..…..98
3.4. Öğretmen ve Arkadaş Etkisi……102

4. KÜLTÜREL, İKTİSADÎ VE BİREYSEL ETKENLER VE TOPLUMSAL HAREKETLİLİK STRATEJİLERİ…….105
4.1. Kültürel Etkenler……...…..105
4.1.1. Kültürel Sermayenin Etkisi……..105
4.1.2. Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Etkisi…….……..107
4.2. İktisadî Kapasite ve Toplumsal Hareketlilik Stratejileri……..112
4.2.1. İktisadî Kaynakların Kullanım Biçimleri…….....112
4.2.2. Kaynak Yetersizliği ile Mücadele Biçimleri……....114
4.3. Bireysel Etkenler ve Toplumsal Hareketlilik Stratejileri…….……115
4.3.1. Ebeveynlerin Bireysel Talepleri……...115
4.3.2. Evlatların Bireysel Talepleri……119
4.3.3. Ailenin Hayat Tecrübesinin Etkisi……..…….120

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME…….….123
KAYNAKÇA……..128
EK-1. EBEVEYN MÜLAKAT CETVELİ…….137
EK-2. GENÇ MÜLAKAT CETVELİ…….140
EK-3. ÖZGEÇMİŞ……..142

GİRİŞ

Bu araştırma farklı toplumsal sınıf konumlarını işgal eden ailelerde ebeveyn ve çocukların hangi nedenlerle ve hangi yönde bir toplumsal hareketlilik beklentisi içinde eğitim ve meslek edinme sürecini örgütledikleri ve idare ettikleri hakkındadır. Araştırma bu soruya hane reisinin esas işi ve mesleği dikkate alındığında çok genel hatları ile işçi, ticari-sınai girişimci ve profesyonel meslek erbabı olmak üzere her biri diğerinden oldukça ayrı ve farklı bir sınıf konumuna tekabül eden üç farklı sınıf konumundan ebeveynler ile onların evlatları olarak üniversiteye giriş sınavlarına hazırlanan ya da üniversiteye yeni başlamış olan bireylerle yapılmış mülakat verilerinin analizi yoluyla cevap vermektedir. Araştırmanın amacı basitçe aktörlerin kendi beyanlarının içeriğinden hareketle durumun bir tasvirini üretmek değil, onların beyan etmiş oldukları gerekçe ve şartların nasıl bir eklemleşme üreterek ya da bir mekanizma vasfı kazanarak belli bir sonucun üretimine yöneldiğinin açıklamasını yapmaktır. Bu nedenle de araştırma verileri öncelikli olarak sebeplerin/mekanizmaların belli bir sonucu üretmeye nasıl yöneldiği üzerine odaklanmaktadır. Araştırmada hareketlilik stratejileri olarak tanımlanan husus en sade hali ile ailelerin ve evlatların sahip oldukları kaynaklar ve kısıtları hangi biçim, tarz ve yoğunlukta belli bir hedefe yönelttiklerine atıfta bulunmaktadır. Sonuç olarak atıfta bulunulan şey ise aslen tamamlanmış olmaktan çok erişilme yoluna koyulmuş hareketlilik menzilleridir ki bunlar: i) mevcudu olduğu gibi koruma, ii) mevcudu alanını değiştirerek koruma ve iii) mevcut olandan daha yukarıya çıkma olmak üzere üç ana biçimde oluşmaktadır.

Araştırma tasarımının ve bu tasarıma dayalı olarak derlenmiş olan ampirik verilerin vasfının da bir gereği olarak araştırmada kendilerine nedenler olarak işaret edilen hususlar natüralist-pozitivist araştırma geleneğinde anlaşılan hali ile değişkenler değil, realist metodolojide kendilerine atıfta bulunan şekli ile sahip olduğu vasıflar ile belli bir sonucu üretme kabiliyetinde olan ve bireylerin ve ailelerin iktisadi, toplumsal, kültürel durumları kadar onların fikir, düşünce, deneyim ve güdülenme durumlarını vasfeden niteliklerdir. Toplumsal sonuçlar ise bu niteliklerin belli bir bağlamda bir araya gelme/getirilme biçiminde doğan eklemleşme ve etkileşimin özgün vasfından (yani bir mekanizma hali kazanmalarından) ortaya çıktıklarından böyle bir durumun analiz ve değerlendirilmesi tek tek her bir niteliğin sonuç üzerinde

doğurduğu etkinin ölçülmesi biçiminde değil, bunların bir arada nasıl çalışarak belli bir sonucu üretmeye yöneldiğinin değerlendirmesini yapmak suretiyle ifade edilecektir. Sayer (2017) ve Perri 6 ve Bellamy (2016)'in tariflerini izleyerek bu nedensel analiz yöntemine genel hatları ile nedensel mekanizmaların belli bir arızî bağlamdaki etkileşiminin analizi demek uygun olur.

Türkiye'de toplumsal tabakalaşma, hareketlilik ve sınıf araştırmaları sosyoloji literatüründe oldukça az yer kaplamaktadır. Hâlihazırdaki çalışmalar ise ekseriyetle, niteliksel yönteme kıyasla daha genel bulgulara ulaşılan niceliksel yöntem kullanılarak yapılmış olduğundan, toplumsal tabakalaşmanın tezahürünün daha ayrıntılı gözlemlenebileceği küçük grupların incelendiği ve konunun derinlemesine tartışmaya açılabildiği çalışmalar değildir. Bu çalışmanın ana temasını oluşturan, toplumsal tabakalaşma ve kuşaklar-arası hareketlilik bağlamında ebeveynin çocuğunu meslek eğitimine nasıl yönlendirdiği ve onu ne kadar etkilediğiyle ilgili ampirik bir araştırmaya rastlanmamıştır. Eğitimde toplumsal hareketliliğin incelendiği araştırmalara bakıldığında ise, bu araştırmalar içerik bakımından birbirini tekrar eden, klişe ifadelerle sonuçlarını aktaran çalışmalardır. Bu çalışmalar, mekanizmaların nasıl eklemleştiğini ortaya koymaktan ziyade daha çok, olması gerekeni ya da idealize edilmiş olanı aktarmakta ve süreçleri göstermek bakımından eksik kalmaktadır. Bu çalışmada bunun aksine yapılmak istenen, ailelerin toplumsal hareketlilik mekanizması içinde, bir hareketlilik merdiveni olarak eğitimden talebinin ne olduğu, çocuğunun eğitimine ne kadar kaynak ayırdığı ve eğitimin etkisinin bu mekanizma içinde ne kadar işlevsel olduğudur.

Toplumsal hareketlilik stratejileri bağlamında farklı toplumsal sınıf konumunda bulunan ailelerde ebeveyn ve evlatların eğitim alma ve meslek edinme süreç, talep ve örüntülerine odaklanmış olan bu çalışma, dört temel bölümden oluşmaktadır. "Araştırmanın Konusu, Amacı ve Yöntemi" başlıklı birinci bölümde, araştırmanın genel bir çerçevesi sunulmakta ve bölüm üç alt kısma ayrılmaktadır. Bunların ilkinde, bu bölümün başında da ayrıntılı aktarılmış olan araştırmanın konusu, temel ilgisi, sorunu, hareket noktaları ve amaçları tarif edilmektedir. İkincisinde, araştırmanın metodolojik yaklaşımı ve yöntemi tarif edilmektedir. Araştırma kapsamında toplumsal tabakalaşma sisteminde hiyerarşik olarak mevcut olan üç ayrı sınıf konumuna karşılık geldiği ve aynı zamanda Goldthorpe'un sınıf şemasının (Tablo 1) en yalın biçimindeki üç ana sınıfa denk geldiği varsayılan alt, orta ve üst sınıf biçiminde kavramsallaştırılmış konumlara bağlı olarak meslek grupları belirlenmiştir. Bunlar; işçi, ticari-sınai girişimci ve profesyonel meslek erbabı şeklindedir. Babanın işçi olduğu yedi aile grubu, babanın ticari-sınai girişimci olduğu altı aile ve babanın profesyonel meslek erbabı olduğu beş aile olmak üzere on sekiz aile grubu ve bunlara mensup kırk iki birey ile evlat (on sekiz birey)

ve ebeveyn (yirmi dört birey) için ayrı ayrı derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Mülakatlardan çıkarılan veriler doğrultusunda belli temalar oluşturularak nedensel analiz yöntemi ile veriler analiz edilmiştir. Üçüncü alt başlıkta ise araştırmaya katılan, kendileriyle mülakat yapılan bireylerin sosyodemografik özellikleri ve içinde yaşadıkları hanehalklarının genel durum ve değerlendirmesi yapılmaktadır.

Çalışmanın "Toplumsal Sınıf, Tabakalaşma ve Hareketlilik: Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar" başlıklı ikinci bölümünde toplumsal sınıf kökenleri ile toplumsal hareketlilik menzilleri arasındaki ilişkiye dair kuramsal tartışmalar ele alınmaktadır. Bu bölümde amaç hem tartışmaların kuramsal ufkunu tespit etmek hem de bu araştırma esnasında derlenen verilerden ortaya çıkan ampirik sonuçların hem nasıl yorumlanabileceği hem de bu suretle literatür hakkında nasıl bir eleştirel değerlendirme yapılabileceğine bir çerçeve oluşturmaktır. Bölüm, üç alt başlıktan oluşmaktadır. Bunlar; toplumsal tabakalaşma, sınıf ve toplumsal hareketlilik başlıklarıdır. Sosyolojinin en önemli konularından birkaçını oluşturan bu başlıklar altında çalışmayla eklemleşen temel teoriler tartışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümleri araştırmanın ampirik verilerinin analizini içermektedir. Bu bölümlerin her bir alt bölümü kendileriyle mülakat yapılan bireylerden derlenen verilerin; toplumsal, kültürel, iktisadî ve bireysel olmak üzere, ailelerin eğitim ve meslek edinme süreçlerindeki toplumsal hareketlilik stratejilerine, eylemlerine, arzu ve taleplerine etki eden etkenlerin analiz edildiği temel temalardan her birinin analizini içerecek şekilde düzenlenmiştir.

Bu kapsamda üçüncü bölümde, "Ailelerin ve Bireylerin İçinde Bulundukları Genel Toplumsal Koşullar ve Toplumsal Hareketlilik Stratejileri" başlığı altında ebeveyn ve evlatların içinde yaşadıkları toplumsal bağlamın evlatların eğitim süreci ve meslek tercihlerindeki etkisi incelenmektedir. Bölüm; "Ailenin Sınıfsal Konumunun Genel Etkisi", "Ailenin Toplumsal Konumu Bağlamında Hareketlilik Stratejileri", "Mikro Statü Tabakalaşması" ve "Arkadaş ve Öğretmen Etkisi" başlıklarıyla dört alt başlık altında ele alınmaktadır. Bu alt bölümlerin ilkinde, ailenin sınıfsal konumunun ebeveynlerin evlatlarını eğitim sürecine katılım ve meslek tercihinde yönlendirme pratikleri üzerindeki temel etkenlerin neler olduğu tartışılmaktadır. Bu tartışma, işçi, ticaret erbabı ya da profesyonel meslek erbabı aile gruplarındaki ebeveynin, sınıf konumuna bağlı olarak evladının eğitim süreci ve meslek seçimi bakımından güdülenmesinde, yeteneklerinin ortaya çıkmasında, çalışma azmi ve öz disiplin kazanmasındaki etkisi; meslek seçiminde rehberlik yapma kapasitesi ve bunların evlatlarda meslek seçimi ve eğitim sürecindeki avantajlar ve dezavantajlar bakımından ne şekilde yansımasını bulduğu ile ilgilidir.

İkinci alt bölümde ise, ailenin kendi toplumsal konumuna bağlı olarak gelişen toplumsal hareketlilik stratejileri tartışılmaktadır. Kökenlerinin evlatların menzilini belirlemede ne biçimde ve ne derecede etkili olduğu, arzu edilen menzilin kökene göre durduğu konumun nerede bulunduğu ve bunların ebeveyn ve evlatların eylemlerini ve konum bakımından hareketlilik arzularını nasıl etkilediğinin çerçevesi çizilmektedir. Üçüncü alt bölümde, makro tabakalaşma düzeni ile eklemleşen ve alt kültür olarak oluşan mikro tabakalaşma düzeni, mikro hareketlilik örüntüleri ve süreçleri ele alınmaktadır. "Mikro Statü Tabakalaşması" başlığı altında meslek gruplarının kendi sınıf konumu bağlamındaki zihinsel kategorileştirmeleri ve pratikleri irdelenmektedir. Dördüncü alt bölümde ise, evlatların arkadaş ve öğretmenlerinin eğitim süreci ve meslek seçimi bakımından etkisi değerlendirilmektedir.

Çalışmanın "Kültürel, İktisadî ve Bireysel Etkenler ve Toplumsal Hareketlilik Stratejileri" başlıklı dördüncü bölümünde ise üç alt başlık bulunmaktadır. İlk olarak, "Kültürel Etkenler" başlığı altında, kendileriyle mülakat yapılan bireylerin içinde yaşadıkları kültürel alanın kendi pratiklerinde ve eylemlerinde nasıl ve ne derecede bir yansımasını bulduğu incelenmektedir. Bölüm, "Kültürel Sermayenin Etkisi" ve "Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Etkisi" olarak iki alt başlığa ayrılmaktadır. Bölümün ilk başlığı altında, kendileriyle mülakat yapılan bireylerin bulundukları sınıf konumu bağlamında sahip oldukları estetik tercihler, genel kültürel farkındalık ve sanatsal etkinliklere katılım ölçüsünün bir göstergesi kabul edilen kültürel sermayenin eğitim süreçlerine yansıması incelenmektedir. "Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Etkisi" alt başlığı altında ise, yine kültürel bir gösterge olarak kabul edilen ve toplumda hâkim olan toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında ebeveyn ve evlatların eğitim sürecine katılım ve meslek tercihlerinin nasıl şekillendiği ve ne biçimde eyleme döküldüğü tartışılmaktadır.

İkinci olarak, "İktisadî Kapasite ve Toplumsal Hareketlilik Stratejileri" başlığı altında iktisadî kapasitelerinin ailelerin toplumsal hareketlilik stratejilerinde nerede konumlandığı incelenmektedir. Bölüm, "İktisadi Kaynakların Kullanım Biçimleri" ve "Kaynak Yetersizliği ile Mücadele Biçimleri" şeklinde iki alt başlığa ayrılmaktadır. Alt başlıklarda genel manada ailelerin iktisadî kaynaklarını ne ölçüde ve ne mahiyette evlatlarının eğitimsel kazanımı ve meslek edinmesi için kullandığı ve iktisadî kaynak kısıtlılığı ile mücadele etme biçimleri ele alınmaktadır.

Üçüncü olarak ise, "Bireysel Etkenler ve Toplumsal Hareketlilik Stratejileri" başlığı altında ailelerin, mikro düzeydeki hareketlilik stratejilerinin, eğitimsel ve mesleksel talep ve beklentilerinin bireysel pratiklerde yansımasının ne biçimde gerçekleştiği tartışılmaktadır. Bölüm, "Ebeveynlerin Bireysel Talepleri", "Evlatların Bireysel Talepleri" ve "Ailenin Hayat

Tecrübesinin Etkisi" olarak üç alt başlığa ayrılmaktadır. Bu alt bölümlerde ebeveynlerin hem meslekî hayatlarında hem de özel hayatlarında ne tür eşitsizlikler, sıkıntılar, zorluklar ya da aksine olarak rahatlık ve memnuniyet hali yaşadığı ve bu hayat tecrübesinin evlatlar kuşağına nasıl takdim edildiği ve bundan ne yönde nasıl bir hareketlilik menziline doğru bir yönelim oluşturulmaya çalışıldığı incelenmektedir.

Araştırmanın son bölümünde ise, bir bütün olarak değerlendirildiğinde bu araştırmanın verileri doğrultusunda toplumsal hareketlilikte köken ile menzil arasındaki ilişkiler hakkında neler söylenebileceğine dair tartışmalar mevcuttur.

BÖLÜM I

ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE YÖNTEMİ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu araştırmanın konusu, içinde bulunduğu toplumsal sınıf konumunu koruma ve/veya daha yüksek bir konuma ulaşma ile ilgili toplumsal hareketlilik stratejileri kapsamında ebeveynlerin ve evlatların eğitime ve meslek edinmeye karşı nasıl tavır aldıklarıdır. Çalışmanın amacı üç kümede mütalaa edilebilecek olan etkenler arasındaki etkileşimler çerçevesinde anne-babaların çocuklarının eğitimini nasıl konumlandırdıkları, hangi kaynakları hangi çocuklar (kız-erkek, yetenekli-yeteneksiz vb.) için nasıl harekete geçirdikleri ve bu tavrın çocuklar tarafından ne şekilde algılanıp eğitim hedeflerine yöneltildiğinin anlaşılması, analiz edilmesi ve yorumlanmasıdır.

Araştırmada dikkate alınacak etkenlerin ilk kümesini ebeveynlerin öğrenim düzeyleri, meslekleri, sahip oldukları fiziki, sosyal, kültürel sermayeleri ve habituslarının durumu ve miktarı gibi onların toplumsal sınıf konumlarıyla ilgili vasıfları yer almaktadır. İkinci kümede yer alan etkenler ebeveynlerin kendi hayat deneyimleriyle bağlantılı ve fakat çocuklarının eğitim ve meslek hayatında somut bir karşılığa bürünmesini arzuladıkları istekleri, deneyimleri ve yaşam deneyimleri ile çocukların bu istekleri ve deneyimleri nasıl anladıkları, yorumladıkları veya içselleştirdikleri oluşturmaktadır. Üçüncü kümede ise daha çok okul ortamı diye tabir edilen ve çocukların kendi entelektüel ve akademik yeteneklerinin, güdülenme düzeylerinin kendilerini nereye taşıyabileceğine dair öğretmenleri ve akranlarından gelen yorum ve değerlendirmelerin içerik ve biçimleri oluşturmaktadır. Bu kümelenme genel olarak toplumsal hareketlilik tartışmalarında kendilerine atıfta bulunulan etkenler kümesine karşılık gelmektedir. Öte yandan, bu etkenler arasındaki ilişkiler çok genel hatları ile toplumsal hareketlilik için sosyalizasyon deneyimi olarak da adlandırılabilir olsa da bu araştırmanın amacı kendi başına ve dar anlamda bir sosyalizasyon süreci analizi değil, bu sürecin içermiş olduğu dinamiklerin ve örüntülerin sınıf konumları itibariyle almakta olduğu özel biçim ve içeriktir.

Bu kapsamda araştırmanın ana sorusunu aile ve çocukların eğitim ve meslek edinme konusunda ne tür stratejiler takip ettiği oluşturmaktadır. Araştırmanın alt soruları olarak ise, ailenin

çocuğunu yönlendirirken ve ona kaynak sağlarken maddi açıdan, motivasyon açısından ve kültürel imkanlar bağlamında nasıl eylemde bulundukları ve bu doğrultuda eylemlerini yönlendiren ve bu eylemleri gerçekleştirmelerinde etkili olan kendi sınıf ve statü konumlarına bağlı nedenler ve sahip oldukları imkanların sağlamış olduğu kaynakların neler olduğu soruları belirlenmiştir. Ailenin çocuğunu yönlendirmede maddi açıdan sağladığı imkânlar doğrultusunda toplumsal hareketlilik amacına yönelik olarak ebeveynlerin çocuklarını hangi okullara, neden gönderdikleri, onlar için hangi düzeyde ve ne amaçla bir eğitim arzuladıkları, ne tür kaynakları nasıl harekete geçirdikleri incelenecektir. Motivasyon açısından ise ilgi odağı, ailelerin çocuklarının gelecek planını nasıl yaptıkları veya yapmalarına yardımcı oldukları, konumu koruma veya koruyamama ile ilgili ne tür kaygılar, endişeler yaşadıkları ve bu yöndeki davranışlarının çocuğun cinsiyeti veya özel durumuna bağlı olarak nasıl şekillendiğidir. Son olarak ailenin çocuğuna sağladığı kültürel imkânların ne olduğu sorusunun yanıtı, ailenin çocuklarına kitap okuma alışkanlığı vb. gibi ne gibi alışkanlıklar kazandırdığı, sanatsal ve sportif faaliyetlerden herhangi bir ilgi alanına yönlendirip yönlendirmediği gibi boş zamanı değerlendirme yöntemleri ile ilgili sorularla aranacaktır.

Araştırmanın diğer alt soruları ise, ailenin ve çocuğun sosyal hayatlarında sahip oldukları niteliklerin çocuğun eğitim ve meslek tercihinde ailesinin takip ettiği stratejiyi nasıl etkilediğiyle ilgilidir. Bu kapsamda ailenin sınıf ve statü konumunun, dolayısıyla sahip olduğu mesleğin; habitusun; fiziki, kültürel ve sosyal sermayenin; sahip oldukları kaynakların ve bunları kullanma biçimlerinin ve aynı zamanda ailenin kendi hayat tecrübelerinden hareketle edindikleri tutumların, isteklerin, entelektüel birikimlerinin etkileri incelenecektir.

Aşağıda ele alınacağı üzere, eğitim sosyolojisi ve toplumsal hareketlilik çalışmaları bireyin toplumsal sınıf kökeni ile toplumsal hareketlilik menzili arasında tekil bir formül ile ifade edilemeyecek derecede karmaşık bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Benzer şekilde yukarıya doğru toplumsal hareketlilik stratejileri ile yukarıdan/yukarıda olanların toplumsal hareketlilik stratejileri arasında da karmaşık bir ilişkiler ağı mevcuttur. Bu ilişkilerin alacağı özel biçim en genelde (1) yapısal etkenler olarak nitelendirilen bir toplumda ekonominin ve bu ekonomi içinde mesleki yapının geçirmekte olduğu dönüşümün genel çerçevesi ve yönü, (2) eğitim, iletişim, ulaşım hizmetlerinin toplumsal olarak dağılımı (yani genel toplumsal dışlanma ve mahrumiyet biçimleri) ve bunlara erişim için ülke içinde yaşanan coğrafi toplumsal hareketlilik (göç) örüntüleri, (3) toplumsal politikalar, (4) ailelerin hareketlilik için ortaya koyabilecekleri fiziki, toplumsal ve kültürel sermaye durumları (5) bireysel güdülenme düzeyi ve (6) bir bütün olarak bu şartlar altında ailelerin kendi rasyonel veya irrasyonel tercihlerini

nasıl yaptıkları ile birlikte şekillenmektedir. Ancak, bütün bu etkenler arasındaki etkileşim örüntülerinde eğitim hakkındaki karar ve tercihler ile toplumsal hareketlilik menzili arasındaki ilişkiyi özellikle alttan yukarıya hareketlilik bakımından güçlendiren temel husus çağdaş ekonomilerde ücretli veya maaşlı olarak çalışmanın artan ağırlığıdır. Bunun bir sonucu olarak alttan yukarıya doğru hareketlilikte temel gerilim hareketlilik menzilini kısa tutarak hemen bir işe yerleşme ile daha uzun bir menzil için eğitime yatırım yapma arasında cereyan etmektedir. Buna karşılık yukarıdan toplumsal hareketlilikte, eğer eğitim yolu ile edinilecek mesleki ehliyet yegâne yol ise eğitime yapılan yatırım daha büyük bir önem kazanırken, eğer hareketliliğin ana kaynağı fiziki sermaye ise, bu takdirde eğitimin meslek edindirme değil, onur için talep edilmesi ön plana geçmektedir.

1.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Bu araştırmanın amacı belirtilen bu hususların tamamı hakkında karar vermeye yarayacak büyüklükte bir tarama çalışması yapmak değil, çoğunlukla survey tipi araştırma bulgularından hareketle ifade edilebilen, harici olarak ilişkilendirilmiş ve bu harici görünümün gerçek faillerin gerçek tecrübeleri (mikro) düzeyinde hangi insanî faillik biçimleri ile gerçekleştirildiğini ya da mekanizmaların nasıl harekete geçirildiğini kuramsal tartışmalar bakımından amaca uygun nitelik taşıyan az sayıdaki toplumsal sınıf konumundan bireylerden derlenecek veriler yardımı ile tespit ve analiz etmektir. Bu kapsamda ebeveynlerin toplumsal sınıf konumunu nesiller arasında sürdürme veya daha yukarıya taşıma adına çocukları için ne tür stratejilere başvurdukları, kaynaklarını nasıl harekete geçirip kullandıkları ve eğitim ve meslek tercihleri konusunda çocuklarını telkin, tavsiye veya başka yollarla nasıl etkiledikleri ve bunlarla bağlantılı olarak çocukların nasıl bir tavır geliştirdiklerinin gözlemlenebileceği en iyi hedef kitle, hatıraların taze, canlı ve stratejilerin daha belirgin ve güncel olduğu üniversiteye giriş sınavlarına hazırlanan lise öğrencileri veya üniversite öğrenimine yeni başlamış öğrenciler ve bunların aileleridir. Bu aileler şu vasıfları taşıyan alt gruplar arasından amaca uygunluk yöntemi ile şu şekilde belirlenmiştir:

1. Orta ölçekli işletme sahibi veya ticari girişimi olan ticaret erbabı, sanayici, girişimci aileler

2. Profesyonel meslek erbabı (doktor, avukat, mühendis vb.) aileleri

3. İşçi (tamirci, inşaat işçisi vb.) aileleri

Belirtilen bu kümelerden birinci kümede yer alan aileler fiziki sermaye sahipliği ile temayüz etmekle birlikte bu sermayenin ekonominin genel yapısı içinde korunma veya büyütülme imkânları hayli farklı olan ailelerdir. Diğer iki kategoride yer alanlarda ise fiziki sermayenin ortaklaşa olarak daha düşük ve eşit, sosyal ve kültürel sermayenin eşitsiz dağıtıldığı ama eğitim yolu ile hareketliliğin ana hareketlilik kanalı oluşturduğu ailelerdir.

A. Sayer'in *yoğun* ve *yaygın* araştırma tipi olarak ikiye ayırdığı araştırma tiplerinden biri olan yoğun araştırma tasarımının kullanılması bu araştırmanın elde etmeyi amaçladığı verilerin toplanması bakımından uygun görünmektedir. Bu iki tip araştırma tasarımı farklı türden sorular sormakta; farklı teknik ve yöntemler kullanmakta ve nesne ve sınırlarını farklı bir şekilde tanımlamaktadır. "Yoğun araştırmada birincil sorular nedensel sürecin belli bir örnekte ya da sınırlı sayıda örnekte nasıl çalıştığıyla ilgilidir. Daha sıkça kullanılan yaygın araştırma bütün bir nüfusun ortak özelliklerinin ve genel kalıplarının bir kısmının keşfedilmesiyle ilgilenir". Yoğun araştırma tasarımında "enformasyonun büyük kısmı niteldir ve belli özelliklere dair istatistiklerden ziyade süreçler, etkinlikler, ilişkiler ve olaylarla ilgilidir. Tanımlanabilir faillerin dâhil olduğu fiili ilişkilere bakarak, etkinlikler arasındaki ve özellikler arasındaki karşılıklı bağımlılıklar ortaya çıkarılabilir" (Sayer, 2017: 298). Ona göre, yoğun araştırmada elde edilen sonuçlar daha canlıdır, çünkü bireyleri ve onların etkinliklerini soyut olarak ifade etmekten ziyade somut bir şekilde tarif etmektedir. Sayer, yoğun araştırma tipinin *nesnel* olmadığı eleştirilerine karşılık olarak, "bütün nüfusun temsil edildiği" gibi bir iddianın olmadığı kabul edildiğine göre, temsiliyet sorununun her zaman var olduğunu; bu sebeple kendi araştırma konuları hakkında ne yaygın ne de yoğun araştırmada nesnelliğin tam olarak sağlanamayacağını belirtmektedir. Yoğun araştırma, tamamen olmasa da büyük ölçüde üyeleri benzer ya da farklı olabilen ama fiilen birbirleriyle yapısal ya da nedensel bağlantı kuran gruplara odaklanmaktadır (Sayer, 2017: 298-305).

Bu araştırma yöntemine uygun olarak ve araştırmanın amaçları bakımından ebeveynin çocukları üzerinde etkisinin ve çocukların bu etkiye karşı tavır alışlarını öğrenebilmenin en iyi şekli ve yolu anne-babalar ve çocuklar ile derinlemesine ve yapılandırılmış mülakatların yapılması olarak düşünülmüştür. Araştırma sürecinde ailenin toplumsal sınıf konumunun belirleyicisi olan bireyden gence veya gençten aileye ulaşmak şeklinde her iki yol da kullanılmıştır. Mülakat yapılan bireylere kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak ulaşılmıştır.

Mülakat cetvelleri ebeveyn ve evlat mülakat cetvelleri olarak birbirlerinden farklı şekilde hazırlanmıştır (bkz. Ek-1 ve Ek-2).

Ailelerin toplumsal hareketlilik bağlamındaki ilişkilerinde ortaya çıkmış olan nedensel güçlerin analizinin karşılaştırma biçimde gerçekleştirilebilmesi amacıyla, anne-evlat, baba-evlat ya da anne-baba-evlat olacak şekilde gruplandırmalar yapılmıştır. Belirtilen kategorilerden işçi aile gruplarından yedi aile, ticaret erbabı/müteşebbis aile gruplarından altı aile, profesyonel meslek erbabı aile gruplarından beş aile olmak üzere toplam on sekiz grup ve bu gruplara mensup kırk iki birey ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Kendileriyle mülakat yapılan bireylerden on yedisi anne, yedisi baba, on biri kız evlat ve yedisi erkek evlattır; sonuç olarak araştırmada yirmi dört ebeveyn ve on sekiz evlatla mülakat yapılmıştır. Mülakatların tümü Ankara'da; Ağustos 2018 ve Aralık 2018 tarihleri arasında; bireylerin kendi evlerinde ya da kafe benzeri ortamlarda gerçekleştirilmiştir. Mülakatların süresi on beş dakika ile iki saat kırk beş dakika arasında değişim göstermektedir. Mülakatların tamamı bireylerin izniyle ses kaydı alınarak gerçekleştirilmiş ve kayıtların tümünün transkripsiyonu yapılmıştır.

Araştırmanın verilerinden hareketle realist görüşe uygun olarak Sayer'in soyut olaylar arasındaki bir ilişkiden ziyade, "nesnelerin ya da ilişkilerin *nedensel güçlerini* ya da *kapasitelerini* veya daha genel olarak onların eylem tarzlarını ya da *mekanizmalarını*" anlamaya yönelik bir çabaya karşılık gelen "nedensel analiz" yapılmaktadır. Ona göre nedensel güçlerin, yalnızca basit nesneler ya da bireylere değil, bunların oluşturduğu toplumsal ilişki ve yapılara da bağlı olduğu görülmektedir. Bu sebeple kendisiyle mülakat yapılan bireyin güçleri onun birey olarak güçlerine indirgenemez, ancak onun öğrenci, meslektaş, idareci, işveren, eş vb. gibi kişilerle olan karşılıklı bağımlılık ilişkilerinden türeyebilmektedir (Sayer, 2017: 141-142). Perri 6 ve Bellamy (2012: 239)'nin belirttiği üzere, analiz yaparken, faktörlerin, örüntülerin, mekanizmaların veya bunların bileşimlerinin etkisini göz önünde bulundurarak olayların nasıl ve niçin gerçekleştiği, ilişki yapılarının nasıl ortaya çıktığı ve koşulların nasıl oluştuğu hakkında soruları yanıtlayan nedensel açıklamalara odaklanılmıştır. Bu doğrultuda analiz stratejisi olarak temel nitel veri analiz yöntemi olan kodlama yöntemi kullanılmıştır. Creswell'e göre, kodlama yönteminin temel unsurları şunlardır: "verileri anlamlı bölümlere indirgeme ve bölümlere isimler verme, kodları geniş kategoriler veya temalar altında birleştirme ve veri grafiklerinde, tablolarda ve çizelgelerde karşılaştırmalar yapma ve sunma" (2016: 180). Bu araştırmanın ampirik verileri de bu yönteme uygun olarak düzenlenmiştir. Transkripsiyonu yapılmış olan metin verileri anlamlı bölümlere indirgenmiş, kodlar oluşturulmuş ve bu kodlar geniş temalar altında birleştirilmiştir.

Bu temalar, aynı zamanda, benzerlerin farklılığı ve farklıların benzerliği olmak üzere iki karşılaştırma stratejisinden hareketle oluşturulmuştur.

Literatürde sınıf analiz birimiyle ilgili farklı anlayışlar mevcuttur. Evin geçimini sağlayan bireyin erkek olması durumunda olduğu gibi, ailenin sadece bir üyesinin emek piyasasında olması görece daha sorunsuz görünmektedir. Fakat eşlerin her ikisinin de ev dışında çalışıyor olması analiz açısından bazı zorluklara sebep olmaktadır. Bir kısım yazar, eşlerin her ikisinin de konumunun göz önünde bulundurularak tek bir sınıf konumu fikrini korumak istemektedir. Diğer bir kısım ise eşlerin tek bir sınıf konumu ile değerlendirilmesinden çok, eşlerin kendi bireysel sınıf konumları ile analiz edilmesi gerekliliğini savunmaktadır. Goldthorpe ve çalışma arkadaşları bu iki bakış açısını da kabul etmemektedir. Onlara göre, en uygun sınıf analiz birimi *hanehalkı* olmalıdır ve hanehalkının hangi sınıf konumuna dahil edilebileceğini belirlemek için de emek piyasasıyla daha kalıcı bağlantıya sahip olan tarafın sınıf konumu temel alınmalıdır. Ampirik olarak, genellikle, erkeğin emek piyasası ile daha kalıcı bağları olduğu fikri ön plana çıkmaktadır (Breen, 2017: 69). Bu bilgiler doğrultusunda bu araştırma kapsamında babanın meslekî konumuna bağlı olarak bir çerçeve oluşturulması daha makul görünmüş ve analiz birimi olarak hanehalkı temel alınmıştır.

1.3. Sınıf Konumları İtibarıyla Aileler, Ebeveynler ve Evlatların Sosyo-Demografik Durumları

1.3.1. İşçi Aileleri, Ebeveynler ve Evlatlar

İşçi Aile 1.	
Hanehalkının Genel vasıfları	Aile; baba, anne ve üç evlat olmak üzere beş kişiden oluşuyor. Hanede bir kişi çalışıyor ve ailenin toplam aylık gelir miktarı 2000-2200 civarında. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafı 5000 TL civarında. Hanede kişi başına düşen aylık gelir miktarı yaklaşık 440 TL. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafının yıllık toplam gelire oranı %25 civarında. Aile, Ankara Keçiören semtinde ikamet ediyor. Baba ortaokul mezunu, mobilyacıda usta olarak çalışıyor, 14 yaşındayken mobilyacıda çırak olarak çalışmaya başlamış. Anne 43 yaşında, ev hanımı, ilkokul mezunu. Kız kardeş, 23 yaşında, bekâr, bir devlet üniversitesinde Arapça Öğretmenliği Bölümü'nde okuyor. Diğer kız kardeş, 11 yaşında, ortaokulda okuyor. Büyükbaba işçi emeklisi, babaanne çiftçi; büyükbaba bir kurumdan emekli devlet memuru, anneanne ev hanımı.
Kendileri ile Mülakat Yapılan Aile Üyeleri	
Evlat	21 yaşında, kadın, Ankara kent merkezinde doğmuş ve büyümüş, Ankara Keçiören'de yaşıyor. Sivil Havacılık Kabin Hizmetleri Bölümü'nde ön lisans birinci sınıfta okuyor. İmam-Hatip lisesinden mezun olmuş, bir belediyede bir yıl "rehber danışman" olarak çalışmış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "Türkiye standartlarına göre normal ama dünyaya bakarsak düşük" şeklinde değerlendiriyor.
Anne	43 yaşında, kadın, evli, üç kızı var, Ankara Küçükesat'ta doğmuş ve büyümüş, Ankara Keçiören'de yaşıyor. İlkokul mezunu, ev hanımı, daha önce çalışma deneyimi olmamış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "çok kötü değil, kimseye muhtaç değiliz" şeklinde değerlendiriyor.

İşçi Aile 2.	
Hanehalkının Genel vasıfları	Aile; baba, anne ve üç evlat olmak üzere beş kişiden oluşuyor. İki evlat evli, hanehalkı üç kişiden oluşuyor. Hanede çalışan birey bulunmuyor, baba emekli maaşı alıyor, ailenin toplam aylık gelir miktarı 3300 civarında. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafı 15000 TL civarında. Hanede kişi başına düşen aylık gelir miktarı yaklaşık 1100 TL. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafının yıllık toplam gelire oranı %50 civarında. Aile, Ankara Keçiören semtinde ikamet ediyor. Baba meslek lisesi mezunu, silah tamirciliğinden emekli olmuş, 19 yaşında çalışmaya başlamış. Anne 47 yaşında, ev hanımı, ilkokul mezunu. Kız kardeş, 25 yaşında, evli, devlet okulunda kadrolu matematik öğretmeni olarak çalışıyor, devlet lisesi ve devlet üniversitesinden (Matematik Öğretmenliği Bölümü) mezun. Erkek kardeş, 29 yaşında, evli, bir belediyede "teknisyen" olarak çalışıyor, devlet lisesi ve devlet üniversitesi, ön lisans (Elektrik-Elektronik Bölümü) mezunu. Büyükbaba çiftçi, babaanne ev hanımı; büyükbaba bir kurumdan emekli devlet memuru, anneanne ev hanımı.
Kendileri ile Mülakat Yapılan Aile Üyeleri	
Evlat	18 yaşında, kadın, Ankara Keçiören'de doğmuş ve büyümüş, hala aynı yerde yaşıyor. Özel bir fen lisesinden mezun olmuş, üniversite sınavına ilk kez girmiş, çalışma deneyimi olmamış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "ortalamaya göre iyi" olarak değerlendiriyor.
Anne	47 yaşında, kadın, evli, iki kız, bir erkek evladı var, Yozgat'ın bir ilçesinde doğmuş ve Ankara'da büyümüş, Ankara Keçiören'de yaşıyor. İlkokul mezunu, ev hanımı, daha önce çalışma deneyimi olmamış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "orta halli" olarak değerlendiriyor.

İşçi Aile 3.	
Hanehalkının Genel vasıfları	Aile; baba, anne ve iki evlat olmak üzere dört kişiden oluşuyor. Hanede sadece baba çalışıyor, ailenin toplam aylık gelir miktarı 4000 TL civarında. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafı 3000 TL civarında. Hanede kişi başına düşen aylık gelir miktarı yaklaşık 1000 TL. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafının yıllık toplam gelire oranı %8 civarında. Aile, Ankara Keçiören semtinde ikamet ediyor. Baba ilkokul mezunu, lokantada garson olarak çalışıyor, 14 yaşında garson olarak çalışmaya başlamış. Anne 37 yaşında, ev hanımı, ortaokul mezunu. Erkek kardeş 2 yaşında. Büyükbaba kasap, babaanne ev hanımı; büyükbaba kasap (kendi hesabına çalışan), anneanne ev hanımı.
Kendileri ile Mülakat Yapılan Aile Üyeleri	
Evlat	18 yaşında, kadın, Ankara Keçiören'de doğmuş ve büyümüş, hala aynı yerde yaşıyor. Devlet lisesinden mezun olmuş, üniversite sınavına ilk kez girmiş, çalışma deneyimi olmamış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "orta düzey" olarak değerlendiriyor.
Anne	37 yaşında, kadın, evli, bir kız, bir erkek evladı var, Kırıkkale'de doğmuş, Ankara Keçiören'de yaşıyor. Ortaokul mezunu, ev hanımı, daha önce çalışma deneyimi olmamış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "iyi" olarak değerlendiriyor.

İşçi Aile 4.	
Hanehalkının Genel vasıfları	Aile; baba, anne ve iki evlat olmak üzere dört kişiden oluşuyor. Hanede sadece baba çalışıyor, ailenin toplam aylık gelir miktarı 1800 TL civarında. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafı 5000 TL civarında. Hanede kişi başına düşen aylık gelir miktarı yaklaşık 450 TL. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafının yıllık toplam gelire oranı %30 civarında. Aile, Ankara Keçiören semtinde ikamet ediyor. Baba ilkokul mezunu, bir hastanenin yemekhanesinde bulaşıkçı olarak çalışıyor, 12 yaşında inşaat işçisi olarak çalışmaya başlamış. Anne 39 yaşında, ev hanımı, ortaokul mezunu. Erkek kardeş, 18 yaşında, meslek lisesi mezunu, çalışmıyor. Erkek kardeş, 7 yaşında, ilkokulda okuyor. Büyükbaba inşaat işçisi, babaanne ev hanımı; büyükbaba belediye işçisi, anneanne ev hanımı.
Kendileri ile Mülakat Yapılan Aile Üyeleri	
Evlat	19 yaşında, erkek, Ankara Altındağ'da doğmuş, Akara Keçiören'de yaşıyor. 15 yaşından beri yaz dönemlerinde garsonluk yapmış. Meslek lisesinden mezun olmuş, üniversite sınavına ikinci kez girmiş, bir devlet üniversitesinde ön lisans Mekatronik Bölümü'nü kazanmış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "kötü" olarak değerlendiriyor.
Anne	39 yaşında, kadın, evli, üç erkek evladı var, Çankırı'da bir köyde doğmuş, Ankara Keçiören'de yaşıyor. İlkokul mezunu, şu an çalışmıyor, 25 yaşında aşçı olarak çalışmaya başlamış ve yaklaşık 7 sene çalışmış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "iyi" olarak değerlendiriyor.

İşçi Aile 5.	
Hanehalkının Genel vasıfları	Aile; baba, anne ve dört evlat olmak üzere altı kişiden oluşuyor. Hanede sadece baba çalışıyor, ailenin toplam aylık gelir miktarı 2000 TL civarında. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafı 4500 TL civarında. Hanede kişi başına düşen aylık gelir miktarı yaklaşık 333 TL. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafının yıllık toplam gelire oranı %25 civarında. Aile, Ankara Keçiören semtinde ikamet ediyor. Baba ilkokul mezunu, markette çalışıyor, 20 yaşında "çoban" olarak çalışmaya başlamış. Anne 44 yaşında, ev hanımı, ilkokul mezunu. Erkek kardeş, 20 yaşında, liseyi yarıda bırakmış, zorunlu askerliğini yapıyor. Kız kardeş, 16 yaşında, açık öğretim lisesinde okuyor. Kız kardeş, 4 yaşında. İki büyükbaba da köyde "hayvan besiciliği" yapıyor, iki büyük anne de ev hanımı.
Kendileri ile Mülakat Yapılan Aile Üyeleri	
Evlat	18 yaşında, kadın, Ankara'da bir kasabada doğmuş, Ankara Keçiören'de yaşıyor. İmam-Hatip lisesinden mezun olmuş, üniversite sınavına ilk kez girmiş, bir devlet üniversitesinde İlahiyat Bölümü'nü kazanmış. Çalışma deneyimi olmamış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "zor yetiyor" şeklinde değerlendiriyor.
Anne	44 yaşında, evli, bir erkek, üç kız evladı var, Ankara'da bir kasabada doğmuş, Ankara Keçiören'de yaşıyor. İlkokul mezunu, şu an çalışmıyor, 5 sene öncesine kadar ev temizliğinde çalışıyormuş. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "idare etmeye çalışıyoruz" şeklinde değerlendiriyor.

İşçi Aile 6.	
Hanehalkının Genel vasıfları	Aile; baba, anne ve üç evlat olmak üzere beş kişiden oluşuyor. Hanede anne ve baba olmak üzere iki kişi çalışıyor, ailenin toplam aylık gelir miktarı 5000 TL civarında. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafı 12000 TL civarında. Hanede kişi başına düşen aylık gelir miktarı yaklaşık 1000 TL. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafının yıllık toplam gelire oranı %26 civarında. Aile, Ankara Keçiören semtinde ikamet ediyor. Baba meslek lisesi mezunu, özel bir şirkette makine operatörü olarak çalışıyor, 18 yaşında özel bir şirkette çalışmaya başlamış. Anne 38 yaşında, güvenlik görevlisi, lise mezunu. Kız kardeş, 16 yaşında, özel bir lisede okuyor. Kız kardeş, 11 yaşında, devlet okulunda ortaokulda okuyor. İki büyükbaba da "gece bekçiliği" yapıyor, iki büyük anne de ev hanımı.
Kendileri ile Mülakat Yapılan Aile Üyeleri	
Evlat	20 yaşında, kadın, Ankara'da doğmuş, ailesi Ankara Keçiören'de, kendisi öğrenci olarak Bartın'da yaşıyor. Devlet lisesinden mezun olmuş, üniversite sınavına ilk kez girmiş, bir devlet üniversitesinde Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümü'nde birinci sınıfı bitirmiş. Çalışma deneyimi olmamış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "orta" şeklinde değerlendiriyor.
Anne	38 yaşında, evli, üç kız evladı var, Yozgat'ta bir köyde doğmuş, Ankara Keçiören'de yaşıyor. Lise mezunu, özel bir şirkette güvenlik görevlisi olarak çalışıyor, 19 yaşından itibaren aralıklarla tuhafiyede ve ev temizliğinde çalışmış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "ucu ucuna denk geliyor" şeklinde değerlendiriyor.

İşçi Aile 7.	
Hanehalkının Genel vasıfları	Aile; baba, anne ve iki evlat olmak üzere dört kişiden oluşuyor. Hanede sadece baba çalışıyor, ailenin toplam aylık gelir miktarı 2000 TL civarında. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafı 4500 TL civarında. Hanede kişi başına düşen aylık gelir miktarı yaklaşık 500 TL. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafının yıllık toplam gelire oranı %25 civarında. Aile, Ankara Etlik'te ikamet ediyor. Baba ilkokul mezunu, "pazarcı" olarak çalışıyor, 13 yaşında "pazarcı" olarak çalışmaya başlamış. Anne 38 yaşında, ev hanımı, ilkokul mezunu. Erkek kardeş, 16 yaşında, devlet lisesinde okuyor. Büyükbaba "pazarcı", babaanne ev hanımı; büyükbaba bir kurumdan emekli devlet memuru, anneanne ev hanımı.
Kendileri ile Mülakat Yapılan Aile Üyeleri	
Evlat	17 yaşında, kadın, Ankara Altındağ'da doğmuş, Ankara Etlik'te yaşıyor. İmam-Hatip lisesinden mezun olmuş, üniversite sınavına ilk kez girmiş, bir devlet üniversitesinde İlahiyat Bölümü'nü kazanmış. Çalışma deneyimi olmamış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "orta, yeterli" şeklinde değerlendiriyor.
Anne	38 yaşında, evli, bir erkek, bir kız evladı var, Ankara'da bir köyde doğmuş, Ankara Etlik'te yaşıyor. İlkokul mezunu, ev hanımı, daha önce çalışma deneyimi olmamış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "orta" şeklinde değerlendiriyor.

1.3.2. Ticarî-Sınaî Girişimci Aileler, Ebeveynler ve Evlatlar

Ticaret Erbabı Aile 1.	
Hanehalkının Genel vasıfları	Aile; baba, anne ve üç evlat olmak üzere beş kişiden oluşuyor. Hanede üç kişi çalışıyor ve ailenin toplam aylık gelir miktarı 11000 TL civarında. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafı 22000 TL civarında. Hanede kişi başına düşen aylık gelir miktarı yaklaşık 2200 TL. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafının yıllık toplam gelire oranı %22 civarında. Aile, Ankara Keçiören'de ikamet ediyor. Baba ilkokul mezunu, fırın sahibi ve işletmecisi, 15 yaşından beri aynı alanda çalışıyor. Anne 49 yaşında, ev hanımı, ilkokul mezunu. Erkek kardeş, 22 yaşında, bekâr, üniversiteyi yarıda bırakmış, özel lise mezunu, babasının yanında çalışıyor. Erkek kardeş, 26 yaşında, bekâr, özel lise ve devlet üniversitesi (İktisat Bölümü) mezunu, babasının yanında çalışıyor. Büyükbaba fırın sahibi ve işletmecisi, babaanne ev hanımı; büyükbaba çiftçi, anneanne ev hanımı.
Kendileri ile Mülakat Yapılan Aile Üyeleri	
Evlat	19 yaşında, kadın, Ankara Yenimahalle'de doğmuş ve büyümüş, Ankara Keçiören'de yaşıyor. Özel bir lisede okumuş, son sene açık öğretim lisesinden mezun olmuş. Üniversite sınavına ikinci kez girmiş. Çalışma deneyimi olmamış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "iyi, yeterli" olarak değerlendiriyor.
Anne	49 yaşında, kadın, evli, iki oğlu ve bir kızı var. Erzurum'un bir köyünde doğmuş ve büyümüş, Ankara Keçiören'de yaşıyor. İlkokul mezunu, ev hanımı, daha önce çalışma deneyimi olmamış ancak evde yaptığı dantel, nakış vb. gibi el işi malzemeler satıyor. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "iyi, yeterli" olarak değerlendiriyor.

Ticaret Erbabı Aile 2.	
Hanehalkının Genel vasıfları	Aile; baba, anne ve üç evlat olmak üzere beş kişiden oluşuyor. Hanede anne ve baba çalışıyor, ailenin toplam aylık gelir miktarı 4000 TL civarında. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafı 2000 TL civarında. Hanede kişi başına düşen aylık gelir miktarı yaklaşık 800 TL. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafının yıllık toplam gelire oranı %50 civarında. (Büyükbabadan maddi destek sağlanıyor). Aile, Ankara Keçiören'de ikamet ediyor. Baba 47 yaşında, lise mezunu, kombi ticareti yapıyor. (Kendi hesabına çalışıyor). Anne 42 yaşında, ev hanımı ancak evde hazırladığı hamur işi pastaların internet üzerinden satışını yapıyor, meslek lisesi mezunu. Erkek kardeş, 14 yaşında, devlet ortaokulunda okuyor. Erkek kardeş, 12 yaşında, devlet ortaokulunda okuyor. Büyükbaba "emekli esnaf", babaanne ev hanımı; büyükbaba "emekli ayakkabıcı", anneanne ev hanımı.
Kendileri ile Mülakat Yapılan Aile Üyeleri	
Evlat	19 yaşında, kadın, Ankara'da doğmuş, Ankara Keçiören'de yaşıyor. Özel bir liseden mezun olmuş, üniversite sınavına ilk kez girmiş, özel bir üniversitede Moleküller Biyoloji ve Genetik Mühendisliği Bölümü'nü kazanmış. Çalışma deneyimi olmamış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "orta halli" şeklinde değerlendiriyor.
Anne	42 yaşında, evli, iki erkek, bir kız evladı var, Ankara'da doğmuş, Ankara Keçiören'de yaşıyor. Meslek lisesi mezunu, ev hanımı ancak evde hazırladığı hamur işi pastaların internet üzerinden satışını yapıyor. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "orta" şeklinde değerlendiriyor.
Baba	47 yaşında, evli, iki erkek, bir kız evladı var, Ankara'da doğmuş, Ankara Keçiören'de yaşıyor. Meslek lisesi mezunu, kombi ticareti yaptığı bir işletmesi var. 8 yaşında babasının hırdavat dükkanında çalışmaya başlamış, babasından kalan işletmeyi devam ettirmiş, bir süre sonra kombi ticaretine başlamış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "fazlasıyla yetiyor" şeklinde değerlendiriyor.

Ticaret Erbabı Aile 3.	
Hanehalkının Genel vasıfları	Aile; baba, anne ve üç evlat olmak üzere beş kişiden oluşuyor. Hanede anne ve baba çalışıyor, ailenin toplam aylık gelir miktarı 7000 TL civarında. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafı 20000 TL civarında. Hanede kişi başına düşen aylık gelir miktarı yaklaşık 1750 TL. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafının yıllık toplam gelire oranı %31 civarında. (Büyükbabadan maddi destek sağlanıyor). Aile, Ankara Yenimahalle'de ikamet ediyor. Baba 46 yaşında, bir devlet üniversitesinde Maliye Bölümü'nü okumuş, babası ile birlikte çalışıyor. Anne 37 yaşında, ev hanımı, ilkokul mezunu. Erkek kardeş, 12 yaşında, özel bir ortaokulda okuyor. Büyükbaba fırın sahibi ve işletmecisi, babaanne ev hanımı; büyükbaba fırın sahibi ve işletmecisi, anneanne ev hanımı.
Kendileri ile Mülakat Yapılan Aile Üyeleri	
Evlat	17 yaşında, kadın, Ankara Yenimahalle'de doğmuş ve aynı semtte yaşıyor. Özel bir meslek lisesinden mezun olmuş, üniversite sınavına ilk kez girmiş. Çalışma deneyimi olmamış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "iyi" olarak değerlendiriyor.
Anne	37 yaşında, evli, bir erkek, bir kız evladı var, Ankara Yenimahalle'de doğmuş ve aynı semtte yaşıyor. İlkokul mezunu, ev hanımı, kısa süreliğine eşinin iş yerinde çalışmış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "orta" şeklinde değerlendiriyor.
Baba	46 yaşında, evli, bir erkek, bir kız evladı var, Erzurum'da bir köyde doğmuş, Ankara Yenimahalle'de yaşıyor. Bir devlet üniversitesinde Maliye Bölümü'nü okumuş, lise yaşlarından beri babasının iş yerinde hafta sonları ve yaz dönemlerinde çalışmış, hala babası ile birlikte çalışıyor. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "babamızın verdiği destekle iyi" şeklinde değerlendiriyor.

Ticaret Erbabı Aile 4.	
Hanehalkının Genel vasıfları	Aile; baba, anne ve dört evlat olmak üzere beş kişiden oluşuyor, iki evlat evli, bir evlat şehir dışında yaşıyor, hanehalkı üç kişiden oluşuyor. Hanede sadece baba çalışıyor, ailenin toplam aylık gelir miktarı 10000 TL civarında. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafı 20000 TL civarında. Hanede kişi başına düşen aylık gelir miktarı yaklaşık 3300 TL. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafının yıllık toplam gelire oranı %22 civarında. Aile, Ankara Çankaya'da ikamet ediyor. Baba 62 yaşında, müteahhit, meslek lisesi mezunu. Anne 52 yaşında, ev hanımı, ilkokul mezunu. Erkek kardeş, 35 yaşında, evli, özel lise ve özel üniversite (Uluslararası İlişkiler Bölümü) mezunu, babasının yanında çalışıyor. Kız kardeş, 32 yaşında, bekâr, özel lise ve devlet üniversitesi (Sosyoloji Bölümü) mezunu, bir devlet üniversitesinde araştırma görevlisi olarak çalışıyor. Kız kardeş, 26 yaşında, evli, ev hanımı, özel lise ve devlet üniversitesi (Fen Bilgisi Öğretmenliği Bölümü) mezunu. Büyükbaba müteahhit, babaanne ev hanımı; büyükbaba fırın sahibi ve işletmecisi, anneanne ev hanımı.
Kendileri ile Mülakat Yapılan Aile Üyeleri	
Evlat	19 yaşında, erkek, Ankara Altındağ'da doğmuş, Ankara Çankaya'da yaşıyor. Özel bir liseden mezun olmuş, üniversite sınavına ilk kez girmiş, ara sıra hafta sonları babasının yanında çalışmış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "hiç sıkıntı yaşamadık" şeklinde değerlendiriyor.
Anne	52 yaşında, evli, iki erkek, iki kız evladı var, Erzurum'da bir köyde doğmuş, Ankara Çankaya'da yaşıyor. İlkokul mezunu, ev hanımı. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "iyi" olarak değerlendiriyor.
Baba	62 yaşında, evli, iki erkek, iki kız evladı var, Erzurum'da bir köyde doğmuş, Ankara Çankaya'da yaşıyor. Meslek lisesi mezunu, müteahhit, 25 yaşında iken babası ile birlikte çalışmaya başlamış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "orta" olarak değerlendiriyor.

Ticaret Erbabı Aile 5.	
Hanehalkının Genel vasıfları	Aile; baba, anne ve üç evlat olmak üzere beş kişiden oluşuyor. Hanede sadece baba çalışıyor, ailenin toplam aylık gelir miktarı 15000 TL civarında. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafı 20000 TL civarında. Hanede kişi başına düşen aylık gelir miktarı yaklaşık 3000 TL. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafının yıllık toplam gelire oranı %18 civarında. Aile, Ankara Çankaya'da ikamet ediyor. Baba 49 yaşında, müteahhit, özel bir üniversite (İç Mimarlık Bölümü) mezunu. Anne 46 yaşında, ev hanımı, meslek lisesi mezunu. Erkek kardeş, 15 yaşında, özel bir lisede okuyor. Erkek kardeş, 6 yaşında, özel bir ilkokulda okuyor. Büyükbaba fırın sahibi ve işletmecisi, babaanne ev hanımı; büyükbaba fırın sahibi ve işletmecisi, anneanne ev hanımı.
Kendileri ile Mülakat Yapılan Aile Üyeleri	
Evlat	18 yaşında, erkek, Ankara Çankaya'da doğmuş ve aynı semtte yaşıyor. Özel bir liseden mezun olmuş, üniversite sınavına ilk kez girmiş, 16 yaşında iken birkaç ay amcasının fırın dükkanında çalışmış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "gayet iyi" olarak değerlendiriyor.
Anne	46 yaşında, evli, üç erkek evladı var, Erzurum'da bir köyde doğmuş, kent merkezinde büyümüş, Ankara Çankaya'da yaşıyor. Özel bir meslek lisesi mezunu, ev hanımı, daha önce çalışma deneyimi olmamış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "üst düzeyde" şeklinde değerlendiriyor.
Baba	49 yaşında, evli, üç erkek evladı var, Ankara Çankaya'da doğmuş ve aynı semtte yaşıyor. Özel bir üniversitede İç Mimarlık Bölümü'nden mezun olmuş, müteahhit, 25 yaşında iken babası ile birlikte çalışmaya başlamış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "ortanın üzeri" olarak değerlendiriyor.

Ticaret Erbabı Aile 6.	
Hanehalkının Genel vasıfları	Aile; baba, anne ve iki evlat olmak üzere dört kişiden oluşuyor. Hanede sadece baba çalışıyor, ailenin toplam aylık gelir miktarı 10000 TL civarında. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafı 20000 TL civarında. Hanede kişi başına düşen aylık gelir miktarı yaklaşık 2500 TL. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafının yıllık toplam gelire oranı %22 civarında. Aile, Ankara Çankaya'da ikamet ediyor. Baba ortaokulu yarıda bırakmış, müteahhit, 16 yaşında iken babasının yanında çalışmaya başlamış. Anne 48 yaşında, ev hanımı, meslek lisesi mezunu. Kız kardeş, 23 yaşında, özel bir üniversitede Kimya Mühendisliği Bölümü'nde okuyor. Büyükbaba giyim mağazası sahibi ve işletmecisi iken daha sonra müteahhitliğe başlamış, babaanne ev hanımı; büyükbaba fırın sahibi ve işletmecisi, anneanne ev hanımı.
Kendileri ile Mülakat Yapılan Aile Üyeleri	
Evlat	18 yaşında, erkek, Ankara'da doğmuş, Ankara Çankaya'da yaşıyor. Özel bir liseden mezun olmuş, üniversite sınavına ilk kez girmiş, daha önce çalışma deneyimi olmamış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "gayet iyi" olarak değerlendiriyor.
Anne	48 yaşında, evli, bir erkek, bir kız evladı var, Erzurum'da bir köyde doğmuş, Ankara Çankaya'da yaşıyor. İlkokul mezunu, ev hanımı, daha önce çalışma deneyimi olmamış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "fena değil, iyi" şeklinde değerlendiriyor.

1.3.3. Profesyonel Meslek Erbabı Aileler, Ebeveynler ve Evlatlar

Profesyonel Meslek Erbabı Aile 1.	
Hanehalkının Genel vasıfları	Aile; baba, anne ve iki evlat olmak üzere dört kişiden oluşuyor. Bir evlat evli, hanehalkı üç kişiden oluşuyor. Hanede baba ve kız evlat çalışıyor, ailenin toplam aylık gelir miktarı 10000 TL civarında. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafı 10800 TL civarında. Hanede kişi başına düşen aylık gelir miktarı yaklaşık 3300 TL. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafının yıllık toplam gelire oranı %12 civarında. Aile, Ankara Keçiören'de ikamet ediyor. Baba, bir devlet kurumunda inşaat mühendisi, bir devlet üniversitesinde İnşaat Mühendisliği Bölümü'nden mezun olmuş, 19 yaşında iken bir kurumda devlet memuru olarak çalışmaya başlamış, bu sırada üniversite eğitimi almış. Anne 49 yaşında, ev hanımı, devlet üniversitesi (İnşaat Mühendisliği Bölümü) mezunu. Kız kardeş, 28 yaşında, evli, bir devlet üniversitesinde Fen Bilgisi Öğretmenliği Bölümü'nden mezun ve aynı üniversitede yüksek lisans yapmış, özel bir ortaokulda öğretmen. Kız kardeş, 26 yaşında, bekar, bir devlet üniversitesinde Sınıf Öğretmenliği Bölümü'nden mezun, bir devlet ilkokulunda kadrolu sınıf öğretmeni. Büyükbabanın köyde su değirmeni varmış, babaanne ev hanımı; büyükbaba bir devlet kurumunda işçi, anneanne ev hanımı.
Kendileri ile Mülakat Yapılan Aile Üyeleri	
Evlat	19 yaşında, erkek, Ankara Altındağ'da doğmuş, Ankara Keçiören'de yaşıyor. Devlet lisesinden mezun olmuş, üniversite sınavına ilk kez girmiş, 15 yaşından itibaren yaz dönemlerinde çalışmış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "iyi, yeterli" olarak değerlendiriyor.
Anne	49 yaşında, evli, bir erkek, iki kız evladı var, Ankara kent merkezinde doğmuş, Ankara Keçiören'de yaşıyor. Bir devlet üniversitesinde İnşaat Mühendisliği Bölümü'nden mezun olmuş, ev hanımı, daha önce çalışma deneyimi olmamış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "iyi, maddi sıkıntım olmadı" şeklinde değerlendiriyor.

Profesyonel Meslek Erbabı Aile 2.	
Hanehalkının Genel vasıfları	Aile; baba, anne ve iki evlat olmak üzere dört kişiden oluşuyor. Hanede anne ve baba çalışıyor, ailenin toplam aylık gelir miktarı 10000 TL civarında. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafı 20000 TL civarında. Hanede kişi başına düşen aylık gelir miktarı yaklaşık 2500 TL. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafının yıllık toplam gelire oranı %16 civarında. Aile, Ankara Keçiören'de ikamet ediyor. Anne ve baba eczacı, kendilerine ait iki eczane işletiyorlar. Her ikisi de devlet üniversitesi (Eczacılık Fakültesi) mezunu. Anne 47, baba 53 yaşında. Erkek kardeş, 16 yaşında, özel bir lisede okuyor. Büyükbaba astsubay, babaanne ev hanımı; büyükbaba beton teknisyeni, anneanne ev hanımı.
Kendileri ile Mülakat Yapılan Aile Üyeleri	
Evlat	18 yaşında, erkek, Ankara Etlik'te doğmuş, Ankara Keçiören'de yaşıyor. Özel bir fen lisesinden mezun olmuş, üniversite sınavına ilk kez girmiş, bir devlet üniversitesinde Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü'nü kazanmış. Geçmişte çalışma deneyimi olmamış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "iyi, yeterli" olarak değerlendiriyor.
Anne	47 yaşında, evli, üç erkek evladı var, Elazığ kent merkezinde doğmuş, Ankara Keçiören'de yaşıyor. Bir devlet üniversitesi Eczacılık Fakültesi mezunu, eşiyle birlikte işletmesini yaptığı eczanede eczacı olarak çalışıyor, 22 yaşında iken bir ilaç firmasında çalışmaya başlamış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "iyi" olarak değerlendiriyor.
Baba	53 yaşında, evli, üç erkek evladı var, İstanbul kent merkezinde doğmuş, Ankara Keçiören'de yaşıyor. Bir devlet üniversitesi Eczacılık Fakültesi mezunu, eşiyle birlikte işletmesini yaptığı eczanede eczacı olarak çalışıyor, 16 yaşından beri muhtelif yerlerde çalışmış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "orta düzeyde" şeklinde değerlendiriyor.

Profesyonel Meslek Erbabı Aile 3.	
Hanehalkının Genel vasıfları	Aile; baba, anne ve bir evlat olmak üzere üç kişiden oluşuyor. Hanede sadece baba çalışıyor, ailenin toplam aylık gelir miktarı 4500 TL civarında. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafı 9000 TL civarında. Hanede kişi başına düşen aylık gelir miktarı yaklaşık 1500 TL. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafının yıllık toplam gelire oranı %22 civarında. Aile, Ankara Keçiören'de ikamet ediyor. Anne ev hanımı, ortaokul mezunu, açık öğretim lisesinde eğitimine devam ediyor. Baba 48 yaşında, mimar. Büyükbaba işçi emeklisi (Almanya'da çalışmış), babaanne ev hanımı; büyükbaba işçi emeklisi (Almanya'da çalışmış), anneanne ev hanımı.
Kendileri ile Mülakat Yapılan Aile Üyeleri	
Evlat	19 yaşında, kadın, Konya kent merkezinde doğmuş, Ankara Keçiören'de yaşıyor. Bir devlet lisesinden mezun olmuş, üniversite sınavına ikinci kez girmiş, özel bir üniversitede burslu olarak Çizgi Film ve Animasyon Bölümü'nü kazanmış. Geçmişte çalışma deneyimi olmamış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "yeterli" olarak değerlendiriyor.
Baba	48 yaşında, evli, bir kız evladı var, Almanya'da bir kasabada doğmuş, Ankara Keçiören'de yaşıyor. Ücretli mimar olarak çalışıyor, bir devlet üniversitesinde Mimarlık Bölümü'nden mezun olmuş, 26 yaşında mimar olarak çalışmaya başlamış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "orta" olarak değerlendiriyor.

Profesyonel Meslek Erbabı Aile 4.	
Hanehalkının Genel vasıfları	Aile; baba, anne ve üç evlat olmak üzere beş kişiden oluşuyor. Hanede sadece baba çalışıyor, ailenin toplam aylık gelir miktarı 10000 TL civarında. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafı 20000 TL civarında. Hanede kişi başına düşen aylık gelir miktarı yaklaşık 2000 TL. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafının yıllık toplam gelire oranı %16 civarında. Aile, Ankara Batıkent'te ikamet ediyor. Baba, emekli tıp doktoru, devlet üniversitesi (Tıp Fakültesi) mezunu. Anne 42 yaşında, ev hanımı, devlet üniversitesi (İngilizce Öğretmenliği Bölümü) mezunu. Kız kardeş, 13 yaşında, özel bir ortaokulda okuyor. Erkek kardeş, 11 yaşında, özel bir ortaokulda okuyor. Büyükbaba çiftçi, babaanne ev hanımı; büyükbaba aşçı, anneanne ev hanımı.
Kendileri ile Mülakat Yapılan Aile Üyeleri	
Evlat	19 yaşında, kadın, Ankara'da doğmuş, Ankara Batıkent'te yaşıyor. Özel bir fen lisesinden mezun olmuş, Ankara'da bir devlet üniversitesinde, Endüstri Mühendisliği Bölümü'nde birinci sınıfta okuyor, daha önce kısa bir süre bir mağazada "satış danışmanı" olarak çalışmış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "iyi" olarak değerlendiriyor.
Anne	42 yaşında, evli, bir erkek, iki kız evladı var, Ankara kent merkezinde doğmuş, Ankara Batıkent'te yaşıyor. Bir devlet üniversitesinde İngilizce Öğretmenliği Bölümü'nden mezun olmuş, ev hanımı, daha önce çalışma deneyimi olmamış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "iyi" olarak değerlendiriyor.
Baba	51 yaşında, evli, bir erkek, iki kız evladı var, Ankara kent merkezinde doğmuş, Ankara Batıkent'te yaşıyor. Emekli tıp doktoru, bir devlet üniversitesi Tıp Fakültesi mezunu, 25 yaşında doktor olarak çalışmaya başlamış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "iyi" olarak değerlendiriyor.

Profesyonel Meslek Erbabı Aile 5.	
Hanehalkının Genel vasıfları	Aile; baba, anne ve iki evlat olmak üzere dört kişiden oluşuyor. Hanede anne ve baba çalışıyor, ailenin toplam aylık gelir miktarı 10000 TL civarında. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafı 20000 TL civarında. Hanede kişi başına düşen aylık gelir miktarı yaklaşık 2500 TL. Bir evlat için harcanan yıllık eğitim masrafının yıllık toplam gelire oranı %16 civarında. Aile, Ankara Yenimahalle'de ikamet ediyor. Baba, özel bir hastanede tıp doktoru, 24 yaşından beri tıp doktoru olarak çalışıyor, devlet üniversitesi (Tıp Fakültesi) mezunu. Anne 43 yaşında, bir devlet okulunda kadrolu sosyal bilgiler öğretmeni, devlet üniversitesi (Tarih Bölümü) mezunu. Kız kardeş, 14 yaşında, özel bir lisede okuyor. Büyükbaba çiftçi, babaanne ev hanımı; büyükbaba sağlık teknikeri, anneanne ev hanımı.
Kendileri ile Mülakat Yapılan Aile Üyeleri	
Evlat	18 yaşında, erkek, Ankara Çankaya'da doğmuş, Ankara Yenimahalle'de yaşıyor. Özel bir fen lisesinden mezun olmuş, Ankara'da özel bir üniversitede Tıp Fakültesi'nde burslu olarak birinci sınıfta okuyor, daha önce çalışma deneyimi olmamış. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "iyi" olarak değerlendiriyor.
Anne	43 yaşında, evli, bir erkek, bir kız evladı var, Ankara kent merkezinde doğmuş, Ankara Yenimahalle'de yaşıyor. Bir devlet üniversitesinde Tarih Bölümü'nden mezun olmuş, 22 yaşından beri devlet okulunda kadrolu sosyal bilgiler öğretmeni olarak çalışıyor. İçinde yaşadığı hanenin maddi refah durumunu "iyi" olarak değerlendiriyor.

BÖLÜM II
TOPLUMSAL SINIF, TABAKALAŞMA VE HAREKETLİLİK: TEMEL YAKLAŞIMLAR VE İHTİLAFLAR

Toplumsal hareketlilik ve toplumsal tabakalaşma araştırmalarının ana ilgisi toplum içindeki yapısallaşmış eşitsizliklerin üretim ve yeniden üretiminin makro ve mikro süreçler ve/veya yapılar ve eylemler ile bağlantılı olarak ortaya çıkan süreklilik ve değişim örüntülerinin incelenmesidir. Bu çerçevede toplumsal tabakalaşma ve hareketlilik araştırmalarının kuramsal ve ampirik bağlamı ve ilgileri, Grusky'e (2001: 3) göre, tabakalaşma sisteminin şu üç boyutu etrafında şekillenmektedir. Bunlar: (1) toplumda belli malları veya varlıkları değerli ve arzulanır olarak tarif eden kurumsal süreçler, (2) bu mallar ve varlıkların değişik toplumsal konumlar ve meslekler arasında dağıtımını düzenleyen kurallar ve (3) bireyleri meslek konumlarına bağlayan ve bu suretle değerli addedilen kaynaklar üzerinde eşitsiz denetim ve yararlanma imkânı sağlayan toplumsal hareketlilik örüntüleri. Bu araştırmanın konusu esas olarak bu üçüncü konu ile bağlantılı olarak, verili herhangi bir toplumda bireylerin toplumsal hareketlilik fırsatlarına nasıl erişebildikleri veya erişemedikleri, kaynak ve kısıtları ne şekilde kullanıp, kullanamadıkları ve dolayısıyla makro düzeyde survey tipi araştırma verilerinden ortaya çıkan nesil içi ve nesiller arası toplumsal hareketlilik örüntüleri ve eğilimlerinin ya da aynı şeyin başka bir ifadesi olarak köken-menzil ilişkilerinin gerçekte ne tür mekanizmalar ve insan faaliyetleri, tavır alışları sonucunda ortaya çıktıklarıdır.

Yine Grusky'e (2001: 4-8) göre, toplumsal sınıf, tabakalaşma tartışmalarının gösterdiği üzere verili herhangi bir toplumda toplumsal tabakalaşma ve eşitsizliklerin altında yatan iktisadi, siyasi, kültürel, toplumsal, onursal, medeni ve beşerî olmak üzere birçok etken kuramcılar tarafından dikkate alınmakta ve bunlardan her birine veya bir grubuna diğerlerine kıyasla açıklama sorunları bakımından öncelik tanınmaktadır. Öte yandan tarihsel olarak tabakalaşma sistemleri çeşitlilik göstermekte olup bunlar ideal-tipik araştırma ve analiz amaçları bakımından genelde ilkel avcı-toplayıcı toplumlarda aşiretçilik, tarım toplumlarında kast, kölelik, feodal ve asya tipi tabakalaşma, sanayi toplumlarında ise sınıf sistemi, devlet sosyalizmi ve ileri sanayi toplumu tabakalaşma sistemi olmak üzere sekiz farklı tipe ayrılmaktadırlar.

Bu çalışmanın amacı bu sistemlerin incelenmesi değildir. Fakat bugün artık bir sanayi toplumu özellikleri taşıyan Türkiye toplumunda mikro ölçekte ailelerin eğitim yolu ile toplumsal

hareketlilik stratejilerinin almış olduğu somut biçimlerin anlaşılabilmesi için bazı temel kavramların ve süreçlerin mahiyeti hakkında ve bu kapsamda araştırma konusunun kuramsal ve ampirik bağlamını oluşturan belli kavramların ve süreçlerin nasıl anlaşıldığının, ilişkilendirildiğinin ve araştırma bulgularının ne tür sonuçlara işaret ettiğinin ifade edilmesinde zorunluluk vardır. Bu amaca yönelik olarak aşağıda önce toplumsal tabakalaşma kavramının kendisinden başlayarak sırasıyla toplumsal sınıf ve sınıfı oluşturan etkenler, sınıf belirleyici olarak çağdaş toplumlarda meslek, bir diğer sınıf belirleyici olarak sosyalizasyon sürecinde edinilmiş zihinsel yatkınlıkların veya habitusun ve kültürel ve toplumsal sermayenin önemi, toplumsal hareketlilik ve bunun eğitim ile olan ilişkisi, eğitim ve toplumsal sınıfların yeniden üretiminin eklemleşme biçimi, toplumsal hareketlilikte mesleğin etkisi, ailelerin eğitim ve meslekle ilgili taleplerini etkileyen etmenler, toplumsal hareketlilik ile toplumsal cinsiyet ilişkisinin eğitim üzerinden şekillenme dinamikleri, toplumsal hareketlilikte toplumsal ve kültürel çevrenin, ve son olarak da Türkiye'de eğitim ve toplumsal hareketlilik ilişkisine dair bazı makro veriler ile mikro araştırma bulgularının sonuçlarına yer verilecektir.

2.1. TOPLUMSAL TABAKALAŞMA

Toplum içinde bireyler birbirlerinden birçok açıdan farklılaşmakta ve bu farklılıklar o toplumun üyeleri arasında hiyerarşik bir yapı oluşturmaktadır. Bireyin sahip olduğu meslek, maddi kaynaklar, hayat koşulları, kültürel geçmiş, sosyal çevre, fiziksel ve biyolojik özellikler gibi birçok değişken bu hiyerarşik düzende bireyin nerede konumlanacağını belirlemektedir.

İnsanların doğuştan getirdiği ya da toplum hayatında kazandığı özellikler ve bu özelliklerin toplumun diğer bireyleri tarafından değerlendirilmesi ile oluşan toplumsal tabakalaşma, Sorokin (1964)'in tanımıyla; "belirli bir nüfusun hiyerarşik olarak üst üste gelen sınıflar halinde farklılaşmasını ifade eder. Tabakalaşmanın özü ve temelleri toplum üyeleri arasında haklar ve imtiyazların, görev ve sorumlulukların, sosyal değerler ve mahrumiyetlerin, sosyal güç ve nüfuzların eşit olmayan dağılımında yatar" (Eke, 1987: 380).

Giddens'ın tanımına göre, toplumsal tabakalaşma, "insanların ayrı gruplanmaları arasındaki yapısal eşitsizlikler"dir. Genel olarak tabakalaşma, varlık veya mülk anlamıyla düşünülmekte ancak Giddens'a göre, aslında tabakalaşma toplumsal cinsiyet, dinsel bağ, yaş veya askeri rütbe

gibi diğer nitelikler nedeniyle de ortaya çıkmaktadır. Ona göre, "toplumlar, bir hiyerarşi içinde, tabana yakın az ayrıcalıklılarla, tavandaki daha fazla kayrılmış olanlardan oluşan katmanlar olarak" görülebilir (Giddens, 2012: 340).

Toplumsal tabakalaşma sistemlerinin anlaşılması bu sistemlerin temel bileşenlerinin neler oldukları, üretmiş oldukları eşitsizliğin kaynağı, yapısı, miktarı ve sonuçlarının neler olduklarının tarif ve tasvirine bağlıdır. Bir toplumsal tabakalaşma sisteminden söz ederken öncelikle sistem hakkındaki şu soru etrafında ana bileşenlerin durumunun tarif edilmesine ihtiyaç vardır. Bunlar: (1) bazı malları veya varlıkları değerli ve arzulanır olarak tarif eden kurumsal süreçler, (2) toplumsal işbölümü içinde mal ve mükâfatları iş ve mesleklere dağıtma-tahsis etme sistemi ve (3) bireyleri iş veya mesleklere bağlayan ve bu yolla değerli addedilen kaynaklar üzerinde eşitsiz kontrol üreten toplumsal hareketlilik mekanizmaları. Buradan hareketle belirtmek gerekir ki eşitsizlik iki eşleştirme mekanizmasının birlikte çalışması sonucunda üretilmektedir: önce toplumsal roller eşit olmayan mükâfat paketlerine bağlanmakta ve bireyler de hareketlilik mekanizmaları yoluyla bu toplumsal rollere dağıtılmaktadır. Bu sistem içinde konumları işgal eden bireyler gelip-geçmekte fakat konumların kendileri ve onlara bağlanmış olan mükâfatların miktarı daha yavaş değişmektedir (Grusky ve Weisshaar, 2014: 2).

Amerikan işlevselcilik kuramının en önemli temsilcilerinden biri olan Talcott Parsons'a göre, "tabakalaşma sosyal bir sistemin bütünlüğüne ait bir hiyerarşidir ve bu hiyerarşi ortak bir değerler sistemine bağlıdır". Bahsedilen sistem, kişilik ve kültürle bağlantılıdır, bununla birlikte kültürel bir yapıya sahip olan; ortak sembollerden oluşan bir sistemin dolayımıyla gerçekleşen bir sürece atıf yapmaktadır (Swingewood, 2010: 252, akt. Ünal, 2016: 53). Toplumdaki eşitsizlikler maddi kaynaklar ve toplum üyelerinin yaşamlarıyla ilgili birçok şeyi belirlediğinden dolayı eşitsizlikler üzerine çalışmak, sosyolojinin en önemli alanlarından biridir (Giddens, 2012: 339). Kemerlioğlu, bugüne kadar eşitsizliğin ya da tabakalaşmanın bulunmadığı bir toplumun mevcut olmadığını belirtmektedir. Pek çok yazar ve araştırmacı toplumsal tabakalaşmanın evrensel olduğunu savunmakta, hatta Sorokin (1964: 13), bitki topluluklarında tabakalaşma sisteminin, sömürme ve sömürülme, egemen olma ve bağımlı kalma vb. şekillerde görüldüğünü iddia etmektedir. Benzer bir iddia hayvan toplulukları için de mevcuttur (Kemerlioğlu, 1996: 1-2).

Turner'a göre eşitlik, temelde modern ve ilerlemeci bir değer, bir ilkedir. Toplumsal eşitsizliğin doğası Aristo ve Platon'un felsefesinin merkezinde yer alır ve toplumsal eşitsizlik tartışması

toplumbilimin doğuşuna temel oluşturmaktadır (Turner, 2013: 18-20). Toplumda dört eşitlik tipi belirlenmiştir: *varlıksal eşitlik* ya da kişiler arasındaki özsel eşitlik; istenen amaçlara ulaşmadaki *fırsat eşitliği*; toplumsal grupların yaşam koşullarının eşit kılınmaya çalışıldığı yerde ortaya çıkan *şartlarda eşitlik*; bir diğeri de *sonuçlarda eşitlik*tir (Flew, 1978, akt. Turner, 2013: 35). Bu eşitlikler sağlanmadığı durumlarda toplumda tabakalaşma oluşmaktadır. Varlıksal ya da özsel eşitlik, ahlaki ya da dini sistemlerle yakından ilişkili bir savdır; bu sistemlere göre insanlar özleri gereği eşittir. Modern eşitlikçilikte varlıksal eşitlik savına çok rastlanmamaktadır. Batının demokrasi geleneğindeki en yaygın eşitlik savları, fırsat eşitliği ile şartlarda eşitliktir. Fırsat eşitliği, "ilkece önemli toplumsal kurumlara girme hakkının herkese tanınması ve evrensel esaslara (özellikle başarıya ve yeteneğe) bağlı olması anlamına gelmektedir". Fırsat eşitliği tartışması, ailevi ve sınıfsal kökenler dikkate alınmadan, terfinin veya başarının kuramsal olarak zekaya, beceriye ve yeteneğe dayandığı modern eğitim kurumlarının gelişmesi açısından işlevseldir. Şartlarda eşitlik, fırsat eşitliğinden ayrı tutulamaz, bir yere kadar yakından ilişkilidir. "Ailenin sahip olduğu üstünlükleri çocuklarına aktarabildiği yerde başarı yarışının başlama noktasında eşitlik yoktur"; çünkü örneğin işçi çocukları ailelerinden miras kalan eksikliklerle yarışa başlamış olacaktır. Sonuçlarda eşitlik ise, başlama noktasını veya doğal yeteneği dikkate almaksızın yasamayı ya da diğer siyasal araçları kullanarak sonuçlarda eşitliği sağlamayı ifade etmektedir (Turner, 2013: 36-37). Bu eşitlik türlerinden en önemlisi fırsat eşitliğidir.

Eşitsizliğe dair toplum felsefesi tartışmaları daha çok bireysel düzlemde ilerler. Toplumbilime göre eşitsizlik, toplum yapısının temel bir özelliğidir. "Toplumbilim için eşitsizlik, toplumsal grupları, toplumsal tabakaları ve toplumsal sınıfları niteleyen bir ilişkiler dizisidir" (Turner, 2013: 58).

Sorokin (1964)'e göre sosyal tabakalaşma üç şekle indirgenebilir: iktisadî, siyasi ve meslekî tabakalaşma. Toplumdaki bireyler, sahip oldukları imkân ve imkânsızlıklar bakımından bu üç şekilde sıralanmışlardır. İktisadî tabakalaşma; toplumdan topluma ve aynı toplumda, farklı zamanlarda değişiklikler göstermekte ve milli gelir artışı ile bu artışın toplum içindeki dağılımına bağlı olarak şekillenmektedir. Politik tabakalaşma; otorite ve prestij esasındaki farklılaşmayı ifade etmektedir. Bu tabakalaşma türünde, otorite ve prestij temelinde, yöneten ve yönetilenlerin unvanı ve imtiyazlarına göre hiyerarşik bir sıralanma söz konusu olmaktadır. Adı veya işleyişi toplumdan topluma ve aynı toplum içinde zaman içinde değişiklikler gösterse de, bu sıralanış temelde devam etmektedir. Meslekî tabakalaşma ise, aynı sosyal seviyede, yani yatay bir çizgi üzerinde değil, üst üste sıralanmış olan meslek gruplarını ifade etmektedir. Bazı meslek grupları *üst* sosyal katlarda

konumlanırken, bazı meslek grupları *alt* sosyal katlarda konumlanmaktadır. Meslekler arasındaki bu hiyerarşi iki temele dayanmaktadır. "Birincisi, mesleklerin öneminin toplumun varlığı ve işleyişi ile ilgili olması; ikincisi ise, mesleğin başarılı icrası için zekâ seviyesinin gerekliliği"dir. Sorokin (1964)'e göre toplumdaki tabakalaşmanın kaynağı, organize sosyal hayatın getirdiği durumlardır ve bunlar, sosyal tabakalaşmanın faktörlerini oluşturmaktadırlar. Sorokin bu faktörleri üç grupta toplamaktadır. Bunlardan "birincisi, *birlikte yaşama gerçeği;* ikincisi, kromozomların bir araya gelişindeki farklılıklar sebebiyle *doğuştan gelen ferdî farklar;* üçüncüsü ise ana rahmine düştüğü andan itibaren bireylerin içinde yer aldığı *çevre farklılıkları*"dır**.** Toplum içinde bireylerin birlikte yaşamaları, ilişkilerinin organizasyonu ile mümkündür. Organizasyon ise, toplum üyelerinin yöneten ve yönetilenler olmak üzere ayrılmasını, aynı zamanda hiyerarşik olarak farklılaşmasını gerektirdiğinden dolayı tabakalaşma meydana gelmektedir. Sosyal tabakalaşmanın ikinci kaynağı doğuştan *gelen ferdî farklar*dır. Bireyler, dünyaya geldiklerinde fizikî ve zihnî kapasiteleri arasında farklılıklar mevcuttur. Bu farklılıklar ortadan kalkmadıkça ve bireyler doğuştan getirdikleri özellikler bakımından eşit olmadıkça sosyal tabakalaşma sistemi varlığını sürdürmeye devam edecektir. *Çevre farkları,* sosyal tabakalaşmayı ortaya çıkaran üçüncü faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyin içinde bulunduğu çevrenin şartları, daha üst statülere ulaşmalarında hem elverişli olabilmekte hem de aksine bu şartlar terfi etmelerine engeller çıkarabilmektedirler. Bu doğrultuda çevre farklılıkları bireyin konumunda önemli bir belirleyici olmaktadır. Örneğin, balık avlamak için şans eseri de olsa daha iyi yeri bulan ilkel insan, şanssız av yerine sahip olana kıyasla sosyal statüsünü yükseltecek şarta kavuşmuştur. Bir diğer örnek olarak, zengin ve entelektüel bir ailede doğan birey hayat yarışında, fakir ve cahil ailede doğan bireye göre daha iyi bir başlama noktasında bulunmaktadır. Sosyolojide Weber, bu durumu *hayat şansları* terimi ile kavramlaştırmaktadır. Aynı zamanda farklı sosyal çevreler, ferdî ve zihnî özellikleri dolaylı ve dolaysız şekilde değiştirebilmektedir. Bir çevre, yaratıcılık, kendini kontrol gibi beden ve zihin için güçlendirici tecrübelerle imkân verirken, bir diğeri, zıt özelliklerin ortaya çıkmasında zemin hazırlamaktadır. İnsanlar genellikle önceden kazanılmış farklar temelinde farklılıklar göstermektedirler. Bu farklılıklar hayat mücadelesinde (kontrol, hayati ihtiyaçları kazanma, hâkimiyet ve nüfuz gibi her türlü alanlarda) eşitsizlikleri doğurmaktadır. Bu durum da tabakalaşma halinde sonuçlanmaktadır (Eke, 1987: 381-385).

Bierstedt (1963: 436-454)'e göre, karmaşık bir toplumdaki tabakalaşma sistemini yedi ölçüt belirlemektedir: (1) Servet, sermaye ve gelir (mal varlığı ve gelir arttıkça, sınıf statüsü de yükselir); (2) aile ve akrabalık (toplumsal sınıf birimi birey değil ailedir); (3) oturma yeri

(oturulan semt, mahalle, cadde, sokak sınıf konumunu belirler); (4) oturma süresi (bir yerde oturma süresi arttıkça tanınma ve saygınlıkla birlikte sınıf statüsü de artar); (5) meslek (edinilen mesleğin saygınlığı ne kadar fazlaysa, kişinin sınıf statüsü o kadar yükselir); (6) eğitim (sahip olunan eğitim seviyesi arttıkça saygınlık artar) ve (7) din (din, toplumsal sınıf kıstası olarak kullanıldığında büyük güçlüklerle karşılaşılmaktadır). Ona göre, bu ölçütlerden hiçbiri tek başına toplumsal sınıfı belirlemeye yeterli değildir ve ölçütlerin her birinin ağırlığı topluma ve zamana göre değişim göstermektedir (akt. Kemerlioğlu, 1996: 47). Lasswell (1966: 277-279), toplumsal tabakalaşma biçim ve süreçlerin incelenmesinde tek değişkene göre, örneğin yalnızca ekonomik kategorilere göre, yapılan açıklamaların eksik ve gerçeklerden uzak olduğunu vurgulamaktadır. Bu sebeple, gerçeklere en yakın biçimde toplumsal tabakalaşmayı açıklamaya yarayacak modellerin çok boyutlu ve dinamik bir özelliği olması gerekmektedir (akt. Kemerlioğlu, 1996: 50).

Dahrendorf, doğal ve toplumsal farklılıklar arasında bir ayrım yapmaktadır. Bireyler doğal özellikler ve doğal yetenekler bakımından birbirlerinden farklıdır. Doğal özellikler söz konusu olduğunda tabakalaşma meydana gelmez; örneğin birey uzun ya da kısa boyludur, siyah ya da sarı saçlıdır; bunlar türün doğal farklarıdır; ancak doğal yeteneklerdeki farklılık bir derecelenme ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, bazı insanlar diğerlerine göre daha hızlı koşabilirler ya da uzağı daha iyi görürler. Göz rengi doğal bir fark olsa da uzağı daha iyi görme yetisi doğal olarak bir derecelenme ortaya çıkarmaktadır. Dahrendorf'a göre toplumsal farklılıklar da bu şekilde ikiye ayrılmaktadır. Toplumdaki rol farklılaşması nötr bir biçimde ayrılmakta, örneğin babalık gibi, belli bir toplumsal konuma bağlanmış ve değerlendirme ve kıyaslama taşımamaktadır. Bu ayrımlar yalnızca hak ve sorumluluk belirlemelerine ya da örneğin kadın ve erkek gibi, bir toplumsal tipi vurgulayan sıfat ve niteliklere göre tanımlanabilmektedir. Toplumsal tabakalaşma içeren farklılıklar, saygınlık, statü ve zenginliktir (Tumin, 1963, akt. Turner, 2013: 31).

Mclver ve Page (1949)'e göre, değişen sosyal yapı içerisinde, özellikle gelişmiş toplumlarda sosyal tabakalaşma çoğunlukla sınıf olgusu ile ortaya çıkmaktadır (akt. Eke, 1987: 386). Davis ve Moore (1945)'a göre, toplumsal tabakalaşma kavramı, çoğu zaman toplumsal sınıf kavramıyla karıştırılmakta ve hatta iki kavramın birbirinin yerine kullanılabileceği kabul edilmektedir (akt. Scase, 2000: 41).

Toplumsal tabakalaşma en yaygın biçimiyle sınıf söylemi çerçevesinde betimlenmektedir. Bu doğrultuda tabakalaşma araştırmalarının büyük bir kısmını ekseriyetle ekonomik eşitsizlikler

ve bu eşitsizliklerden kaynaklanan sonuçlar üzerine odaklanmış olan sınıf çözümlemeleri oluşturmaktadır (Yanıklar, 2016: 29).

2.2. SINIF

Bu doğrultuda sosyal tabakalaşmayı oluşturan iktisadi, mesleki ve siyasi temeller üzerinde sosyal sınıfların modern toplumlarda, şu dört kritere göre belirdiğini ifade edebiliriz: gelir seviyesi, yaşama tarzı, meslek ve sınıf şuuru. Kurtkan (1977)'a göre, "aynı geliri elde eden, benzer hayat üslubuna sahip, aşağı yukarı aynı tahsil ve terbiyeyi almış ve bütün bu hususlarda birbirlerine yakın olmanın şuuruna sahip bulunan kimseler bir sosyal sınıfı meydana getirirler". Bireyin sosyal sınıfını belirlemede bu faktörler arasında sıkı bir etkileşim mevcuttur. Bu faktörlerden herhangi biri diğerleri karşısında her zaman ve mekân için geçerli yani mutlak belirleyicilik özelliğine sahip değildir. Gelir seviyesi ve meslek birbiri ile bağlantılıdır. Yaşam tarzı, meslek ve eğitim durumundan etkilenmekte ve gelirin sınırlayıcı çerçevesi içinde gerçekleşmektedir; fakat gelirin kullanılış biçimini de etkileyerek geliri mutlak faktör olmaktan çıkarmaktadır (Eke, 1980). Bütün bu işleyişlerde, sınıf şuurunu besleyen sebepler niteliği taşıyan bu üç faktör, aynı zamanda sınıf şuurundan da etkilenmektedir. Bu durum, sosyal olgular arasında mutlak sebep-sonuç ilişkisinin değil, karşılıklı etkileşimin mevcut olduğunu göstermektedir (akt. Eke, 1987: 387).

Eke'ye göre, bu duruma örnek vermek gerekirse; gelir seviyesi tek belirleyici sınıf kriteri olsaydı eğer, bir doktor ile bir kabzımalın aynı sosyal sınıfta kabul edilmesi gerekirdi. Meslek ve eğitim durumunun yaşam tarzlarına yansıyan etkileri göz ardı edilemez. Aynı şekilde, bireyin kazandığı sosyal statü, sadece eğitim ve meslek durumuna da bağlı değildir. Chiroy (1965)'a göre, örneğin, öğretmenlik mesleğine sahip olan bir bireyin sosyal konumu, öğretmenlerin genel statüsüne bağlı olmayabilir. Aynı mesleğe sahip olsalar da babası küçük esnaf ya da vasıflı işçi olan bir öğretmen, doktorluk veya mühendislik gibi daha çok eğitim gerektiren ve yüksek bir gelire sahip olan bir meslek sahibi bireyin çocuğu olan bir öğretmenden daha alt düzey bir statüye sahip olmaktadır. Bu durumda, Eke'ye göre, genel statüyü belirleyen faktör, sadece babanın mesleği ve gelir seviyesi değil, bireyin mensup olduğu ailenin sosyal standartlara göre daha yüksek bir yaşam tarzına sahip olmasıdır. Sonuç itibarıyla

bütün bu kriterler, sosyal sınıf kavramı açıklanırken ve bireylerin sosyal sınıf durumu belirlenirken birbirlerini tamamlayıcı bir özellik taşımaktadırlar (Eke, 1987: 387-388).

Scase (2000: 9), sosyolojinin akademik bir disiplin olarak ortaya çıkışının Avrupa'daki sınıf hareketliliklerinin analiziyle yakından bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır. Bu sebeple sınıf analizleri sosyolojik tartışmalarda merkezi öneme sahiptir. Fakat sınıf analizleri geçmişte olduğu gibi günümüzde de terminolojide ortak bir tanıma ulaşılamamasından dolayı belirsiz bir durumda kalmıştır.

Stinchcombe'un sınıf konusundaki iddiası aşırı görünse de sosyolojide sınıf konusunun önemini vurgulaması açısından önemlidir: "sosyolojinin sadece bir bağımsız değişkeni vardır: sınıf" (Wright, 1979: 3, akt. Edgell, 1998: 9).

Sınıf analizlerinde en basit bölünme iki kutuplu bölünmedir. Ossowski (1963: 27)'ye göre, tarihte her daim kendini göstermiş olan sınıf analizi kavrayışı, toplumdaki iki başat sınıf arasındaki kutupsal bir bölünme kavrayışıdır. Avantajların dağılımı temelinde ayrıcalık çeşitlerine karşılık gelen üç temel tarz mevcuttur, bunlar, hükmedenler ve hükmedilenler; zengin ve fakir; emekçi sınıf ve diğerlerinin emeğinden geçinenler şeklindedir. Bu ikili sınıf ayrımı tarzı birinin diğerlerine göre üstün olarak ele alma eğilimi gösterse de, bütünüyle ayrık değillerdir (akt. Giddens, 1999: 79).

Pakulski (2017: 197)'ye göre sınıf analizlerinin dayandığı üç alan mevcuttur; bunlardan ilki, mesleki tabakalaşma teorileridir, bu teoriler toplumsal işbölümüne ve mesleki kapanmaya odaklanmaktadır. İkincisi, statü eşitsizlik teorileridir, bu teoriler, ırka, toplumsal cinsiyete ve etno-ulusallığa dayanan geleneksel eşitsizlik ve çatışma kaynaklarını saptamaktadırlar; üçüncü grup teoriler ise siyasi iktidar, örgütsel otorite hiyerarşileri ve bunlara eşlik eden toplumsal gerilim ve mücadelelere odaklanmaktadırlar.

Giddens (2012: 344-345), sınıf kavramını "yönelebildikleri yaşam biçimini güçlü bir biçimde etkileyen genel ekonomik kaynakları paylaşan büyük çapta insan öbeği" olarak tanımlamaktadır. Ona göre, sınıflar arasındaki sınırlar keskin değildir. Bu konuda Karl Marx ve Max Weber tarafından geliştirilen kuramlar, sınıf ve tabakalaşma üzerine birçok sosyolojik çözümlemenin temelini oluşturmaktadırlar.

Marx ve Marksist Sınıf Analizi

Marx'a göre, toplumdaki bölünmeler ve oluşan toplumsal tabakalaşmanın tüm biçimlerinin temelleri ekonomik nitelik taşımaktadır (Turner, 2000:12). *Sınıf* kavramı söz konusu olduğunda ilk akla gelen isim olan Marx'a göre, sınıfı oluşturan şey; "ilk bakışta: gelirlerin ve gelir kaynaklarının özdeşliğidir". Ona göre, "üyelerinin, kendilerini oluşturan bireylerin, sırasıyla ücret, kâr ve toprak rantı ile kendi emek-güçlerinin, sermayelerinin ve toprak mülkiyetlerinin gerçekleşmesi ile geçimlerini sağlayan üç büyük toplumsal grup vardır" (Marx, 1990: 772-773).

Giddens'a göre, Marx, çalışmalarının çoğunluğu tabakalaşmayla ve toplumsal sınıfla bağlantılı olmasına rağmen, şaşırtıcı bir şekilde sınıf kavramının dizgesel çözümlemesini sağlamak konusunda başarısız olmuştur. Çünkü Marx'ın sınıfı tartıştığı çeşitli pasajları çoğu zaman birbiriyle tam anlamıyla uyumlu değildir, bu nedenle de Marx'ı araştıranların aktardıkları metinlerde, Marx'ın ne demek istediğine ilişkin uyuşmazlıklar bulunmaktadır (Giddens, 2012: 345).

Marx, sınıf kavramını hiçbir zaman sistematik bir şekilde tanımlamamış ve detaylandırmamıştır. Her ne kadar tanım bulunmasa da eserlerinde birçok sınıf analizi bulunmaktadır. Bu çalışmaların çoğu iki sorun etrafında dönmektedir: "sınıf ilişkilerinin soyut yapısal haritalarının detaylandırılması ve fâil olarak sınıfların somut konjonktürel haritalarının analizi" (Wright, 2016: 15).

Wright'a göre Marksist sınıf analizinin iki temel can alıcı noktası vardır: Bunlardan birincisi, Marksist sınıf kavramsallaştırmasını diğer geleneklerden en net biçimde ayırt eden ögenin sömürü kavramı olmasıdır. İkinci nokta ise, sömürü merkezli sınıf kavramının çağdaş toplum içindeki bazı meselelerin incelenmesi bakımından teorik açıdan güçlü araçlar sunuyor olmasıdır (Wright, 2017: 17).

Marksist sınıf analizinde altta yatan radikal eşitlikçilik üç tez olarak ifade edilebilir: bunlar, radikal eşitlikçilik tezi, tarihsel imkân tezi ve anti-kapitalizm tezidir. Yalın bir biçimde ifade etmek gerekirse, radikal eşitlikçilik tezi, Marx'ın savunduğu "herkese ihtiyacına göre, herkesten yeteneği kadar" şeklindeki klasik bölüşüm sloganı ve "sınıfsız toplum" ideali ile özetlenmektedir. Bu bölüşüm biçimi, tıpkı eşitlikçi bir aile içinde maddi kaynakların çocuklar arasında adil dağıtıldığı, yani ihtiyaçları daha fazla olan çocukların daha fazla kaynaktan yararlanabilmelerini sağlayan ve aile üyelerinin ailenin ihtiyaç duyduğu görevleri yeteneği ölçüsünde, elinden gelen en iyi şekilde yerine getirmelerini gerektiren bir bölüşüm biçimidir.

Tarihsel imkân tezindeki temel düşünceye göre ise, toplumun üretken kapasitesi arttıkça ve mutlak kıtlık azaldıkça toplumsal örgütlenmenin pratik bir ilkesi olarak radikal eşitlikçilik giderek daha uygulanabilir bir hale gelecektir. Bir diğer tez olan anti-kapitalizm tezine göre, kapitalizm, yaşamın maddi şartlarının radikal eşitlikçi biçimde bölüşülmesine ulaşılması imkanını engellemektedir (Wright, 2017: 18-19).

Wright (2017: 21)'a göre Marksist sınıf analizinin kurucu kavramları, sınıf ilişkileri ve sınıf yapısı kavramlarıdır. Analizin kavramsal menüsünde bulunan sınıf çelişkisi, sınıf çıkarları, sınıf oluşumu ve sınıf bilinci gibi diğer kavramların anlamı sınıf ilişkisi ve sınıf yapısıyla olan bağlantıyla türemektedir. Yani sınıf analizinin kavramsal temeli bu iki kurucu kavramı anlama sorununa dayanmaktadır.

Wright, sınıfı Marksist gelenek içindeki sınıf kavramının ayrıntılı biçimde incelenmesi açısından oldukça önemli olan sekiz kavramsal konu kümesi üzerinden analiz etmektedir. Bunlar: (1) toplumsal üretim ilişkileri kavramı, (2) bu ilişkilerin özgün bir biçimi olarak sınıf ilişkileri düşüncesi, (3) sınıf ilişkilerindeki "farklılıkların" anlamı, (4) sınıf ilişkilerindeki karmaşıklık meselesi, (5) sınıf ilişkileri içindeki bir "mevki"in anlamı, (6) sınıf mevkilerini belirlemedeki karmaşıklık, (7) sınıf analizinin mikro ve makro düzeyleri arasındaki farklılık, (8) sınıf failliği.

(1) Üretim sürecinde girdilerin birleştirilmesinin ve kullanılmasının gerçek yöntemleri, hem üretim fonksiyonunun dar anlamda teknik özelliklerine hem de bu hakların ve yetkilerin kullanılma biçimine bağlıdır. Bu hak ve yetkilerin tümü toplumsal üretim ilişkilerini oluşturmaktadır.
(2) İnsanların üretken kaynaklar üzerindeki hakları ve yetkileri eşitsiz şekilde dağıldığında, yani bazı insanlar belirli kaynak türleri üzerinde diğerlerinin sahip olduğundan daha fazla hakka ve yetkiye sahip olduğunda; ayrıca bu kaynağın kullanılmasından doğan sonuçlara el konulması bakımından da eşitsiz haklar ve yetkiler mevcutsa bu ilişki türü sınıf ilişkisi olarak tanımlanabilmektedir.
(3) Marksist geleneğe göre birçok sınıf ilişkisi türü mevcuttur ve bu türlerin farklılıklarının temellerini net bir biçimde belirlemek önemlidir. Farklı sınıf ilişkisi türleri üretim ilişkilerine gömülü olan hak ve yetki türleri tarafından tanımlanmaktadır. Örneğin, Marksist bakış açısına göre birbirinden ayırt edilmiş olan üç sınıf ilişkisi türü vardır: kölecilik, feodalizm ve kapitalizm.
(4) Sınıf analizi retoriğinde genellikle, özellikle Marksist gelenekte, sınıf ilişkileri keskin, basitleştirilmiş ve kutuplaştırılmış terimlerle karakterize edilmektedir. Analizde sınıf

mücadeleleri burjuvazi ile proletarya, lordlarla serfler, köle sahipleri ile köleler arasındaki savaşlar olarak resmedilmektedir. Bu basitleştirilmiş imge soyut bir düzlemde, sınıf ilişkilerinin doğasının çelişkilerin altında yatan uzlaşmaz sınıf çıkarlarını ürettiğini göstermektedir. Bu kutuplaştırılmış imge bir yandan da toplumsal sınıf ilişkilerinin basitleştirici bir resmidir. Ancak sınıf ilişkileri bu derece basit değildir. Sınıf analizinin görevlerinden biri de bu ilişkilerdeki karmaşıklık karşısında duyarlılık geliştirmek ve bu karmaşıklığın dolambaçlarını keşfetmektir.

(5) Sınıfla ilgili sosyolojik tartışmaların çoğu başlı başına sınıf ilişkilerinden ziyade sınıf mevkilerinin en uygun envanteriyle (ya da sınıf kategorileriyle) ilgili bir tartışmaya dönüşmektedir. Bunun sebebi, birçok ampirik ve özellikle niceliksel araştırmanın bireysel düzeyde verilerin etrafında dönüp dolaşmasıdır, bu doğrultuda bireylerin toplumsal yapı içinde nasıl konumlandırıldığı önem kazanmaktadır. Sınıf analizi açısından bu durum, bireylere sınıf ilişkileri içinde bir mevki atfedilmesini ima etmektedir.

(6) Kapitalizmde merkezi sınıf ilişkisi sermaye/emek ilişkisidir bu ilişki iki sınıf mevkiini belirlemektedir; kapitalistler ve işçiler. Kapitalist toplumlarda bazı meseleler bakımından bu iki sınıf mevkiini ayırt etmek yeterli olabilmektedir.

Bir sınıf mevkii, bir sınıf değil, ilişkiler içindeki mevkiidir. Bir insanın sınıf mevkiine önem atfedilmesinin nedeni, sahip olduğu tecrübelerin, çıkarların ve seçimlerinin, çeşitli mekanizmalar aracılığıyla, sınıf ilişkilerinin kendi hayatıyla kesişimi tarafından şekillendirileceği gerçeğidir. Sınıf mevkileri meselesinin özel bir boyutu olan sınıf ilişkileri içindeki dolayımlı mevkiiler ise çocukların, emeklilerin, ev kadınlarının ve gelir getiren iki kişinin bulunduğu hanelerin sınıf mevkilerini anlamak açısından ayrıca önem taşımaktadır. İnsanlar sınıf ilişkileriyle yalnızca kendilerinin üretken kaynakların denetimi ve kullanımıyla ilgili dolaylı veya dolaysız ilişkileri yoluyla değil, en başta aile ve akrabalık olmak üzere çeşitli toplumsal ilişki türleri yoluyla bağlantı kurmaktadırlar. Örneğin, bir kapitalistle evli olan biri, kendisi ne yaparsa yapsın, çıkarları ve koşulları kısmen bu doğrultuda koşullanacaktır. Dolayımlı mevkiler, kişinin kendi dolaysız sınıf mevkii ile, yani sınıf ilişkilerine kendisine ait olan işi yoluyla eklenme biçimi ile dolayımlı sınıf mevkii arasında fark olduğu durumlar sınıf analizinde ilginç karmaşıklık meydana getirmektedir. Bir şirket yöneticisi ile evli bir kadın sekreter bu duruma örnek gösterilebilir. Çağdaş toplumlarda evli kadınların ücretli istihdam içindeki oranının ve emek gücü içinde sarf ettikleri zaman süresinin artmasıyla birlikte, kimi zaman tanımlandıkları üzere, bu "çapraz sınıf haneleri"nin varlığı, sınıf mevkilerindeki karmaşıklığı daha dikkat çekici bir biçime dönüştürmektedir.

(7) Sınıf analizinde hem makro hem de mikro analiz düzeyleri vardır. Makro sınıf analizinde temel kavram, sınıf yapısıdır. Belirli bir birimdeki sınıf ilişkilerinin tümü bu analiz biriminin sınıf yapısı olarak tanımlanabilir. Yani bir firmanın, bir şehrin, bir ülkenin, belki dünyanın sınıf yapısından söz edilebilir. Makro düzey sınıf analizine bir örnek vermek gerekirse, sermaye sahiplerinin belirli bir sektörde yoğunlaşmasının veya dağılmasının sendikal örgütlenmeyi nasıl etkilediğinin analizi örnek gösterilebilir. Mikro düzeydeki sınıf analizleri ise sınıfın bireyleri etkileme biçimlerini anlamaya çalışmaktadır. Analizin merkezinde sınıf mevkilerinin bireysel hayatların çeşitli yönleri üzerindeki etkilerinin analizi yer almaktadır. Mikro ve makro sınıf analizlerinin birbirleriyle çeşitli ve karmaşık biçimlerde bağlantıları vardır. Makro ve mikro analiz düzeyleri birbirlerinden bağımsız değildir; makro süreçlerin mikro temelleri vardır ve mikro süreçler makro bağlamlarla dolayımlanmaktadır. Sınıf analizi, diğer bütün sosyolojik analizler gibi hem makro hem mikro düzeyleri ve bunların etkileşimi incelemektedir.

(8) Marksist sınıf analizi toplumsal değişim koşulları ve süreciyle ilgilidir, dolayısıyla Wright, bireylerin toplumsal ilişkileri yeniden üreten ve dönüştüren eylemlerinin anlaşılması için beş kategori belirlenmiştir: sınıf çıkarları, sınıf bilinci, sınıf pratikleri, sınıf oluşumları ve sınıf mücadelesi. Sınıf çıkarları; insanların sınıf ilişkileri içindeki mevkilerinden kaynaklanan maddi çıkarlardır. Bu maddi çıkarlar, yaşam standartları, çalışma koşulları, zahmet düzeyi, boş zaman, güvence gibi birçok konuyu içermektedir. Sınıf bilinci; bireylerin kendi sınıf çıkarları ve bunları ilerletme koşulları hakkında sahip oldukları öznel farkındalık durumudur. Sınıf pratikleri; bireylerin hem bireysel olarak hem de kolektiflerin üyeleri olarak sınıf çıkarlarına ulaşmayı kolaylaştırmak için uğraştıkları faaliyetlerdir. Sınıf oluşumları; bireylerin sınıf çıkarlarına ulaşmayı kolaylaştırmak için oluşturdukları kolektiflerdir. Sınıf mücadelesi ise; birbirine zıt sınıf çıkarlarına ulaşmaya çalışan bireylerin ve kolektiflerin pratikleri arasındaki çatışmalar olarak tanımlanabilir (Wright, 2017: 22-37).

Weber ve Weberyan Sınıf Analizi

Weber'in ayırt ettiği üç boyut, tabakalaşma sisteminde temel nesnel ölçüt çerçevesi olarak kullanılmaktadır (Ünal, 2016: 93). Weber bunları *sınıf, statü* ve *parti* olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu kavramların daha iyi anlaşılabilmesi için Weber'in temel olarak nereden hareket ettiğinin anlaşılması gerekmektedir. Weber, *sınıfların, statü gruplarının* ve *partilerin*, bir topluluk içindeki güç dağılımıyla ilgili olgular olduğunu belirtmektedir. O, güç/iktidar kavramının, bir ya da daha fazla kişinin bir toplumsal eylem içinde o eyleme katılan başkalarının karşı koymalarına karşın kendi iradelerini gerçekleştirme şansı olarak anlaşıldığını

vurgulamaktadır. Ekonomiye dayalı güç, genel manada güç ile aynı şey değildir. Ekonomik gücün ortaya çıkışı başka alanlarda var olan bir gücün sonucu olabilir. İnsanların iktidar peşinde koşmasının amacı yalnızca ekonomik kazanç elde etmek değildir, güç, -ekonomik güç de dâhil olmak üzere- kendi başına bir değer ifade etmektedir. Gücün/iktidarın önemi getireceği *sosyal onur*dan gelebilmekte ancak her iktidar sosyal onur sağlamamaktadır. Genellikle sadece *ekonomik güç* ya da sadece *güç* sosyal onurun temelini oluşturmamaktır, sosyal onur ya da itibar genellikle siyasal ve ekonomik gücün temelini oluşturmaktadır. Ona göre, sosyal onurun toplum içindeki gruplar arasındaki dağılma biçimi *sosyal düzen* diye tanımlanmaktadır. Sosyal ve ekonomik düzen hukuk düzenine benzer biçimde bağlıdır ancak ikisi birbiriyle özdeş değildir. Ekonomik düzen, "ekonomik mal ve hizmetlerin dağıtımı ve tüketimi"dir, sosyal düzen ise önemli ölçüde ekonomik düzen tarafından belirlenmekte ve karşılığında onu etkilemektedir Bu nedenle "*sınıflar, statü grupları* ve *partiler*, bir topluluk içindeki güç dağılımıyla ilgili olgular"dır (Weber, 2014: 290).

Weber açısından "sınıflar", "sosyal topluluklar" değildir, yalnızca toplumsal eylemin mümkün ve muhtemel temellerini temsil etmektedirler. Sınıftan söz edilebilmesi için, birincisi, bir grup insanın yaşam olanaklarının belli bir nedensel ögesinin ortak olması; ikincisi, bu ögeyi, mal sahibi olmak ya da gelir sağlamak gibi yalnızca ekonomik çıkarların temsil ediyor olması; bir diğeri ise, bu ögenin meta ve işgücü piyasalarının koşullarında temsil ediliyor olması gerekmektedir. Weber, devamında *sınıf konumu*nu şöyle tarif etmektedir: "sınıf konumu kişilerin mal, yaşam koşulları ve kişisel yaşantılar için sahip oldukları tipik olanaklar demektir. Bu olanaklar ise verili bir ekonomik düzen içinde gelir sağlamak üzere mal ya da beceri harcama gücünün derecesi ve türü ya da bu gücün yokluğu tarafından belirleniyor olmalıdır". Ona göre, *sınıf* kavramı, "aynı sınıf konumunda bulunan insanlar grubu" anlamına gelmektedir. "Mülkiyet" ve "mülksüzlük" kategorilerinin bütün sınıf konumlarının temel kategorileri olduğunu vurgulamaktadır. Ancak bu kategoriler içinde de farklı sınıf konumları mevcuttur. Sınıf konumları bir yanda gelir getiren mülkiyetin türüne göre değişebilirken, diğer yanda piyasaya arz edilebilecek hizmetlerin türüne göre de değişebilmektedir. Örneğin konut binaları, üretim kuruluşlarının mülkiyeti, ekilebilir toprakların mülkiyeti, madenler, sürüler, insanların mülkiyeti, özellikle para ya da her an ve kolaylıkla paraya dönüştürülebilecek araçların mülkiyeti; her türlü devredilebilir tekel üzerinde tasarruf hakkı gibi bütün bu ayrımlar mülk sahiplerinin sınıf konumlarını farklılaştırabileceği gibi mülkiyetin kullanımına, belli bir anlam yüklemektedir. Mülkü olmayan ve piyasaya hizmetini arz edenler hem hizmetin cinsine göre hem de bu hizmetlerin karşılığında kazandıklarını kullanma şekillerine göre ayrılmaktadırlar. Weber'e göre sınıf kavramının geniş

anlamı daima şunu ifade etmektedir: "*Piyasa*'daki şansının türü, kişinin yazgısını belirleyen en önemli etmendir. Sınıf konumu bu anlamda son kertede *piyasa konumu*dur" (Weber, 2014: 291-293).

Weber, *sınıf*ın aksine *statü grupları*nı, sosyal topluluklar olarak kabul etmektedir, ancak ona göre bu topluluklar çoğu zaman biçimlenmemiş, dağınık topluluklardır. Bütünüyle ekonomi tarafından belirlenmiş olan sınıf konumuna karşı statü konumunu; "insanların yaşam yazgısının somut, pozitif ya da negatif toplumsal onur ölçüsü tarafından belirlenen tüm tipik ögeleri" olarak tanımlamaktadır. "Bu onur, bir toplulukla paylaşılan herhangi bir nitelikle ilgili olabilir ve tabii bir sınıf konumuyla da ilişkisi bulunabilir; sınıf ayrımları statü ayrımlarıyla çok çeşitli biçimlerde bağlantılı olabilir". Statü onuru, direkt olarak mülk sahibi olmakla ilgili değildir; hem mülk sahipleri hem de mülksüzler aynı statü grubuna sahip olabilmektedirler. Statü onurunun özünü, belli bir çevreye mensup olmak isteyen bireylerin, belirli bir *hayat tarzı*na sahip olması beklentisi oluşturmaktadır. Birey, statü onuru yüksek olan grubun hayat tarzını taklit etmekten çıkıp o grubun kabul edilmiş içe dönük eylemlerine uyum sağlamaya başladığı zaman statüsünün gelişmeye başlamış olduğu anlamına gelmektedir. Örneğin, belirli bir sokakta oturuyor olmak, "sosyete"den kabul edilmenin, sosyal ilişkiye hak kazanmanın, ziyaretine gidilip, davetlere çağrılmanın bir sebebi olabilmektedir. Statü tabakalaşması, maddi ve manevi değer ve fırsatların tekelleşmesiyle bağdaşmış bir şekilde gitmektedir. Mesafe ve dışlanmaya dayanan belirli bir statü onurunun yanında maddi tekelleri de görmek mümkündür. Onura dayalı ayrıcalıklar arasında özel giysiler giyme, başkaları için tabu olan özel yemekleri yeme, silah taşıma, profesyonel olmayan belirli amatör sanat etkinliklerinde bulunma hakkına sahip olma, örneğin belirli çalgıları çalabilme gibi şeyler bulunmaktadır (Weber, 2014: 298-304).

Statü düzeninde tabakalaşma, *onur*a ve statü gruplarına özgü hayat tarzlarına göre belirlenmektedir. Yalnızca ekonomik varlık veya çıplak ekonomik güç, sahiplerine belirli bir hayat tarzının sağladığı aynı onuru sağlamamaktadır. Statü onurunun eşit olduğu durumlarda -her zaman itiraf edilmese de- mülkiyet ancak ek bir güç sağlamaktadır. Örneğin "yeni zengin", hayat tarzını statü onuru yüksek olan gruba ne denli uydurmuş olursa olsun, grup onu çekincesiz kabul etmez. Ancak çocukları statü onuru yüksek olan grubun göreneklerine uygun eğitim görmüş ve grubun onurunu kişisel ekonomik emeği ile kirletmemiş olurlarsa kabul görürler. Sosyal onur iddialarını belirli bir hayat tarzına dayandırdığı göz önüne alındığında Weber'in meslek grubunu da bir statü grubu olarak kabul ettiği söylenebilir. Sınıflar ile statü grupları sık sık örtüşmektedirler (Weber, 2014: 306-308).

Sınıfların asıl yeri ekonomik düzen, statü gruplarının ise asıl yeri sosyal düzendir, yani "onur" dağılımının yer aldığı toplumsal alan içinde bulunmaktadır. Weber'e göre, sınıflar ve statü

grupları birbirleriyle ve hukuk düzeni ile etken ve edilgen bir ilişki içindedirler. "Parti"ler ise güç ve iktidar alanı içinde yer almaktadırlar. "Partilerin eylemleri, *sosyal güç ve iktidar* kazanmaya yöneliktir; başka bir deyişle içeriği ne olursa olsun bir toplumsal eylemi etkilemeye çalışırlar". Sınıfların ve statü gruplarının aksine partilerin toplumsal eylemleri her zaman "toplumsallaştırma"yı içermektedir; yani parti eylemlerinin planlı bir şekilde ulaşılmaya çalışılan bir hedefi bulunmaktadır, bu hedef maddi ya da manevi amaçları olan bir dava ya da kişisel amaçlar olabilir. Partilerin sosyolojik yapısı etkilemek istedikleri toplumsal eylemin türüne göre ve o topluluğun statü ya da sınıf esasına göre tabakalaşmış olmasına göre değişmektedir, fakat en önemlisi topluluktaki egemenliğin yapısına göre değişiyor olmasıdır. Çünkü parti liderleri topluluğu fethetmek isterler (Weber, 2014: 309-310).

Weber'e göre, kapitalizmde piyasa yaşam fırsatlarının temel belirleyicisidir. Yaşam fırsatları ise Giddens'a göre "bir bireyin tipik olarak her toplumda sosyal yaratı eseri olarak var olan ekonomik ve kültürel *malları*n paylaşımına katılım şansı" şeklinde düşünülmelidir (Giddens, 1999: 166). Daha basitçe ifade etmek gerekirse, bireylerin kıtlık ya da değerli çıktılara erişim elde etme fırsatlarıdır. Bir sınıfın tüm üyeleri ortak yaşam fırsatlarını paylaşmaktadır. Breen, bu doğrultuda şu soruyu yöneltir: "Eğer bu aynı sınıf üyelerinde ortak olan yan ise, bu üyeleri ortak konuma yerleştiren nedir?". Weber'e göre, piyasa yaşam fırsatlarını bireyin kaynaklarına göre dağıtmaktadır ve bu kaynaklar birçok yoldan değişebilmektedir. Mülk sahipliği ayrımından başka belirli vasıflara göre de ayrımlar söz konusu olmaktadır. Bu konuda önemli olan nokta, tüm bu varlıkların piyasa bağlamında bir değere sahip olmasıdır, dolayısıyla sınıfsal konum, piyasa durumu tarafından belirlenmektedir. Weber, dört önemli toplumsal sınıfın saptanabileceğini önermektedir; ona göre bu sınıflar arasında empirik bir olgu olarak kapitalizm koşulları altında toplumsal geçişlilik nadir ve zordur ancak içlerindeki hareket yaygındır. Bu sınıflar arasındaki ilk ayrım, mülkiyet temelli, yani üretim araçlarına sahip olanlar ve olmayanlar şeklindedir. Ancak bu gruplar mülkiyetin ve pazara sunulabilen hizmetin çeşidine göre farklılaşmaktadır. Bahsi geçen bu dört sınıf; "hâkim girişimci ve varlıklı gruplar, küçük burjuvazi, resmi kimlikli işçiler (orta sınıf) ve bunlardan yoksun olup tek varlığı emek güçleri olanlar (işçi sınıfı)" şeklinde ayrılmaktadır. Weber'e göre sınıf analizinin temel amacı sınıf konumları ile yaşam fırsatları arasındaki ilişkiyi irdelemektir ancak bununla sınırlı değildir. Sınıf, çoğunlukla çeşitli muhtemel sonuçları içinde barındırmaktadır, çünkü belirli bireyler topluluğu ortak bir sınıf konumunu paylaşmakta ve benzer davranışlar sergileme eğilimindedir; yani sınıf konumu, bireylerin davranış koşullarının belirleyicisi olmakta ve benzer davranış koşullarına sahip olan bireylerin benzer şekilde davranması beklenmektedir. Bu bağlamda, sınıfın

açıklayabileceği şeylere yalnızca yaşam fırsatlarındaki farklılıklar değil, davranışlar, tutumlar ve benzerlerinin geniş yelpazesi de dahil edilebilir (Breen, 2017: 50-53).

Liechty (2003)'e göre, Marx ve Weber'in *sınıf* kavramsallaştırmaları arasındaki farkı anlamlandırmak için, içinde bulundukları ve gözlemledikleri toplumsal dinamiklerin de hesaba katılması gerekmektedir. Marx'ın gözlemlediği toplum, 19.yy'ın ortasında, emek sömürüsünün ve çatışmanın çok yoğun tecrübe edildiği bir dönemi kapsamaktadır ve bu durum onu siyasi perspektifine uygun olarak, sermayedarlar ve işçiler arasındaki çatışmaya yoğunlaştırmıştır. Weber'in içinde bulunduğu ve gözlemlediği toplum ise, 20. yy'ın başlarında kitlesel üretimin yaygınlaştığı ve tüketimin artması ile beraber refahın genişlediği bir toplumdur. Dolayısıyla sınıfların sosyokültürel karakterine konsantre olmuştur (akt. Karademir, 2016: 68).

Durkheim ve Sınıf Analizi

Sosyolojinin en önemli klasik düşünürlerinden bir diğeri olan Durkheim'ın tabakalaşma yaklaşımı toplumsal iş bölümü çerçevesinde şekillenmiştir. Marx ve Weber'in çatışmacı yaklaşımlarının aksine Durkheim, toplumsal alanı bir dayanışma alanı olarak görmekte ve bu çerçevede toplumsal tabakalaşma yaklaşımı bu dayanışmayı sağladığını varsaydığı meslekler ekseninde gelişmektedir. Ona göre toplumda vasıflı kabul edilen bireyler toplum nazarında *en iyi* addedilen görev ve mesleklerini edinmekte ve böylece belirli konumlara yerleşmektedirler. Durkheim, işlevselci bakış açısına uygun bir yaklaşım sergilemekte, her sınıfın toplumsal yaşam içerisinde bir rol oynadığını ve bu rolün bireyin toplumsallaşması, kişisel değerlerin oluşması ve yaşam tarzının biçimlenmesini sağladığını düşünmektedir (Durkheim, 1964, akt. Sunar, 2016: 3).

Durkheim, yine Marx ve Weber'den farklı olarak mülkiyete kutsal/dinsel bir köken atfetmekte ve mülkiyete atfettiği bu kutsal statüden dolayı sahiplik ayrıcalıklarının meşrulaştırıldığını düşünmektedir. Ona göre mülkiyetin dengesiz dağılımına ilişkin toplumsal eşitsizlikler meşrudur. Ayrıca toplumsal eşitsizlikleri, toplumsal farklılaşmanın ilerlemesi bağlamında görmekte ve bunun da toplumsal etkileşimlerin ya da "ahlaki yoğunluğun" bir ürünü olduğunu düşünmektedir. Modern toplumlarda toplumsal eşitsizliklere bağlı olarak ortaya çıkan hiyerarşilerin açık olduğundan ve geleneksel toplumlardaki gibi katı ve ideolojik bir biçim almadığından dolayı bu eşitsizliklerin işlevsel meşruluğa sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Toplumsal eşitsizlikleri toplumsal değerleri yansıttıkları sürece toplumsal olarak meşru kabul etmektedir. Durkheim'ın değer-temelli bu bakışı modern toplumlarda yansımasını "liyakat"e atıfla bulmaktadır. Tersine olarak gayrimeşru eşitsizlikler ise değerler tarafından desteklenmeyen ya da "cebri işbölümü (liyakate dayanmayan hiyerarşi ve ayrıcalığa verilen ad)"nden kaynaklanan eşitsizliklerdir (Pakulski, 2017: 204-205).

Durkheim, toplumsal farklılaşma ya da toplumsal işbölümünü modernleşme sürecinin yapıtaşı olarak kabul etmektedir. Bunun sonucunda zümreler, loncalar ve sınıflar gibi daha büyük toplumsal birimler parçalanmaktadır. Bu sebeple Durkheim, Marx'ın tersine hiyerarşik kolektivitelerin parçalanacağı ve mesleki grupların çoğalacağı iddiasında bulunmaktadır. Ona göre, meslek grupları kimlik, statü ve maddi kazançlar sunmasından dolayı yeni tabakalaşma sisteminin merkezi unsurları olacaktır. David Grusky (2001: 18), Durkheim'in izinden giderek, meslekleri modern toplumsal hiyerarşinin temel birimleri olarak görmektedir. Büyük ölçekli sınıf benzeri gruplar nominaldir ve meslekler gibi gerçek ve anlamlı gruplanma meydana getirmezler. Bu grupların aksine meslekler doğal olarak kendiliğinden farklılaşan toplumsal kümelenmenin ürünüdür. Meslek grupları, sadece birlikler değil, ahlaki topluluklarla birlikte güçlü kimlikler yaratmaktadırlar (Pakulski, 2017: 205-207).

Diğer Sınıf Analizleri

Toplumsal sınıfların, endüstriyel toplumdan önceki toplumlarda yansıttıkları hiyerarşi günümüzde olduğu gibi bireylerin üretim sistemiyle –sahip oldukları iş türü, denetimleri altındaki kaynaklar, çalışma karşılığında aldıkları ödüller vb.– ilişkisi değil, daha ziyade politik, dinsel ya da kalıtımsal tahakküm biçimleriyle ilgiliydi. Günümüzde sosyal eşitsizlik kalıplarını; sınıf temelli toplumsal bölünmeler, zenginlik olarak mülkiyet sahipliği ve farklı mesleki konumların maddi ve kültürel avantaj ve dezavantajları daha fazla biçimlendirmektedir (Bilton vd., 2009: 71).

Giddens'a göre, toplumda önemli addedilebilecek üç tür pazar kapasitesi mevcuttur, bunlar, "üretim araçlarında mülkiyet sahipliği; eğitimsel ve teknik vasıflara uygunluk; el-emeği kapasitesi sahipliği" şeklinde ayrılmaktadır. "Bunların nesiller arası ve nesil içi hareketliliğin kapanık modellerine bağlanma durumu devam ettiği müddetçe buradan kapitalist toplumda bir esas üç sınıf sisteminin temeli çıkar: *üst, orta* ve *alt* ya da *işçi sınıfı*" (Giddens, 1999: 136). Edgell (1998: 63)'e göre, Giddens'ın bu üç sınıflı yapısında egemen sınıf/üst sınıf mülkiyet sahipliğine, ara

sınıf/orta sınıf ehliyet sahipliğine ve işçi sınıfı/alt sınıf fiziksel emek gücü sahipliğine tekabül etmektedir.

Calvert (1982), *sınıf* kavramını, sosyologlar sınıfının "zorunlu olarak tartışmalı" olarak kabul ettiğini belirtmektedir, çünkü tamamen farklı varsayım ve temellere dayandırılmakta ve üzerinde nihai bir fikir birliği kurulamamaktadır (Yanıklar, 2008: 152). Bu sebeple toplumsal sınıf tanımı yapılırken hareket noktaları farklılık göstermektedir. Bu hareket noktaları; statü hiyerarşisi içerisinde ortak konumları paylaşma (Parsons v.d.), otorite ve güç yapıları içerisindeki konumları (Dahrendorf v.d.), Weber geleneğindekiler gibi ortak ekonomik yaşam fırsatlarına sahip olma (Parkin v.d.) ya da Marksistlerin savunduğu şekliyle sosyal üretim organizasyonları içerisindeki ortak yapısal konumlar olmaktadır (Çiçek, 2011: 141).

2.2.1. Sınıf Belirleyici Olarak Meslek

Bunlarla birlikte A. Smith, Proudhon, Marx, Simmel, Durkheim, Weber gibi birçok klasik ve çağdaş sosyolog sosyal farklılaşmanın kökenini iş bölümü ve uzmanlaşma yoluyla mesleklerin ortaya çıkmalarına bağlamakta ve toplumsal düzeni incelerken tabakaları mesleklere göre ayırmaktadırlar. Örneğin, Simmel, meslekleri toplumun ve çağdaş toplumsal örgütlenişin temeli olarak görmekte ve sınıfların oluşumunda toplumsal işbölümü ve mesleki farklılaşmayı ana kaynak olarak açıklamaktadır (Salz, 1957, akt. Kemerlioğlu, 1996: 61). Barber (1957), toplumsal tabakalaşma araştırmalarında mesleğin diğer kıstas ve göstergelerden daha üstün ve kullanılmasının daha elverişli olduğunu belirtmektedir. Ona göre, "kişinin geliri, dini veya evinin ederi özel ve gizli sayılabilir; fakat onun mesleği sosyal yaşamının kamuya açık yönünü oluşturur". Fakat tek başına mesleğe dayanan yaklaşımın eksik olabileceğini, üstünlüklerinden dolayı mesleğe dayanan ölçeklerin en çok ve en yaygın kullanılan toplumsal sınıf ölçekleri olduğunu belirtmektedir. Kemerlioğlu, bugün Türkçe'de kullanmış olduğumuz "sınıf" kavramının, Arapça'dan dilimize geçtiğini ve *meslek* sözcüğüyle sıkı bir kavramsal bağlılığı olduğunu belirtmektedir. Yine Arapça ifadeyle *sınıf* kavramının çoğulunun *esnaf* olduğunu, bu kavramın da Türkçe'de, geçmişte de, günümüzde de mesleki birliklerin bütününü tanımlamak için kullanılageldiğini; dolayısıyla kavramsal açıdan da sınıf ve meslek arasında bir bağlılık olduğunu aktarmaktadır (Kemerlioğlu, 1996: 61-63). Lipset ve Zatterberg (1966: 562)'e göre, Platon'dan bugüne kadar meslek, en genel ve en yaygın kullanılan ortak sınıf belirleyicisi olmuştur (akt. Kemerlioğlu, 1996: 59).

Ogburn ve Nimkoff (1964)'a göre, sınıfların belirlenmesini statü esasına dayandıran sosyologlar, araştırmalarında yaşam tarzını ve dolayısıyla sınıf üyeliğini ortaya koyan bir faktör olarak mesleği temel faktör olarak ele almaktadır. Ayrıca nüfusun sınıflandırılmasında sınıf gruplarının, meslek üzerinde temellendirilmesi genellikle çok faydalı olmaktadır. "Mesleğin, gelir ve eğitim, davranışlar, inançlar ve yaşama tarzı ile yakın ilişkisi vardır. Hatta nispeten basit kriter olma bakımından bir üstünlüğe de sahiptir. Meslek her ne kadar sınıf ile özdeş değilse de, yakından ilişkili olması nedeniyle şahsın sosyal durumunun bir indeksidir" (akt. Eke, 1987: 392).

Riehl, sadece toplumsal tabakaların değil, birçok psikolojik ve toplumsal süreçlerin açıklandığı gibi, bütün olarak toplumsal düzenin de mesleklere ve mesleklerin oluşturdukları birliklere dayanarak açıklamanın mümkün olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda ona göre, toplumsal değişme ve gelişme de tabakaları oluşturan *mesleki zümreler* ve *meslekler* ile açıklanabilmektedir. Meslekler ve mesleki birliklerin ortaya çıkış aşamaları toplumların gelişme aşamalarını belirlemektedir. Toplumların yerleşik hayata geçişlerini, rençberlerin; kasabaların ve kentlerin gelişimini, esnaf ve zanaatkârların; endüstri toplumlarının gelişimini ise işçilerin ortaya çıkması belirlemiştir (Freyer, 1968: 97, akt. Kemerlioğlu, 1996: 60).

Pakulski'ye göre, çağdaş piyasa toplumlarında reel ve nesnel olarak belirgin sınıflar klasik Marksist ve Weberyan sınıf yaklaşımlarında olduğu gibi "büyük sınıflara" değil, bölünmüş mesleki kategorilere karşılık gelmektedir. Bu mesleki kategoriler, "bu kategorileri reel gruplara dönüştüren insanlar için belirgin deneyimlerin ve fırsatların türlerini sistematik olarak ortaya çıkarma konularında kurumsallaşmıştır ki bu gruplar basitçe formal sınıflandırmalar değil öznel olarak anlamlı ve söz konusu sürecin mantıksal sonuçları"dır (Wright, 2017: 238-239).

Çağdaş sosyolojide toplumsal tabakalaşma konusu daha çok sosyoekonomik statü (SES) kavramı ve ölçekler etrafında gündeme gelmektedir. Amerikan sosyolojisinde tabakalaşma ve hareketliliği ölçebilmek için birçok SES çalışması yapılmıştır. Bu doğrultuda ilk yaklaşım National Opinion Research Center (NORC) tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşım, toplumdaki mesleklerin saygınlığını inceleyerek tabakalaşmanın bir haritasını çıkarmayı amaçlamakta ve toplumsal tabakalaşmanın en nesnel ölçütü olarak da *mesleki itibar*ı görmektedir. Soğuk savaş döneminde ABD akademisinde ortaya çıkan Marksizm karşıtlığının etkisiyle iktisadi temelli sınıf analizine alternatif olarak mesleğin sınıf belirleyiciliği fikri ortaya çıkmıştır (Sunar, 2016: 3).

Giddens ve Sutton'a göre birçok sınıf şemasının ortak yönü onların mesleki yapılar temelinde oluşmuş olmasıdır. Sınıf bölünmelerinin, sosyologlar tarafından, istihdam türleriyle bağlantılı

olduğu ve maddi toplumsal eşitsizliğe karşılık geldiği görülmektedir. Günümüzde meslek, toplumsal konumu, yaşam şanslarını ve maddi konfor seviyesini belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Sosyal bilimciler, aynı meslek grubuna ait olan bireylerin benzer düzeyde toplumsal avantaj ve dezavantajlara sahip olma, benzer hayat tarzlarını sürdürme ve aynı fırsatları paylaşma eğiliminde oldukları sonucu itibarıyla mesleğin toplumsal sınıfın bir göstergesi olarak kabul etmektedirler (Giddens ve Sutton, 2016: 504).

2.2.2. Sınıf Belirleyici Olarak Habitus ve Kültürel, Sosyal, Fiziki Sermaye Sahipliği

Crompton (2008), sınıf kavramına ilişkin "(1) prestij, statü, kültür ya da yaşam tarzı olarak sınıf, (2) ekonomik ve güç kaynaklarının sahipliği ile ilişkili olarak sosyal ve ekonomik eşitsizlikler olarak sınıf, (3) gerçek ya da potansiyel sosyal ve politik aktörler olarak sınıf" olmak üzere üç ayrı anlamı ortaya koymaktadır. Devine ve Savage (2005)'a göre ise literatürde sınıf ayrımlarını yalnızca ekonomik ayrımlar olarak görmeyen kültürel sınıf analizleri ihmal edilmektedir. Kültürel sınıf analizlerinin temel noktası, sınıf eşitsizliklerinin salt çalışma ilişkileri çerçevesinde değil, sosyal yaşamın her alanında var olduğu ve ekonomik ve kültürel kaynaklar vasıtasıyla aktarıldığıdır (akt. Yanıklar, 2016: 34-36).

Sınıf kavramı bazen, "bireysel ya da kolektif olarak, eşitsiz bir yapı içinde insanların kendilerini ya da diğerlerini öznel olarak nasıl konumlandırdıklarını açıklayan şey"in ne olduğu sorusuna verilen yanıtta rol oynamaktadır. "Sınıf" cevabı, bu sorunun olası cevaplarından biridir. Bu durumda sınıf kavramı için şu tanım yapılabilir: "sınıflar, öznel olarak belirgin deneyimler üreten sosyal kategorilerdir ki bu deneyimler, ekonomik bir tabakalaşma sistemi içinde bu kategorileri konumlandırmak amacıyla insanlar tarafından kullanılan kimlikleri biçimlendirir". Bourdieu'nun çalışmalarında sınıf ve kimlik arasındaki bu ilişkiye vurgu yapılmaktadır (Wright, 2017: 237-238).

Bourdieu'nün sınıf analizinde temel amaçlarından biri, kültür ile toplumsal sınıfın karşılıklı ilişki içinde olduğunu göstermektir. Onun nazarında kültürel pratikler sınıf ayrımının göstergeleridir. Sermaye, habitus ve alan gibi sınıf da Bourdieu açısından kilit bir kavramdır, ona göre sınıf; "evrensel bir açıklama ilkesidir". Sınıf analizinde Weber'den yararlanmıştır (Swartz, 2015: 201-202).

Bourdieu (1984: 125-168)'ye göre, sınıf mücadelesi, bilinçli veya bilinçdışı bir şekilde tabakalaşma sisteminde konumlarını koruma veya yükseltmeye yönelik stratejileri uygulayan aktörler çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu stratejiler, alandaki konumunu korumak ya da yükseltmek üzere çeşitli sermaye biçimlerine yatırım yapma şeklinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, öğretmen ve üniversite öğretim üyesi gibi kültürel sermaye bakımından en zengin olan sınıf kesimi ağırlıklı olarak evlatlarının eğitimine ve genel kültürüne yatırım yapmaktadırlar. Sanayici ve işveren gibi ekonomik sermaye bakımdan en zengin olanlar, evlatlarının eğitim ve kültüründen ziyade ekonomik sermayeyi doğrudan aktarmayı tercih etmektedirler. Tıp ve hukuk gibi ekonomik ve kültürel açıdan iyi donanım sağlayan serbest mesleklere sahip olanlar ise daha çok eğitime ve özellikle sosyal bağlantı, ün, saygınlık gibi profesyonel kariyere katkı sağlayan sosyal sermaye biçimleri kazandıran kültürel etkinliklere yatırım yapmaktadırlar (Swartz, 2015: 251).

Bu bağlamda Bourdieu (1980a: 214), Weber'in hayat tarzına dayalı olarak açıkladığı "statü grubu" kavramını benimsemekte ancak bunların "sınıflardan farklı türde gruplar değil, bu halleriyle inkar edilmiş, deyim yerindeyse yüceltilmiş ve bu suretle meşrulaştırılmış baskın sınıflar" olduğunu iddia etmektedir. Yani sınıflar, gündelik hayatta statü grubu görünümüne bürünmektedir (Swartz, 2015: 212).

Bourdieu (1984: 106)'ye göre, toplumsal sınıf durumu, çeşitli sermaye biçimlerinin hacmi, yapısı ve zaman içinde nasıl değiştikleri çerçevesinde tanımlanmaktadır. "En temel sermaye biçimleri ekonomik, kültürel, sosyal ve simgesel sermaye"dir. Bu sermaye biçimlerinin toplumdaki işlevleri ve birbirleriyle ilişkileri toplumdan topluma farklılık gösterse de "maddi hayat koşulları" ile doğrudan ilişki içinde olan sermaye biçimleri çoğunlukla en önemli etkenleri oluşturmaktadır. Bourdieu, sınıf kavramını açıklarken, toplumsal cinsiyet, ırk ya da etnisite, yaşanılan yer, yaş gibi tabakalaşma sisteminde önemli rolü olan diğer etkenleri de dikkate almaktadır. Ona göre, bu etkenler de ekonomik etkenler kadar *sınıf*ın ayrılmaz etkenlerini oluşturmaktadır (Swartz, 2015: 216).

Bourdieu'nün sınıf yaklaşımında, sınıflar arasındaki bölümlerin sınırlarını çizen toplam sermaye hacmindeki farklılıklardır. Bu farklılıklar, "bir hâkim sınıf, bir orta sınıf ve bir işçi sınıf"ından oluşan üç tabakalı bir tabakalaşma yapısını işaret etmektedir. Bu sınıf katmanlarından hâkim sınıf, hemen hemen her türlü sermaye çeşidine sahiptir ve tabakalaşma düzeninde diğer gruplardan ayrılarak temel bir noktaya yerleşmektedir. Mesleki kategoriler olarak düşünüldüğünde, Bourdieu (1984: 128), hâkim sınıfa, serbest meslekleri, üniversite öğretim üyelerini, üst düzey devlet memurlarını, büyük iş sahipleri ve yöneticilerini, sanatçıları

ve yazarları dahil etmektedir. Sınıf tabakalarının bir diğer ucunda, hâkim sınıfın aksine çok az sermayeye sahip olan işçi sınıfı yer almaktadır. Bourdieu, hem modern sanayide hem tarımda, vasıf düzeyleri ve tipleri itibari ile farklılık gösteren tüm kol emekçilerini işçi sınıfına dahil etmektedir. Bu iki karşı kutup arasında, ortalama bir sermaye birikimine sahip geniş bir orta sınıf yer almaktadır (Swartz, 2015: 222).

Bourdieu sosyolojisinde "alan" kilit mekânsal mecazlardan biridir. Ona göre alan, habitusun işlev gördüğü toplumsal bağlamın yapısını belirlemektedir. Alan, piyasadaki sermaye dağılımının, rekabet içinde olan birey, grup ve örgütler arasındaki hiyerarşik iktidar ilişki örüntülerini yansıtan bir kuvvet olduğunu işaret etmektedir (Swartz, 2015: 167-170).

Eylem, sınıfsal yatkınlıklar ve bireysel alanların dinamiklerinin ve yapılarının kesişmesinden doğmakta; pratiklerin alanda rekabete dayalı bu arenalarla karşılaşması sonucu meydana gelmekte ve o karşılaşmanın yapısını yansıtmaktadır. Pratikler ve alan arasındaki ilişki diyalektik bir yapıya sahiptir ve önemli bir zamansal boyut içermektedir. Dolayısıyla Bourdieu, sosyolojik analiz yaparken, hem alanın yapısını hem de alan içindeki faillerin sınıfsal habitusunu inşa etmektedir. Ona göre, pratik, ne yalnızca habitusun, ne sermayenin ne de alanın etkisine indirgenemez; pratikleri bunların bileşimi doğurmaktadır (Swartz, 2015: 197-198).

Bourdieu, alan ve diğer kavramları anlatmak için *oyun* mecazını kullanmaktadır. Ona göre, bir oyun içinde; oyuncular, onların yatırımları, çıkar amaçları, stratejileri, açıkça ifade edilmeyen kurallar (doxa), herkesin sahip olduğu kartlar vardır. Oyuncular; toplumdaki eyleyiciler, dolayısıyla genel anlamda toplumdur. Yatırımları, oyun sonundaki beklentilerini (illusio) sağlamaya yönelik olarak riske attıkları sermaye parçalarıdır. Asıl sermaye, her oyuncunun ellerinde bulundurdukları kartlardır. Alan, oyunun oynandığı yerdir ve kişilerin sermayesine göre alandaki güç ağırlığı, kazanma/kaybetme şansı farklılık göstermektedir. Oyun sırasında oyuncuların geliştirdikleri stratejileri ise *habitus* kavramı ile ifade etmektedir. Bourdieu, bu stratejileri, başarıya götüren belli formüller olarak değil, *süreç içerisinde şekillenen yatkınlıklar* olarak ifade etmektedir. Bourdieu, alan içerisindeki hakimiyet çabası sırasında elde edilmeye çalışılan sermaye tipleri belirlemiştir. Bunlar ekonomik, toplumsal ve kültürel sermayeler olmak üzere üç çeşittir ancak kendisi daha çok kültürel sermaye üzerinden açıklama yoluna gitmektedir (Özsöz, 2007: 18-19).

Bourdieu, kültürel sermayeyi, üç şekilde analiz etmektedir: bunlardan birincisini, birey sosyalleşme yoluyla içselleştirmiştir; beğeni ve anlayış örüntülerini oluşturmakta ve kültürle kazanılmış yatkınlıklar toplamına işaret etmektedir. İkincisi, nesneleşmiş şekilde

bulunmaktadır; yani kitaplar, sanat nesneleri, bilimsel araçlar gibi, ancak uzmanlaşmış kültürel beceriler ile kullanılabilen nesnelere işaret etmektedir. Üçüncü şekli ise, kurumsallaşmış şeklidir; bu da eğitim sistemini işaret etmektedir. Bourdieu'ye göre, modern toplumlarda yüksek öğrenim gelişmiştir ve toplumsal statünün belirlenmesinde ve toplumsal sınıf yapısının yeniden üretiminde büyük bir rol oynamaya başlamıştır (Swartz, 2015: 111-113). Ona göre, kültürel sermaye yalnızca öğrencilerin okulda gösterdikleri başarı düzeyleri arasındaki fark değildir, şirketlerde eleman alımından eş seçimine kadar hayatın pek çok alanında işlev görmektedir. Kültürel sermayenin bu şekilde işlev görmesi, sınıf endogamisinin yüksek düzeye çıkmasına neden olmaktadır (Bourdieu, 1984: 214-243,akt. Swartz, 2015: 112).

Bourdieu'nün alan içinde etkisini gösteren bir diğer sermaye biçimi olarak kavramsallaştırdığı sermaye tipi ekonomik sermayedir. Lareau ve Weininger (2003: 568)'in aktardığına göre,

> Ekonomik sermaye, kendisine sahip olanlara kazanç sağlayan ya da kazanç sağlama potansiyelini bulunduran ve mülkiyet hakları şeklinde kurumsallaşmış olan maddi kaynakları ifade etmektedir. Bu sermaye türlerinden her biri, en azından bir dereceye kadar diğer bir sermaye türüne dönüştürülmekte ve bireyler arasında aktarılmaktadır (akt. Yanıklar, 2010: 124).

Bourdieu (1984: 122)'ye göre, ekonomik ve kültürel sermaye tabakalaşma sistemindeki en temel sermaye biçimleridir. Ancak bazı analizlerinde "sosyal sermaye"yi de temel sermaye biçimlerine eklemektedir. Ona göre, *sosyal sermaye;* "toplumsal bağlantı, itibar ve saygınlık sermayesidir ve ekonomik, kültürel, siyasi ve toplumsal avantajlarla mübadele edilebilir" (Swartz, 2015: 221). *Sosyal sermaye* kavramını Putnam (1995:67), "karşılıklı fayda için koordinasyonu ve iş birliğini kolaylaştıran ağlar, normlar ve sosyal güven gibi sosyal organizasyonun özellikleri" olarak tanımlamaktadır. Ayrıca kavram, kendi sosyal yeniden üretim teorisi ile birlikte kullanan Pierre Bourdieu (1973) tarafından da tanımlanmıştır. Ekonomik sermaye ile birlikte, Bourdieu diğer iki sermaye biçimine atıfta bulunmaktadır: "kültürel sermaye, sosyal dünyanın nasıl işlediğini anlamaya yardımcı, aileler içinde aktarılabilen sembolik bir bilgi birikimi"dir. Bourdieu için sosyal sermaye ise, ailelerin kendi üyelerine fayda sağlamak için, sahip oldukları ekonomik ve sembolik kaynakları başarılı bir biçimde yönetebilme becerilerine işaret etmektedir. Bourdieu, sosyal sermayeyi faaliyete geçirmek için gerekli olan kültürel sermayenin önemini vurgulamak amacıyla, sosyal ağların nasıl kullanıldığının sosyal ağların kendisinin varlığı kadar değerli (hatta daha değerli) olabileceğini belirtmektedir (Furstenberg, 2012: 56-57).

Sosyal sermayeyi yaratan işlemler, ailelerin kendilerini çevreleyen topluluklarla ilişkisi incelendiğinde anlaşılabilir. Bir bireyin ya da bir ailenin komşularıyla veya daha geniş toplulukla bütünleşmesi veya onlardan izole olması onun sosyal sermayeyi nasıl yönettiği ile ilişkilidir. Sosyal izolasyona ya da sosyal entegrasyona neden olan süreçler incelendiğinde, yerleşim yerinde istikrarın bu süreçlerin sebeplerinin en önemlileri arasında olduğu görülebilir. Aynı yerde yaşamaya devam eden ailelerin, topluluk kaynaklarıyla ilgili bilgi elde etmeleri, biçimsel ve biçimsel olmayan ilişkiler aracılığıyla diğer ailelere bağlanmaları veya komşulara ve daha geniş çevredeki ilişkilerine ulaşmalarını sağlayan yakın akrabaya sahip olmaları daha muhtemel görünmektedir. Aynı zamanda, alt bir sınıftan daha yüksek bir ekonomik ya da toplumsal sınıfa yükselme arayışındaki aileler, okullaşma, arkadaşları ya da komşuları aracılığıyla kültürel sermaye kazanma fırsatlarını maksimize etmek için stratejik olarak kaynaklarını yeniden yerleştirmektedirler. Ailelerin toplumsal hareketlilik aracılığıyla nasıl sosyal sermaye kazandığını gözlemlemek, sosyal sermayenin hanehalkı dışında nasıl inşa edildiğini anlamak için önemlidir. Ayrıca, hanehalkı ve daha geniş topluluk içindeki uzlaşma ve uyum, beklentileri besleyen, davranışı izleyen ve düzenleyen, yükümlülükler koyan, destekleme, gözetim ve denetim için fırsatlar sağlayan mekanizmalar yaratmak suretiyle sosyal sermayenin üretilmesine katkı yapmaktadır (Furstenberg, 2012: 62-64).

Bourdieu'nün kavramsallaştırdığı bu sermaye tipleri alanda güç ağırlıklarını belirlemekte ve bireylerin geliştirdikleri stratejiler habituslarında kendisini göstermektedir.

Bourdieu ve Wacquant (2016: 117-118), sosyal bilimin has nesnesi olarak habitus ve alan arasındaki ilişkiden söz etmektedir. Onlara göre, habitus ile alan arasındaki ilişki öncelikle bir koşullanma ilişkisidir, yani alan, habitusu yapılandırmaktadır. Habitus, bir alanın ya da kesişen bir dizi alanın içkin zorunluluğunun somutlaşmasının ürünüdür.

Bourdieu'ye göre, sosyal bilimin has nesnesi ne bireydir ne de somut bireyler kümesi olarak gruplardır; tarihsel eylemin iki gerçekleşmesi arasındaki ilişkidir.

> Yani, toplumsal olanın bedenlerle (ya da biyolojik bireylerde) inşa edilmesiyle ortaya çıkan, dayanıklı ve aktarılabilir algı, beğeni ve eylem şeması sistemleri olan habituslar ile toplumsal olanın fiziksel nesnelerin yarı-gerçekliğine sahip olan mekanizmalarda ya da şeylerde kurulmasının ürünü olan, nesnel ilişki sistemleri olan alanlar arasındaki karanlık ikili ilişkidir. Elbette, bu ilişkiden doğan her şeydir, yani algılanan ve takdir edilen gerçeklikler şeklinde kendini gösteren alanlar, toplumsal temsiller ve pratiklerdir (Bourdieu ve Wacquant, 2016: 117-118).

Pratikleri ve pratiklerin algısını örgütleyen, yapılandıran bir yapı olarak habitus, aynı zamanda yapılandırılmış bir yapıdır: toplumsal dünyanın algılanmasını örgütleyen mantık sınıflarına bölme ilkesinin kendisi bizatihi toplumsal sınıflara bölünmenin içselleştirilmesinin ürünüdür (Bourdieu, 2017: 255).

Bourdieu, klasik sosyolojide temel fikir olan, toplumsal gerçekliğin bireylerin hem içinde hem dışında, hem zihninde hem de şeylerde var olduğu düşüncesinden yararlanmaktadır. Habitus kavramıyla, kendisinin "toplumsallaşmış beden" olarak tarif ettiği bireyin, toplumla karşıtlık içinde olmadığını, aksine toplumun var olma biçimlerinden biri olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır (Bourdieu, 1980b: 29, akt. Swartz, 2015).

Bourdieu'ya göre, *insanın varoluşu* ya da *bedenleşmiş toplumsallık* olarak habitus, dünyayı belli bir dünya olarak var eden şeydir: Pascal'dan aktardığı gibi, "dünya beni içeriyor, ama ben onu anlıyorum". Bu durumda toplumsal gerçeklik iki kez var olmaktadır: şeylerde ve beyinlerde, alanlarda ve habituslarda, eyleyicilerin içinde ve dışında (Bourdieu ve Wacquant, 2016: 117-118).

Bourdieu, *habitus*u şu şekilde tarif etmektedir: "geçmiş deneyimleri bütünleştirerek, her an bir algılar, beğeniler, eylemler matrisi işlevi gören ve şemalarının analojik biçimde aktarılmasıyla, benzer sorunların çözümüne imkan verecek sonsuz çeşitlilikteki görevin yerine getirilmesini mümkün kılan, kalıcı bir yatkınlıklar sistemi" (Bourdieu, 1971: 83, akt. Swartz, 2015: 144).

Bourdieu'nün "yatkınlıklar" kavramı, "bir var olma tarzı, alışılmış bir hal (özellikle beden için) ve bir ön yatkınlık, eğilim, temayül, meyil" anlamına gelmektedir (Bourdieu, 1977: 214, akt. Swartz, 2015: 147). "Yatkınlık" kavramı, habitus fikrini açıklamak açısından kilit bir öneme sahiptir. Bourdieu, habitus fikriyle aktarmak istediği iki asli unsur mevcuttur: "yapı ve eğilim". Habitus, ilk sosyalleşme/toplumsallaşma deneyimlerinde dışsal yapıların içselleştirilmesiyle oluşmaya başlamaktadır. Bunun sonucunda, sosyalleşme/toplumsallaşma vasıtasıyla, tabakalaşmış bir toplumdaki belirli bir tabaka için "neyin olanaklı ve neyin olanaksız olduğunu gösteren geniş parametreler ve sınırlarla ilgili içselleştirilmiş yatkınlıklar" gelişmektedir. Yani habitus, bir tarafta eylemin yapısal sınırlarını çizerken, diğer tarafta ilk sosyalleşmenin/toplumsallaşmanın yapılandırıcı niteliklerine tekabül etmekte olan algıları, hayalleri ve pratikleri doğurmaktadır (Swartz, 2015: 147).

Geleneksel toplumlarda, birbirinden farklılaşmamış bireyler içinde habitusun kavramsal ufku daha geniş görünmekte, makro düzeyde geçerlilik kazanmaktadır. Bu toplumlarda habitus,

bütün bir toplumsal kültürü yeniden üretmektedir. Ancak bireyselliğin ön planda olduğu, farklılaşmış toplumlarda habitus, daha mikro düzeyde etkilere sahiptir; sınıf ve statü grubu alt kültüre yakındır. "Kültür, insanın toplumsal dünyada kendini idare etmek için kullandığı pratik bir araçtır" (Swartz, 2015: 162-163).

Habitus, aslında hem nesnel olarak sınıflandırılabilir pratiklerin üretici ilkesi hem de bu pratiklerin sınıflama sistemidir. Temsil edilen toplumsal dünya, yani yaşam tarzları uzamı, habitusu belirleyen iki kabiliyet arasında, yani sınıflandırılabilir pratikler ve yapıtlar üretme kabiliyeti ile bu pratikler ve ürünleri ayırt edip değerlendirme kabiliyeti (beğeni) arasındaki ilişkide oluşur (Bourdieu, 2017: 254).

Habitus hem alışkanlıktır hem de doğal ortamın özelliklerine sahiptir. Yani, bir bireyin çevresinin özellikleriyle uygun bir şekilde eylemde bulunmasını sağlamaktadır. Ancak habitus, yalnızca bir alışkanlık değildir. Alışkanlık, bir davranış şeklinin basitçe tekrarı demektir, habitus bundan farklıdır; şeyleri sınıflandırma ve birbirinden ayrılan biçimlerde davranma olanağı sağlayan üretici kapasitesidir. Bu, bir dilin sözcükleri yerine dilbilgisi kurallarını öğrenmek gibidir. Farklı grupların habitusu, kendi yaşam tarzlarının farklı yönlerinde ortaya konmaktadır, örneğin okudukları gazete ve kitaplar, ne içtikleri ve nereye tatile gittikleri gibi. Bütün bunlar sosyal olarak üretilip dağıtılsa da doğal olma ve doğal karşılanma eğilimi göstermektedirler. Habitus, Bourdieu'ya göre ikinci bir doğa gibidir (Bilton vd., 2009: 281).

Hatipoğlu (2013: 282)'na göre, sermayeler bireyin yukarı doğru hareket potansiyelini artırması sebebiyle, toplumsal hiyerarşide aşağı doğru bir harekete karşı korumaktadır. Bununla beraber bu sermayelere sahip olan ve olmayanlar arasında oluşacak eşitsizlikler hareketlilik için güçlü engeller de oluşturabilmektedir.

Aileler, çocuklarını, eğitim hayatlarında meslek seçme aşamasına geldiklerinde, bir mesleğe ya da bir işe yönlendirirken bahsi geçen dinamiklerden etkilenmektedir. Ailenin, içinde bulunduğu toplumsal koşullardan, kültürel etkenlerden veya iktisadi durumlarından kaynaklı olarak gelişen bu dinamikler çocuğun meslek seçiminde belli sınırlar çerçevesinde tercih yapmasına sebep olabilmektedir. Her ne kadar her anne baba çocuğunun iyi bir meslek sahibi olmasını istese de bu etkenlerden kaynaklanan sebeplerden dolayı ideal olanla fiili olan arasında bir mesafe oluşmaktadır.

Toplumsal tabakalaşma sistemi içerisinde, toplumsal hareketlilik mekanizmasını harekete geçirmesi bakımından bahsi geçen bu değişkenlerin arasında diyalektik bir ilişki mevcuttur.

Hiçbir değişken diğerlerinden bağımsız bir şekilde ortaya çıkmamaktadır. Bireyin içinde büyüdüğü aile, sınıf konumunu ve bununla birlikte alacağı akademik eğitimin kalitesini, seviyesini; dolayısıyla da sahip olacağı mesleği belirlemektedir. Bu bakımdan bireyin sahip olduğu aile, özellikle anne ve babasının toplumsal konumu bireyin sahip olacağı konum açısından merkezi öneme sahiptir.

2.3. TOPLUMSAL HAREKETLİLİK

Toplumsal tabakalaşma ve sosyal hareketliliğin incelenmesi, toplum yapısının ve toplumsal tabakaların geçirgenliğinin gözlemlenmesinde önemli rol oynamaktadır.

Toplumsal hareketlilik, sosyoloji kaynaklarında genel olarak, bireyin "toplumsal tabakalaşma sistemi içerisinde bir sosyal pozisyondan diğerine geçişi" şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak, Eke'ye göre, sosyal hareketliliğin yalnızca bireyin sosyal pozisyonundaki değişmelere bağlanması kavramın analiz gücünü sınırlandırmaktadır. Sosyal hareketlilik kavramını sosyolojiye kazandırmış olan ve bu alanda benzersiz bir yer tutan P. Sorokin, böyle bir daraltma yapmamaktadır. Sorokin, sosyal hareketliliği, en geniş anlamıyla, "insanların sosyal mekândaki yer değiştirmeleri" olarak tanımlamakta ve sosyal yapı içerisinde, sadece bireylerin hareketleri ile değil, toplumda farklı şekillerde yer alan sosyal grupların hareketlerinin sonuçları ile de ilgilenmektedir (Coser, 1977: 472, akt. Eke, 1980: 395).

Eke'ye göre, Sorokin, sosyal hareketliliği açıklarken, Coser'ın aktardığı haliyle, sosyal yapı içinde yalnızca bireyin ve grupların hareketliliğini değil, aynı zamanda *değerlerin hareketliliği*ni de göz önünde bulundurmaktadır (Eke, 1980: 395). Sorokin, sosyal hareketliliği şöyle tanımlamaktadır: "toplumsal mobilite denilince, herhangi bir bireysel ya da toplumsal nesnenin veya değerin –insan eliyle yaratılan veya değiştirilen her şeyin- bir toplumsal konumdan ötekine geçişi anlaşılır" (Kemerlioğlu, 1996: 144).

Toplumsal hareketlilik yönü bakımından ve zaman bakımından kategorilere ayrılmaktadır. Bunlar, yönü bakımından yatay ve dikey hareketlilik olmak üzere; zaman bakımından kuşak içi ve kuşaklar arası hareketlilik olmak üzere ikili ayrımlar şekilde ortaya çıkmaktadır.

Dikey toplumsal hareketlilik, bireylerin veya toplumsal grupların bir toplumsal tabakadan diğerine geçişlerini ifade etmektedir. Bu, toplumsal tabakalaşma hiyerarşisinde aşağı doğru hareketlilik ve yukarı doğru hareketlilik süreçlerini anlatmaktadır. *Yatay toplumsal hareketlilik* ise, bireylerin veya toplumsal grupların bulundukları toplumsal tabakaları değiştirmeden bir konumdan başka bir konuma geçiş süreçlerine vurgu yapmaktadır. Bu süreç, aynı tabaka içinde bulunan bir işten diğerine geçme şeklinde gerçekleşmektedir. *Kuşak içi toplumsal hareketlilik*, bir bireyin yaşamı boyunca yaşadığı dikey veya yatay toplumsal hareketliliği; kuşaklar arası toplumsal hareketlilik ise, ebeveyn-çocuk veya dede-torun arasındaki yatay veya dikey toplumsal hareketliliği ifade etmektedir. Kuşaklar arası toplumsal hareketlilik sürecinde, bir sonraki kuşak (destinations), bir önceki kuşaktan olan bireylerin bulunduğu toplumsal tabakadan (origins) farklı bir tabakaya geçmektedir (Kemerlioğlu, 1996: 145-146).

Toplumsal hareketlilik alanında en çok incelenen konu dikey toplumsal hareketliliktir. Dikey toplumsal hareketlilik, toplumda temel olarak iki kanal vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki, babanın mesleki statülerini çocuklarına *eğitim* yoluyla geçirmeleri şeklinde; ikincisi ise, babanın mesleki statüsünü çocuklarına direkt olarak aktarmaları şeklinde gerçekleşmektedir. Bu da babadan kalan mirasın çocuğa geçmesi yoluyla ortaya çıkmaktadır (Jackson, Luijkx vd., 2008, akt. Karaca, 2012: 64).

Toplumsal hayatta bireylerin toplum nazarında belirli bir statü sağlama arzusu, toplumsal hareketliliğin temel kaynağını oluşturmaktadır. Toplumsal hareketlilik süreci içinde iki temel eğilim mevcuttur. Bunlardan ilki; yukarı doğru hareketlilik eğilimidir. Hareketliliğin sağlanabildiği açık toplum yapısında, toplumsal tabakalaşma düzeni içinde, bireyler bulunduğu sosyal sınıftan daha üst seviyedeki bir sınıfa katılma ve dolayısıyla sosyal statüyü yükseltme ve daha üst seviyede bulunan sınıf mensuplarıyla aradaki sosyal mesafeyi kapatma eğilime sahiptirler. İkinci eğilim ise; mevcut statüyü koruyarak aşağı doğru hareketliliği önleme eğilimidir. Toplumsal tabakalaşma piramidinin tepesinde yer alan üst sınıf üyeleri, statülerini korumaya çalışmaktadırlar (Eke, 1980: 94).

Toplumda dikey toplumsal hareketlilik genellikle el emeği gerektiren (manual) işlerde çalışan ve işçi sınıfında (the working class) yer alan ebeveynin, kız veya erkek evladının üniversite eğitimiyle edindiği mesleği yoluyla profesyonel ve yönetimsel konumlara ulaşması olarak görülmektedir. Sorokin, Lipset ve Bendix (1959: 16)'in çalışmalarında, yukarı doğru hareketliliğin, el emeğine dayalı (manual) iş ve mesleklerden el emeğine dayalı olmayan (non-

manual) iş ve mesleklere doğru hareketlilik şeklinde gerçekleştiği görülmektedir (Şengönül, 2008: 4).

Toplumsal hareketliliğin meydana gelmesini sağlayan faktörler çok çeşitlidir. Birçok araştırmacının toplumsal hareketliliği etkileyen faktörleri sınıflandırmaları Sorokin'in çalışmalarına dayanmaktadır. Sorokin, bu faktörleri, *genel ve yaygın olanlar* ile *yerel ve geçici olanlar* olarak iki ana gruba ayırmaktadır. Genel ve yaygın olanlar; demografik etkenler, ebeveynler ile çocukların farklılığı, çevrenin ve özellikle antropo-sosyal çevrenin değişmesi ve toplumsal tabakalar arasındaki yetenek dağılımının yetersizliği olarak alt kategorilere ayrılmaktadır (Kemerlioğlu, 1996: 154-155).

Hatipoğlu, toplumsal hareketlilik üzerinde etkili olan birçok etmen olduğunu ve bunların bazılarının toplumda hareketlilik olanaklarına katkı sağladığını ancak bazılarının engel olduğunu belirtmektedir. Ona göre toplumsal hareketlilik üzerinde etkisi olan etmenler şöyle sıralanabilir: bireysel etmenler, din ve etnisite, demografik etmenler, toplumsal cinsiyet, yapısal etmenler, devlet politikaları, kentleşme, konut ve çevre, sermaye biçimleri, habitus, aile ve eğitim. Bunların arasından eğitim, aile, mekânsal hareketlilik ve sermaye-habitusun toplumsal hareketlilik üzerinde en çok etki gösterdiği etmenler olarak kabul edilmektedir (Hatipoğlu, 2013: 280).

Bourdieu'ye göre ise, "bireyler ve gruplar hiyerarşik olarak yapılanmış bir toplumsal mekân içerisindeki göreli konumlarını yükseltmek ya da korumak için" mücadele etmektedirler. Bireyler arasındaki toplumsal eşitsizliğin kökleri sermaye tiplerinin eşitsiz dağılımına dayanmakta olan *nesnel* yapılarda yatmaktadır. Dolayısıyla Bourdieu, toplumsal tabakalaşma konusundaki öznelci bakış açısına karşı çıkmaktadır. "Tabakalaşma araştırmasında *nesnelcilik* başlığı altında Marksizm'i, ana akım statü edinme araştırmalarını, ilişki ağları analizini ve toplumsal eşitsizlikle ilgili bütün diğer yapısalcı kuramları" yerleştirmektedir (Swartz, 2015: 204).

Morgan (2006), toplumsal hareketlilik araştırmalarında hareketliliği incelerken, bireylerin hangi toplumsal konumlarının durumundaki farklılığın incelendiğine bakıldığında iki temel yaklaşımın mevcut olduğunu belirtmektedir. İlk yaklaşımda, meslekî unvanlara göre gruplanmış toplulukların hareketliliği incelenerek toplumsal hareketlilik modellenmektedir. Bu topluluklar, *sosyal sınıf* olarak tanımlanmakta ve inceleme genel olarak nesiller arası hareketlilik bağlamında, ebeveynlerin ve çocukların mesleklerinin karşılaştırılması şeklinde analiz edilmektedir. İkinci yaklaşımda ise, *sosyal statü* esas alınmaktadır. Bu yaklaşımda genellikle meslekî unvan, eğitim durumu ve gelir göz önünde bulundurularak farklı

sosyoekonomik statü gruplarının arasındaki ayrımların neden ve sonuçlarının belirlenmesi odak noktası olmaktadır (Yalçınkaya, 2014: 38).

Bir toplumdaki toplumsal hareketliliğin yoğunluk ve yaygınlık dereceleri o toplumun genel hareketlilik ölçüsünü vermektedir. Bu genel ölçüye dayanarak toplumlar *açık-sınıf tipi toplum* ve *kapalı-sınıf tipi toplum* olarak ikiye ayrılmaktadır. Toplumsal hareketliliğin yoğun ve yaygın olduğu toplumlar *açık toplum*, toplumsal hareketlilik imkânlarının kısıtlı olduğu toplumlar *kapalı toplum* olarak nitelendirilmektedir. Bu türden tiplendirmeler, somut gerçeklik alanında tam karşılığı bulunmasa da gözlem, çözümleme ve değerlendirmelerde bir araç olarak kullanılan *ideal tip*ler geliştirmeye yaramaktadırlar (Kemerlioğlu, 1996: 148).

Breen-Jonsson (2005)'a göre bir toplumun açık olup olmamasını, sosyal sınıf kökeni ile ulaşılan sosyal sınıf arasındaki ilişki belirlemekte; bu aynı zamanda sosyal akışkanlık olarak da adlandırılmakta ve fırsat eşitsizliğinin bir ölçüsü olarak kabul edilmektedir. Dünyada hangi toplumların akışkanlıkta daha açık, hangi toplumların daha kapalı olduğu konusunda yapılan çalışmalarda aynı sonuçlara ulaşılamamaktadır. Fırsat eşitsizliğinde ya da açık toplum olmada makro düzeydeki farklılıklara bakarak hangi ülkelerin en açık ve hangi ülkelerin en kapalı olduğunu sınıflandırmak kolay değildir. Bu çalışmaların çoğunda endüstrileşmiş toplumlarda kuşaklararası sosyal hareketliliği belirlemek için ölçüt olarak, çocukların eğitim, meslek ve gelir düzeyleri ile ebeveynlerin eğitim, meslek ve gelir düzeyleri arasındaki fark ele alınmaktadır. Sonuçta genel olarak, endüstrileşmiş olan ülkelerde görülen toplumsal hareketlilikte bazı ortak eğilimler görülse de özelde her bir ülkede kendine özgü bir model oluşmaktadır (Karaca, 2012: 67). Dahrendorf'a göre, toplumsal hareketlilik oranlarındaki artış endüstri toplumunun temel özelliklerinden biridir (Giddens, 1999: 69).

Bir toplumsal tabakalaşma sisteminin *katılığı* (rigidity) ile kastedilen şey bireylerin toplumsal konumlarını ne ölçüde sürdürdükleridir. Bir bireyin halihazırda sahip olduğu gelir, servet, güç veya itibarın miktarı veya derecesi onun ebeveynlerinin (ailesinin veya mensubu olduğu toplumsal küme veya grubun) önceki konumlarına bağlı olduğu ölçüde toplumsal tabakalaşma sisteminin katı olduğu söylenebilir (Grusky ve Weisshaar, 2014: 2)

Toplumsal hareketliliğin bulunmadığı, her bireyin ve alt-sistemin içine doğmuş bulunduğu sosyal konumda hayatı boyunca kaldığı tabakalaşma sistemi, tam anlamıyla kapalı veya katı bir sistem olarak nitelendirilebilir. Bununla birlikte, sosyal hareketliliğin tamamıyla serbest olduğu ve hiçbir engelleme ile karşılaşılmayan toplum hiçbir zaman mevcut olmamıştır (Korkmaz, 2005: 81). Sosyal hareketlilik çoğunlukla "endüstri toplumlarının açıklığının bir ölçüsü olarak

kullanılmakta ve yüksek hareketlilik oranları, gerçekten başarı ile temellenen fırsat eşitliğinin liberal vaadinin bir göstergesi" olarak görülmektedir (Blau ve Duncan, 1967: 402, akt. Şengönül, 2008: 4).

Köken sınıfı olarak kabul edilen farklı sınıflar, kendi içinde doğup büyüyen bireylere farklı dereceler ve avantaj biçimleri sağlamaktadır. Ebeveynlerin, evlatlarının hareketlilik stratejilerini desteklemeye yardımcı olmak için kullanabilecekleri kaynakların sınıftan sınıfa hem miktar hem de çeşit olarak değişebileceği söylenebilir. Bu şekilde hareketlilik örüntüleri daha az veya çok ölçüde kolaylaştırılmış veya kısıtlanmış olabilir. Yani, sınıf yapısı hem hareketlilik mekanizmasının işlemesi için aşağı yukarı elverişli bir zemin oluşturmakta hem de bireylerin engellerini belirlemede önemli bir rol oynamaktadır (Goldthorpe, 2000: 164). Bourdieu ve Passeron (2015: 26)'a göre, eğitim şanslarına erişme bakımından tüm ayrıştırıcı faktörler arasında toplumsal köken en etkili olan faktördür.

2.3.1. Toplumsal Hareketlilik Merdiveni Olarak Eğitim

Günümüzde eğitimin, toplumda bireylerin dikey sosyal hareketlilik yapmak amacıyla araçsal bir konumu olduğuna dair tartışmalar sürmektedir. Meslek eğitimi yoluyla bireyler, orta ya da üst düzey profesyonel ve yönetimsel konumlara ulaşabilmektedir. Mesleğin bireylerin yaşam şanslarını belirlemesi sebebiyle iş-meslek sahibi olmak için alınan eğitimin önemi artmaktadır. (Şengönül, 2008: 2).

Eğitimin sosyal hareketlilikteki etkisine ilişkin görüşler, liyakatçi (meritrocratic) görüş, eşitlikçi (egalitarian) görüş ve tarihselci (historical) görüş olmak üzere üç temel perspektifte özetlenebilir (Tatlıdil, 1993: 22-25, akt. Önder ve Erol, 2016: 384).

Toplumsal hareketlilikle uğraşan yorumcuların birçoğu, bir toplumda toplumsal hareketlilik yoksa, o toplumda adalet, demokrasi ve yurttaşlığın olanaksız olduğunu ve modern sanayi toplumlarında toplumsal ilerlemenin kitlesel eğitimin varlığına dayandığını ileri sürmektedirler. Fırsat eşitliği, toplumsal hareketliliği kolaylaştırmak üzere her bireyin eğitim kurumlarından eşit olarak yararlanabilmesine bağlıdır (Turner, 2013: 47-49).

Eğitim ve toplumsal hareketlilik arasında müspet bir ilişki vardır, çünkü toplum içinde statü elde etmenin en yaygın vasıtası olarak eğitim görülmektedir (Korkmaz, 2005: 80).

Jackson, Luijkx (vd.) (2008) kuşaklararası sosyal hareketlilik ve eğitim arasındaki ilişkileri ülkeler arasında karşılaştırmalı olarak ele almışlardır. Toplumsal hareketlilik araştırmalarında önemli bulgulardan biri de şudur: eğitimin etkisi dışarıda tutulsa bile sosyal sınıf kökeni çocukların sosyal sınıf pozisyonlarını belirlemektedir. Yani, avantajlı bir aileye sahip olan çocuklar dezavantajlı bir aileye sahip olan çocuklara göre daha iyi fırsatlara sahiptir çünkü diğerleriyle aynı seviyedeki bir okuldan mezun olsalar bile göreceli olarak onlardan daha üst düzeyde eğitim başarılarına sahip olmaktadırlar. Bu sebeple sosyal köken hem eğitim yoluyla direkt bir etkiye hem de çocukların mesleki başarı ve sınıf atlamalarında dolaylı bir etkiye sahiptir (Breen, 2004; Marshall, Swift (vd.), 1997; Blau-Duncan, 1967, akt. Karaca, 2012: 63-64).

Günümüzde bireylerin alt tabakadaki sınıflardan üst tabakadaki sınıflara doğru dikey hareketlilik imkânı eğitimle gerçekleşebilmektedir. Önceki çağlarda tabakaların belirlenmesinde temel faktör olarak servet ya da soyluluk görülmekteydi ancak toplumsal hareketlilik imkânlarının arttığı günümüz çağı itibarıyla açık toplum yapısında tabakaların belirlenmesi daha çok meslek faktörüne bağlanmaktadır. Bir bireyin sahip olacağı meslek eğitim imkânlarından ne kadar faydalanabildiğine bağlı olmaktadır. Irk, renk, dil, din, cinsiyet faktörlerinin farklarına bağlı olarak ortaya çıkan eğitim eşitsizliği önlenmiş olsa bile, sosyal sınıf farkına bağlı olarak yine bir eşitsizliğin meydana geldiği görülmektedir. Ailenin sosyoekonomik statüsü, bir diğer ifadeyle sosyal sınıf durumu çocuğun eğitim imkânlarından faydalanabilme ve dolayısıyla eğitimdeki başarı durumunu önemli derecede etkilemektedir. Bugüne kadar yapılmış çeşitli araştırmalar ailenin sosyoekonomik statüsünün göstergesi olarak kabul edilen babanın mesleği ile çocuğun zekâ seviyesi arasında sıkı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla baba mesleği ile okuldaki başarı arasında da önemli bir ilişki mevcuttur. Babanın mesleği vasıfsız el işine dayandığı ve düşük kazanç getirdiği durumlarda çocuk, entelektüel bakımdan aileden beslenememekte, okul eğitimi için yeterli maddi imkâna sahip olamamakta, ailede yetişkin çocuğun kazancından vazgeçilemediği için eğitim süreci sekteye uğramakta, ev ortamı ders çalışma açısından çocuk için yetersiz kalmakta ve ailenin maddi bakımdan yetersizliğine bağlı olarak çocuğun kötü beslenmesi zihnî gelişmesini yavaşlatmaktadır (Kurtkan, 1972: 86, akt. Eke, 1987: 390).

Meslek ve gelir seviyesi arasındaki ilişkiye bakılacak olursa, toplumda yüksek itibarlı meslekler üyelerine genellikle yüksek gelir getirmektedir. Ancak bu tür mesleklere sahip olabilmek için gerekli olan eğitim imkânlarını elde edebilmek için de belirli bir gelir seviyesine sahip olmak gerekmektedir (Eke, 1987: 390).

Turner (1986)'a şartlarda eşitliğin olmadığı ya da şartlarda eşitsizliğin en aza indirilmediği bir toplumda fırsat eşitliği mevcut olmamaktadır. Toplumda ailelerin çocuklarına devrettikleri dezavantajlar ya da eşitsizlikler bireylerin yarışa başlama noktalarını ve yarış sırasındaki engelleri değiştirmektedir. Alcock (1997)'un aktardığına göre, Joseph, bu sosyolojik olguyu *kısır döngü* olarak tanımlamakta ve yoksulluğun yeniden üretiminde fırsat eşitliğini çok önemli bir etken olarak vurgulamaktadır. Yoksulluğun yeniden üretilmesini de ailenin çocuğa sunduğu ekonomik olanaklara, eğitim düzeyine, çocuğun yetiştiği sosyal çevreye, başarı için yetersiz motivasyona sahip olmasına ve çocukta, var olan koşulların olduğu gibi kabullenildiği kaderci bir kişilik gelişimine bağlamaktadır (Açıkalın, 2008: 138).

Bu konuda Bourdieu, ekonomik eşitsizliklerin, kültürel eşitsizlikler tarafından pekiştirildiğini, hatta düşünceler, simgeler ve yaşam koşulları aracılığıyla kültürün kendisinin sınıf eşitsizliklerinin yeniden üretilmesinde önemli bir rol oynadığını düşünmektedir. Ekonomik kaynakların aktarılması yoluyla ekonomik eşitsizlikler yeniden üretilmektedir. Diğer taraftan, ekonomik düzenin yeniden üretilmesi, sadece ekonomik olarak değil, aynı zamanda kültürel kaynakların aktarılmasına dayanmaktadır. Bourdieu, sınıflara özgü eşitsizliklerin temelinin ekonomik olduğunu kabul etmekte ancak bu eşitsizliklerin aynı zamanda kültürel bir form alabildiğini ve bu doğrultuda sadece ekonomik alanda kalmayarak, eğitim kurumlarını da kapsayarak kültürel alana da taşındığını ileri sürmektedir. Bu noktada tabakalaşma konusunda Bourdieu, Weber'ci bir görüşü benimsemektedir: Toplumsal bağlamda sosyal aktörler olarak bireyler ve gruplar, kıt kaynaklara sahip olmak ya da denetimleri altına almak amacıyla farklı stratejilerle farklı alanlarda birbirleriyle rekabet etmektedirler; eğitim de bu alanlardan biri olmaktadır. Daha doğrusu, eğitim alanında, toplumsal yeniden üretim sağlanmakta, bireyler çeşitli rolleri ve becerileri kazanmakta, toplumsal eşitsizlikler kuşaklar arasında aktarılmakta ve pekiştirilmektedir (Akşit vd., 2000: 58, akt. Yanıklar, 2010: 123-124). Bu doğrultuda düşünüldüğünde eğitim sistemi, bireyler arasındaki eşitsizlikleri azaltan değil, aksine eşitsizlikleri meşrulaştıran bir işlev görmektedir. Bu işlevi yerine getirirken, toplumsal farklılıkları akademik farklılıklara dönüştürmekte ve bu farklılıkları doğalmış gibi göstermektedir. Bir başka ifadeyle, belirli sınıfların eğitim alanındaki başarılarına liyakat damgası vurulmakta ve bu sayede kurumsal bir biçim almakta; dolayısıyla bunlar, onların sosyal üstünlüğünün bir kanıtı olarak görülmektedir. Yani, Bourdieu tarafından *toplumsal yeniden üretim* olarak kavramsallaştırılan süreç içinde, bazı sosyal sınıflar kültürel değerlerini ve kaynaklarını çocuklarına aktararak kendi konumlarını eğitim aracılığıyla yeniden

üretmekte ve eğitimin bu işlevi aracılığıyla toplumsal tabakalaşma düzenini devam ettirmektedir (Yanıklar, 2010: 123-124).

Bourdieu'ye göre okul, tüm öğrencileri eşit şekilde değerlendirmekte ve toplumsal farkları göz ardı ederek, bu farkları yalnızca akademik farklar olarak kabul etme eğilimindedir. Bu durumda okul başarı sıralaması toplumsal bir hiyerarşiye dönüşmektedir. Dolayısıyla, eğitim kurumu, "imtiyazlıları daha imtiyazlı, dezavantajlıları daha dezavantajlı kılma" işlevi görmektedir. Aile ise toplumsal yeniden üretimdeki rolünü, kültürel sermayenin aktarımı ve akademik yönelim tercihlerindeki işlevleriyle muhafaza etmektedir (Jourdain ve Naulin, 2016: 57-66).

2.3.2. Toplumsal Hareketlilik, Eğitim ve Meslek İlişkisi

Meslek sözcüğünün tarihçesine bakıldığında, yaklaşık dört asır önce, meslek, üniversite eğitimi almış, yüksek statüye sahip kişilerce yerine getirilen, öğrenilmiş bir işi ya da uğraşı ifade etmekteydi. Meslek üyesi olarak kabul edilenler, sıradan insanlar ya da zanaatkârlardan ziyade, bilgilerini ve inanışlarını sadece birbirleriyle paylaşan seçkinlerdi. Zaman geçtikçe meslek, bugünkü anlamında yaygın şekilde kullanılmaya başlandı: sosyal statüsüne ve prestijine bakmaksızın sadece yaşamın sürdürülmesi için gerekli geliri sağlayan bir iş ya da uğraş. Başlangıçta az sayıda iş ve uğraş meslek olarak ifade edilmekteydi, fakat daha sonra her iş ya da uğraş *meslek* olarak adlandırılmaya başlandı (Şahin, 2006: 262, akt. Çiçek, 2011: 41).

Kemerlioğlu (1973), meslek kavramının, özellikleri ve olguları bakımından başlıca dört ana grupta toplandığını belirtmektedir. Ona göre meslek; ekonomik, sosyal, kültürel ve teknik bir bütündür. Ekonomik açıdan, "yalnızca belirli bir ekonomik yarar sağlamak için malların ve hizmetlerin üretiminde gösterilen belirli faaliyetlerin bütünü" olarak; sosyal ve kültürel açıdan, "sosyal yapı ve geniş sosyal hayatın önemli unsurlarından biri" olarak tanımlanmaktadır. İnsanların sosyal hayatı, aile vb. zümreler içinde geçmesinden daha çok, mesleki zümreler içinde geçmektedir. Mesleğin teknik yönünü oluşturan işlemler ise, "mesleğin icrası sırasında kullanılıp uygulanılan, kendisine özgü maddi ve zihni işlemler"dir. Bu açıklamalar doğrultusunda sosyolojik anlamda meslek, "belirli faaliyet alanları etrafında yoğunlaşmış ve biçimlenmiş insani ilişkiler bütünü" olarak tanımlanmaktadır (Çiçek, 2011: 46-47).

Sunar ve Kaya'nın oluşturduğu mesleki itibar skalasına göre, Türkiye'de bedensel çalışma gerektiren iş ve mesleklerin sosyal itibarı *masa başı işler* olarak tabir edilen zihinsel emek

gerektiren işlere göre daha düşüktür. Bu aynı zamanda kol emeği ve zihinsel emeğin sanayi sonrası toplumlarda birbirinden ayrılması ile yakından alakalıdır (Sunar ve Kaya, 2016: 303).

Durkheim'a göre, yaşadığımız çağda insan eylemlerinin başında meslek hayatı gelmektedir. Meslek hayatı bireyler için en önemli tinsel (manevi) dayanak olmaktadır. Önceki çağlarda bireyler açısından önemli tinsel dayanak olan din grupları veya aile grupları günümüzde yerini meslek gruplarına bırakmıştır. Meslek eylemleri bugünün insanının bütün ruhunu baştan aşağı sarsmıştır. Hatta gelecekte meslek, ona göre, dinin ve ailenin yerini tutacaktır (Hançerlioğlu, 1986: 393, akt. Çiçek, 2011: 39).

Eke'ye göre, gelir seviyesi, yaşam tarzı ve sınıf şuuru gibi meslek faktörü de gerek statik analizde bireyin sosyal sınıf konumunu belirleme, gerekse dinamik analizde bireyin tabakalaşma sistemi içindeki dikey veya yatay hareketliliğini gösterme açısından büyük önem taşımaktadır. Birey-meslek-toplum ilişkisi sosyal tabakalaşma sistemi içinde ve sosyal hareketlilik sürecinde ele alındığı zaman sosyolojik anlam kazanmaktadır (Eke, 1987: 379).

İşlevselci bakış açısına göre, her meslek toplum içinde bir sosyal işlevi yerine getirmekte ve bu işleve uygun olarak bir itibar kazanmaktadır. Dolayısıyla her mesleğin toplumsal mevkiinin göstergesi olarak bir itibarı vardır. Bu itibar, o mesleğin toplumsal konumunun toplum tarafından algılanıp değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkmış olan ve etkisini sürdürerek sosyoekonomik koşullara bağlı olarak sürekli bir değişim içerisinde olan bir gösterge olarak düşünülebilir. Bu değişimlerin takip edilmesi ile toplumdaki tabakalaşma ve sosyal hareketlilik gözlemlenebilecektir. Mesleki itibar çalışmalarının öncüsü olan Moore (1966)'a göre, endüstri toplumlarında toplumsal hareketliliğin miktarının, yaygınlığının ve yoğunluğunun hemen hemen tüm nedeni, fırsat ve motivasyon dağılımdan daha çok mesleki yapıdaki değişimlerdir (Sunar ve Kaya, 2016: 268). Davis ve Moore'a göre, bazı mesleklerde yapılması gereken işler, örneğin pencere silmek, çim biçmek, telefona cevap vermek gibi, uygulama açısından kolay olan ve herkes tarafından yapılabilen işlerdir. Bazı meslekler ise, daha zor işler yapmayı gerektirmektedir; örneğin yeni nesil akıllı telefon tasarlamak veya organ nakli yapmak gibi. Bu meslekler, uygulanmasının zor olmasının yanı sıra pahalı bir eğitim almış, nadir bulunan yetenekli insanlar talep etmektedir. Bu sebeple, bir mesleki konumun işlevsel önemi arttıkça toplumun ona verdiği ödüller de artmaktadır. Bu ödüller, gelir, saygınlık, güç ve boş zamanlar şeklinde sıralanabilir (Macionis, 2012: 257-258, akt. Ünal, 2016: 56). Davis ve Moore (1945)'a göre, toplum için gerekli fakat icra edilmesi bakımından çok zor olan mesleklerin tercih edilmesi için bu konumları dolduracak bireylere verilecek karşılık tatmin edici olmalıdır. Bu

doğrultuda toplumsal eşitsizlik ve tabakalaşma en nitelikli bireylerin en önemli konumları doldurmaları için gereken bir araç haline gelmektedir. Bu belirleyenle birlikte bazı konumların toplumda ender bulunan beceri, yetenek ve eğitim düzeylerini gerektirmesidir. Örneğin birçok insanın beyin kapasitesi çağdaş tıp için yeterlidir, ancak tıp eğitimi o kadar zor ve pahalıdır ki; tıp doktorluğu konumu, gösterilen feragati ve emeği karşılayacak şekilde [toplumsal onur bakımından] ödüllendirilmemiş olsa, hemen hemen kimse tarafından doldurulmayacaktır (Poloma, 2012: 144).

Günümüzde birçok meslek belirli bir eğitim süreci geçirdikten sonra kazanılmaktadır. Bununla birlikte, formel eğitim gerektirmeyen bazı meslekler için dahi bireylere işbaşı eğitim, yetişkin eğitimi gibi eğitim programları sunularak, gerekli bilgi ve becerinin kazandırılması sağlanmaktadır. Bu da eğitimin meslek sahibi olmak için büyük bir öneme sahip olduğunu ve bireylerin mesleki faaliyetleri sonucunda kazandıkları özelliklerini geçirmiş oldukları eğitim süresi ve seviyesinden ayrı tutarak yalnızca meslek faktörüne bağlamanın mümkün olmayacağını göstermektedir. Yani bireyin sahip olduğu meslek ve eğitim seviyesi birbirinden ayrı değerlendirilmemektedir. Bu sebeple meslek faktörünün bireyin sosyal sınıf konumunu belirleyici etkisi, eğitim seviyesinin bireye kazandırdığı özelliklerden bağımsız değildir (Eke, 1987: 388).

Meslek sahibi olmak için geçirilmesi gereken eğitim süreci, birey açısından ailesinin ağırlıklı olarak kaynak sağlayıcı ve dolayısıyla karar verici olarak merkezi bir konumda olduğu bir süreçtir. Bu süreçte ailelerin, çocuklarını bir mesleğe yönlendirirken ve bu doğrultuda eğitim almasını sağlarken amaçları, eğilimleri ve talepleri farklılaşmaktadır. Bu amaç, eğilim ve talepler genellikle mesleğin bireye kazandıracağı ve toplumsal tabakalaşma sisteminde üst konumlarda olmayı sağlayan onur/statü, gelir ya da güç/iktidar gibi etmenler olmaktadır. Bu talepler doğrultusunda aileler çocuklarını, edinecekleri mesleğin gerektirdiği eğitime yönlendirmektedirler. Ailenin çocukları için eğitim talepleri doğrultusunda göz önünde bulundurdukları ilk etmen olan statü, Weber'e göre, tümüyle ekonomi tarafından belirlenen *sınıf*tan farklı olarak, "insanların yaşam yazgısının somut, pozitif ya da negatif toplumsal onur ölçüsü tarafından belirlenen tüm tipik ögeleri"dir. Bu onur, bir toplumsal grup tarafından paylaşılan bir nitelikle ilgili olabilmekte ve bir sınıf konumuyla ilişkisi bulunabilmektedir. Sınıf ayrımları, statü ayrımlarıyla bağlantılı olabilir. Örneğin, mülkiyet tek başına bir statü ölçüsü olmasa da uzun vadede bu işlevi görebilir. Fakat statü onurunun mutlaka bir sınıf konumuyla bağlantılı olması gerekmemektedir. Hem mülk sahipleri hem de mülksüzler aynı statü grubunun içinde yer alabilmektedirler. Ancak bu eşit sosyal saygınlık uzun vadede korunamayabilir. Ona göre,

statü onurunun özünde, belli bir çevreye mensup olmak isteyen herkesin her şeyden önce belirli bir *hayat tarzına* sahip olması beklenmektedir. Birey, belli bir grubun hayat tarzını taklit etmekten çıkıp, o grubun kabul edilmiş eylemlerini özümsemeye başladığı zaman, statüsünün gelişmeye başladığı anlamına gelmektedir (Weber, 2014: 299-300).

Çurğatay'ın yaptığı araştırmada, "seçilecek mesleğin toplumdaki statüsüne ve rolüne dikkat eder misiniz?" sorusuna aldığı cevaplarda olumlu yanıt veren öğrencilerin örneklemdeki oranı %89,1'dir (Çurğatay, 2010: 67). Ayrıca Çiçek'in yaptığı araştırmanın sonucuna göre de hemen hemen tüm eğitim seviyelerinde *mesleğin itibarlı olması*na diğerlerinden daha çok önem verildiği sonucu ortaya çıkmıştır.

> Bir mesleğin seçilmesinde *itibarlı olması* ölçütü diğer eğitim seviyelerine göre yüksekokul veya fakülte mezunlarında daha çok önemli bulunmaktadır. Yükseköğretim seviyesinde olanların yarısı (%50,3), meslek tercih edilirken itibarlı olmasına önem verdikleri görülmektedir. Diğer taraftan ilkokul mezunlarının %40,7'si, lise mezunların %41,3'ü meslek seçiminde itibarlı olmasını önemli bulmaktadırlar. Buradan hareketle araştırma sonuçları itibarıyla eğitim seviyesi artınca meslek tercihinde itibara verilen önemin artmakta olduğunu söyleyebiliriz (Çiçek, 2011: 186).

Bu sonuçlar, bireyin seçeceği mesleğin toplumdaki onur düzenindeki yerine oldukça fazla önem verdiğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Toplumda bireyler arasında eğitim seviyesi yükseldikçe sahip olunan onur yükselmektedir.

Mesleklerin toplumsal onur ve statü düzenindeki yerleri, yani saygınlıkları ülkeler arasında genellikle uyumlu bir görünüm sunmaktadır (Kemerlioğlu, 1996: 66).

Ailenin çocukları için eğitim taleplerinin arkasındaki bir başka amaç, o mesleğin çocuğuna sağlayacağı gelirdir. Doğan (2009)'a göre, ekonomik durum toplumsal hareketliliğin başlıca etmenleri arasında yer almaktadır ve gelir ile servet toplumsal hareketliliği doğrudan etkileyecek güç ve işleve sahiptir (Çiçek, 2011: 197). Çiçek'in yaptığı araştırmada sorduğu, "meslek tercihinizi neye göre belirlersiniz" sorusuna verilen cevaplarda genellikle mesleğin ekonomik getirisi ön planda görünmektedir. Soruya verilen cevaplar, %39,2'lik yüksek bir oranla, meslek tercihinde seçilecek mesleğin yüksek gelir getirmesinin ön planda tutulduğunu göstermektedir (Çiçek, 2011: 47).

Ailenin bir diğer beklentisi, alacağı eğitim sonucunda sahip olacağı mesleğin çocuğuna sağlayacağı güç/iktidardır. Weber, gücü (power) tabakalaşmanın temel kavramı olarak görmektedir. Ona göre, güç (iktidar) "genel anlamda, kişilerin ya da grupların, başkaları karşı çıktığında bile kendi istedikleri şeyleri gerçekleştirebilecek olmaları"dır. Dolayısıyla iktidar,

toplumsal bir ilişkidir. "Weber, iktidarın farklılaşmış biçimde bölüşümünün, yaşam şanslarının da farklılaşmış biçimde bölüşüldüğü bir duruma yol açtığını; yani, iktisadi, toplumsal ve siyasal kaynakları elde etme becerisinin eşit olmayan bir şekilde bölüştürüldüğünü öngörmektedir" (Marshall, 2009: 328). Weber, toplumda fırsat eşitsizliğini yaratan bir diğer etkenin de iktidar olduğunu düşünmektedir.

Sınıflar arası ilişkileri Bourdieu, Marx'ın ele aldığı gibi, sadece ekonomik veya sadece ideolojik olarak değil, Weber'den etkilenerek, dönüşen politika anlayışını ve politikadan kaynaklanan güç ilişkileri olarak ele almaktadır. Sınıflar arasındaki çatışmayı açıklayabilmek için çatışma alanları belirlemiştir. Bu alanlar mevkiler arası ilişkilerden oluşmakta ve güce göre şekillenmektedir. Ona göre, gücün dağılımı ise, sermayelerin dağılımına göre değişmektedir (Özsöz, 2007: 17). Dolayısıyla Bourdieu'ya göre güç, mevkiler arası ilişkilerde sınıfları belirleyici bir rol üstlenmekte ve bu doğrultuda statü ve gelir gibi toplumda ailelerin çocuklarını meslek seçimine yönlendirmede talep ettikleri bir etken olmaktadır.

Sorokin, tarihte ilk modern toplumsal hareketlilik araştırmasını gerçekleştiren sosyolog olması bakımından önemlidir. Sorokin, yaptığı bu araştırmada baba ile oğul arasında ortalama meslek aktarımının %20 ila %60 arasında dalgalandığını hesaplamıştır. Bu sonuç, aktarımın meslekten mesleğe önemli ölçüde değiştiğini dolaylı olarak ortaya koymaktadır. Sorokin (1964: 424) ayrıca "mesleki statünün gelecek kuşağa aktarılmasında kesin bir azalma eğilimi olduğu"nu ileri sürmektedir (Edgell, 1998: 95-96).

Goldthorpe ve Sınıf Şeması

Günümüzde SES araştırmalarında en çok kullanılan şema İngiliz sosyolog John Goldthorpe tarafından geliştirilen şemadır. Goldthorpe (1987), farklı sosyoekonomik arka plana sahip bireylerin göreli sosyal hareketlilik imkanlarına odaklanarak ailenin önemine vurgu yapmaktadır. Ona göre mesleklerin sınıflarla irtibatını sağlayan çerçeve, piyasadaki konumudur. Benzer piyasa ve iş durumlarını paylaşmakta olan meslek sahibi bireyler aynı sınıfta yer almaktadır. Goldthorpe, CASMIN (Comparative Study of Social Mobility in Industrial Nations) projesi kapsamında ilk oluşturduğu şemayı daha çok geliştirerek alt kategorilere ayırmış ve daha kapsamlı ve detaylı yedili bir şema oluşturmuştur (Erikson, 1992, akt. Sunar ve Kaya, 2016: 270). Goldthorpe'un sınıf şeması diğer pek çok şemaya nazaran daha

ayrıntılıdır. Ancak genel kullanıma bakıldığında sınıf konumları hala, üç ana sınıf tabakasına üzerinden incelenmektedir: "hizmet sınıfı (service class) (sınıf I-II), ara sınıf (intermediate class) (sınıf III-IV) ve işçi sınıfı (working class) (V-VI-VII)" (Giddens ve Sutton, 2016: 505). Bu noktadan hareketle bu çalışmanın sınıfsal ayrışması bu şemaya uygun olarak gruplanmış ve üç sınıf belirlenmiştir. Çalışmada kullanılan profesyonel meslek erbabı aile grubu şemada "hizmet sınıfı (maaşlı kesim)" kategorisine, küçük işletme sahibi aile grubu şemada "ara sınıf (küçük burjuvazi)" kategorisine ve işçi aile grubu şemada "işçi sınıfı (kol işçileri sınıfı)" kategorisine karşılık gelmektedir. Goldthorpe'un sınıf şeması "Neo-Weberci" olarak nitelendirilmektedir çünkü yaşam fırsatları üzerindeki Weberci odağı paylaşmakta, emek piyasası ve üretim birimlerindeki farklılıklarını önemli boyutlarını yakalayarak çeşitli konumları sınıflara yerleştirmektedir. Goldthorpe'un şemasının amacı "emek piyasasındaki üretim birimlerindeki istihdam ilişkilerinin tanımlandığı karşılıklı bağlantıları… zaman boyunca birey ve ailelerin bu konumlara dağılımı ve yeniden dağılımını sağlayan süreçleri ve bunların yaşam fırsatlarındaki sonuçlarını" (Goldthorpe ve Marshall, 1992: 383-384, akt. Breen, 2017: 62) keşfetmektir. Sınıf şemasının, üretim araçları ile olan ilişkiye ve dolayısıyla bunların sergilediği istihdam ilişkisine göre sınıfların içine yerleştirildiği ima edilmiş olsa da, şemaya bu temelde yerleştirme yapılmamıştır. Bunun aksine meslekler, bilinen tipik istihdam şekillerine göre sınıflara yerleştirilmiştir (Breen, 2017: 62-64).

TABLO 1: Goldthorpe'un Sınıf Şemasının Olası Birleştirilmiş Halleri (Breen, 2017: 61)

11-Sınıflı (En Ayrıştırılmış Versiyon)	**7-Sınıflı Versiyon**	**4-Sınıflı Versiyon**
I Yukarı hizmet sınıfı	**I** Yukarı hizmet sınıfı	**I+II** Hizmet sınıfı
II Aşağı hizmet sınıfı	**II** Aşağı hizmet sınıfı	
IIIa Kol emeği olmaksızın çalışanlar, yüksek dereceli	**III** Kol emeği olmaksızın çalışanlar	**IIIa+V** Orta sınıf
IIIb Kol emeği olmaksızın çalışanlar, düşük dereceli		**IIIb+VI+VII** Kol işçileri sınıfı
IVa Çalışanı olan küçük mülk sahipleri	**IV** Küçük burjuvazi	**IV** Küçük burjuvazi
IVb Çalışanı olmayan küçük mülk sahipleri		
IVc Çiftçiler ve birincil üretimdeki diğer serbest meslek sahibi işçiler		
V Düşük dereceli teknisyenler ve kol işçilerinin yöneticileri	**V** Teknisyen ve yöneticiler	**IIIa+V** Orta sınıf
VI Vasıflı kol işçileri	**VI** Vasıflı kol işçileri	**IIIb+VI+VII** Kol işçileri sınıfı
VIIa Yarı vasıflı ya da vasıfsız tarım dışı kol işçileri	**VII** Vasıfsız kol işçileri	
VIIb Yarı vasıflı ya da vasıfsız tarım kol işçileri		

2.3.3. Toplumsal Hareketlilik, Eğitim ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi

Toplumsal tabakalaşma bağlamında kadının konumu genellikle babalarının ya da eşlerinin konumunu yansıtmaktadır. Kadınlar yalnızca cinsiyetleri yüzünden, kaynaklar üzerinde ileri sürdükleri haklar kendi mesleklerinden ziyade babalarının ya da eşlerinin meslekleri tarafından belirlenmektedir.

Kadının eğitimi, gelişmiş ya da gelişmekte olan her ülkede genellikle erkeklere oranla daha düşük bir düzeyde kalmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerde bile ilkokuldan sonra öğrenime devam etmek bakımından kadın erkek farklılaşmakta ve kadınlar aleyhine bir durum söz konusu olmaktadır (Tezcan,1985: 112). UNESCO'nun 2013 verilerine göre, Türkiye' de ilköğretim düzeyinde eğitim alma oranlarında cinsiyetler arasında bir farklılaşma gözlemlenmektedir; erkek çocuklarının ilköğretimde eğitim alma oranı %93,5 iken; bu oran kız çocukları için %92,3 seviyesindedir (UNESCO, 2013). Eğitimde kız çocukları açısından fırsat eşitliğinin bulunmamasının temel nedenleri arasında gelenekler, kültür, ekonomik koşullar vb. yer almaktadır. Özellikle kırsal bölgelerde kız çocuklarının ilköğretime katılım oranlarının düşük düzeylerde olmasının başlıca nedeni, ataerkil geleneksel yapılarda kadının eğitim almasını gereksiz ve hatta zaman zaman tehlikeli gören erkek egemen anlayışın kız çocuklarının eğitimini doğrudan yasaklaması ya da buna çeşitli yollarla engel olması olarak ifade edilebilir (Arslan ve Önder, 2016: 391).

Aile, özellikle dar gelirli ise, kız ve erkek çocuklar arasında bir seçim yapılması gerektiğinde, bu tercih sürekli olarak erkekten yana kullanılmaktadır. Çünkü, geleneksel toplumda kız çocuğunun evdeki varlığı geçici olarak görülmekte ve erkek çocuk ailenin temeli sayılmaktadır. Kız çocuklarıyla ilgili bu düşünce, onun eğitimi için maddi olanaklar sağlanmasını da gereksiz kılmaktadır. Bunun sonucunda da kız çocukları genellikle okuldan ayrılmaktadır. Kırsal hayatta ilköğretim sonrası kız çocukları eğitimine devam etme oranı azdır. Kız çocukları açısından başarı ölçütü aldığı eğitimle paralel değil, iyi bir evlilik yapabilmesiyle ilgilidir. Kızların aksine, erkek çocukların başarısı, iş ve meslek hayatındaki konumu ve şartlarına bağlanmaktadır (Tezcan, 1985: 153).

Türkiye'de okuma yazma bilmeyen kadın nüfus oranı erkeklerden beş kat fazladır**.** Türkiye'de 2015 yılında, 25 ve daha yukarı yaşta olan ve okuma yazma bilmeyen toplam nüfus oranı %5,4 iken bu oran erkeklerde %1,8, kadınlarda %9'dur.
Lise ve dengi okul mezunu olan 25 ve daha yukarı yaştakilerin toplam nüfus içindeki oranı

%19,5 iken bu oran erkeklerde %23,5, kadınlarda %15,6'dır. Yüksekokul veya fakülte mezunu olan toplam nüfus oranı %15,5 olup bu oran erkeklerde %17,9 kadınlarda ise %13,1'dir (http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24643). Bu da Türkiye'de toplumsal cinsiyet açısından eğitimde eşitsizliğin mevcut olduğunun göstergesidir.

Toplumsal cinsiyet, "kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıkların toplumsal düzlemde kurulmuş yönlerine dikkat çekmektedir". Bu terim, bireysel olarak tanımlanan kimliği ve kişiliği değil, sembolik şekliyle erkekliği ve kadınlığı; kültürel ideal şekliyle stereotiplerini; yapısal şekliyle ise kurumlar ve örgütlerdeki cinsel işbölümünü içine almaktadır (Marshall, 2009: 98). Dolayısıyla toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak bazı meslekler veya pozisyonlar *kadın işi* olarak, bazıları ise *erkek işi* olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda cinsiyete dayalı ayrımcılık, en yaygın biçimiyle iş ve çalışma yaşamı ile bu yaşama başlama koşullarının geliştirildiği eğitim ortamlarında tartışılmaktadır (Acar vd., 1999: 7, akt. Eser, 2010: 41-42).

Bir başka toplumsal cinsiyet eşitsizliği, sosyal hareketlilik araştırmalarında ortaya çıkmaktadır. Marshall'a göre feministler, sosyal hareketlilik araştırmalarının çoğunun yalnızca erkek örnekler üzerinde yapıldığını ve bunun geniş boyutlu tartışmalara yol açtığını savunmaktadırlar (Marshall, 2009: 754). Ayrıca Heath (1981)'e göre, kadınların sosyal hareketliliğiyle ilgili veriler, tüm toplumsal sınıflardan kadınların vasıflı kol gücü işlerinden ve en tepedeki profesyonel işlerden sistematik olarak dışlanmış ve hala da dışlanmakta olduklarını göstermektedir. Bunun sonucunda kadınlar, hemşirelik, eğitim alanındaki meslekler ve düşük ücretli kol gücü meslekleri gibi rutin, kol gücüne dayanmayan işlerde yoğunlaşmaktadırlar. Nitekim profesyonel ve idari hanelerin kızlarının %50'sinden fazlası kol gücüne dayanmayan işlere girmektedirler; bunlar rutin, ara düzey ve yukarı doğru çok az hareketlilik sağlayan ya da hiç sağlamayan işlerdir. Diğer bir ifadeyle, kol gücüne dayanmayan işler yapan birçok kadın işçi için *şeffaf tavan* olarak adlandırılan sınırların mevcut olduğuna ilişkin güçlü veriler bulunmaktadır. Şeffaf tavan kavramı, kadınların en tepedeki idari, politik ya da profesyonel işlere ulaşmalarının nasıl engellediğini açıklamak için kullanılmaktadır (Bilton vd., 2009: 117).

2.4. Türkiye'de Eğitim ve Toplumsal Hareketlilik İlişkisine Dair Bazı Bulgular

Türkiye sosyolojisinde sınıf, toplumsal tabakalaşma ve toplumsal hareketlilik alanları çok az gelişme göstermiştir. Bu konular hakkında teorik bir çerçeve gelişmemiş ve yeterli ampirik çalışma yapılmamıştır. Türkiye'de çok az sayıda sosyolog bu alanda araştırma yapmaktadır (Sunar, 2016: 4). Toplumsal tabakalaşma ve hareketlilik alanında yapılmış araştırmalar incelendiğinde, konuyu genel manada ele alan niceliksel yöntem temelli yapılmış çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalar dışında konuyu daha özel alt alanlar bağlamında spesifize eden niteliksel bir çalışma mevcut değildir. Bu çalışmanın ana temasını oluşturan, toplumsal tabakalaşma ve kuşaklar-arası hareketlilik bağlamında ebeveynin çocuğunu meslek eğitimine nasıl yönlendirdiği ve onu ne kadar etkilediğiyle ilgili ampirik bir araştırmaya rastlanmamıştır. Toplumsal hareketlilik mekanizmalarının incelenmesini içeren araştırmalar şu şekilde örneklendirilebilir:

Aral (1980)'ın aktardığı, aşağıda tablolarla sunulan çalışma verileri 1968 yılında Türkiye'de toplumsal hareketliliğin genel bir çerçevesini çizmesi bakımından önem arz etmektedir.

TABLO 2: Bireylerin Kendi Meslekleri İtibarıyla Babaların Mesleklerinin Dağılımı (Bulutay, Timur ve Ersel, 1971, akt. Aral, 1980: 489)

	Baba'nın Mesleği											
Kendi Mesleği	Büyük Ölçekli Ticaret (İthalat-İhracat) ve Sanayi	Ticaret	Profesyonel meslekler (avukat, mühendis, doktor vb.)	Üst düzey devlet memuru	Alt düzey devlet memuru	Teknisyen	Sanatlar ve Zanaatlar	Vasıflı (Nitelikli) İşçi	Vasıfsız (Niteliksiz) İşçi	Çiftçi	Tarım İşçisi	**Toplam**
Büyük Ölçekli Ticaret (İthalat ve İhracat) ve Sanayi	28,93	43,61	0,00	0,00	12,99	0,00	0,00	0,00	9,97	4,49	0,00	100,00
Ticaret	0,72	62,50	0,00	1,14	8,21	0,00	11,11	1,64	2,50	11,24	0,95	100,00
Profesyonel meslekler (avukat, mühendis, doktor vb.)	0,00	0,00	16,89	4,06	47,62	0,00	11,68	0,00	4,57	15,18	0,00	100,00
Üst düzey devlet memurları	0,00	14,98	1,74	26,79	23,04	0,00	9,41	13,13	0,55	10,35	0,00	100,00
Alt düzey devlet memurları	0,16	3,65	0,00	2,63	23,20	0,00	15,56	2,58	8,11	44,12	0,00	100,00
Teknisyen	0,00	3,63	0,00	0,00	9,65	0,00	22,84	0,00	2,64	61,24	0,00	100,00
Sanatlar ve Zanaatlar	0,11	1,52	0,00	1,03	5,84	0,06	36,52	1,96	9,73	40,53	2,70	100,00
Vasıflı (Nitelikli) İşçi	0,00	1,06	0,00	0,41	10,19	0,00	19,97	5,04	22,77	38,20	2,36	100,00
Vasıfsız (Niteliksiz) İşçi	0,00	0,48	0,00	0,00	2,02	0,38	12,12	0,00	18,81	63,41	2,78	100,00
Çiftçi	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,09	99,48	0,43	100,00
Tarım İşçisi	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,56	0,00	0,00	45,51	53,94	100,00

Tablo 2 incelendiğinde, büyük ölçekli ticaret erbabı olan evlatların babalarının %28,93'ü büyük ölçekli ticaret erbabı olurken, %43,61'i ticaret erbabıdır; yani ticaret erbabı evlatların kökenlerinin yaklaşık %73'ü yine aynı meslek grubundadır. Kendisi ticaret erbabı olanların ise babaları, %62,5 oranında yine ticaret erbabıdır.

Profesyonel meslek erbabı olan bireylerin kökeninin %47,62'si alt düzey memuru iken, %16,89'u yine profesyonel meslek erbabıdır. Bireylerin %4,57'sinin ise babası vasıfsız işçidir.

Vasıflı işçi olan bireylerin %27,81'inin babası vasıflı ya da vasıfsız işçi iken, vasıfsız işçi olanların %18,81'i yine vasıfsız işçidir.

TABLO 3: Babaların Mesleği İtibarıyla Bireylerin Kendi Mesleklerinin Dağılımı (Bulutay, Timur ve Ersel, 1971, akt. Aral, 1980: 490)

	Baba'nın Mesleği										
Kendi Mesleği	Büyük Ölçekli Ticaret (İthalat-İhracat) ve Sanayi	Ticaret	Profesyonel meslekler (avukat, mühendis, doktor vb.)	Üst düzey devlet memuru	Alt düzey devlet memuru	Teknisyen	Sanatlar ve Zanaatlar	Vasıflı (Nitelikli) İşçi	Vasıfsız (Niteliksiz) İşçi	Çiftçi	Tarım İşçisi
Büyük Ölçekli Ticaret (İthalat ve İhracat) ve Sanayi	73,44	7,67	0,00	0,00	1,29	0,00	0,00	0,00	0,74	0,03	0,00
Ticaret	9,80	59,37	0,00	3,68	4,39	0,00	2,62	3,82	1,00	0,36	0,64
Profesyonel meslekler (avukat, mühendis, doktor vb.)	0,00	0,00	85,31	3,68	7,17	0,00	0,78	0,00	0,51	0,14	0,00
Üst düzey devlet memurları	0,00	6,71	14,69	40,64	5,80	0,00	1,04	14,44	0,10	0,16	0,00
Alt düzey devlet memurları	6,95	11,04	0,00	26,92	39,48	0,00	11,67	19,14	10,33	4,50	0,00
Teknisyen	0,00	0,90	0,00	0,00	1,35	0,00	1,41	0,00	0,28	0,51	0,00
Sanatlar ve Zanaatlar	9,80	9,30	0,00	21,39	20,14	18,93	55,53	29,58	25,12	8,37	11,75
Vasıflı (Nitelikli) İşçi	0,00	2,83	0,00	3,68	15,28	0,00	13,21	33,01	25,56	3,43	4,47
Vasıfsız (Niteliksiz) İşçi	0,00	2,17	0,00	0,00	5,09	81,07	13,50	0,00	35,58	9,60	8,87
Çiftçi	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,78	70,19	6,41
Tarım İşçisi	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,25	0,00	0,00	2,72	67,85
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tablo 3 incelendiğinde, büyük ölçekli ticaret erbabı olan babaların evlatlarının %73,44'ü yine büyük ölçekli ticaret erbabı olurken, %9,8'i ticaret erbabı konumundadır. Yani %83,24 oranında evlat, babalarının konumlarını korumaktadır. Babası ticaret erbabı olanların evlatlarının %7,67'si büyük ölçekli ticaret erbabı olurken, %59,37'si ticaret erbabı olmuştur. Yine yüksek bir oranla bireylerin konumlarını koruduğu gözlemlenmektedir.

Babanın profesyonel meslek erbabı olduğu durumda ise, evlatların %85'i yine profesyonel meslek erbabı olurken, %14,69'u üst düzey devlet memuru olmaktadır. Bu ailelerde evlatlar

başka bir konumda bulunmamaktadır. Bu veriler doğrultusunda profesyonel meslek erbabı bireylerin konumlarını koruduğu söylenebilir.

Babanın vasıflı işçi olduğu durumlarda ise evlatların %14,44'ü üst düzey devlet memuru olurken, %19,14'ü alt düzey devlet memuru olmaktadır. Evlatların %33,01'i ise yine vasıflı işçi olmaktadır. Babası vasıfsız işçi olan evlatların %10,33'ü alt düzey devlet memuru olurken, %61,14'ü ise yine vasıflı ya da vasıfsız işçi olmaktadır. İşçi gruplarında bireyler yalnızca alt ve üst düzey memurluğa yükselebilmekte, bu durumda yukarı doğru hareketlilik gerçekleşmektedir.

Her iki tablonun verileri incelendiğinde dikkati çeken bir başka konu, profesyonel meslek erbabı olan hiçbir babanın evladının ticaret erbabı olmaması, profesyonel meslek erbabı olan hiçbir evladın da babasının aynı şekilde ticaret erbabı olmamasıdır. Tablolara göre, bu iki sınıf arasındaki mekanizmada tamamıyla hareketsiz bir durum gözlemlenmektedir.

Karaca (2012: 67), Denizli'de aileler ve çocukların gelir seviyesini ve mesleğini karşılaştırarak, hareketliliğin yönünü ve yoğunluğunu gözlemlemiştir. Karaca'nın yaptığı araştırmanın amacı, Denizli il merkezinde aktif olarak orta ve üst düzey meslek grubunda çalışan bireylerin eğitim, meslek ve gelir düzeyleri ile bunların anne ve babalarının eğitim, meslek ve gelir düzeyleri arasındaki farklılıkları inceleyerek, toplumsal yapıda kuşaklararası bir hareketliliğin olup olmadığını ortaya koymaktır. Karaca, anket yöntemi ile veri topladığı araştırmasının sonucunda çocukların eğitim ve mesleki statü düzeyleri babalarınkine göre yukarı doğru büyük farklılık gösterirken, gelir düzeyleri arasındaki farkın ise daha düşük olduğu görülmektedir. Bu farklılıklar anne ve çocuklar arasında daha da büyümektedir. Sonuç olarak, ortaya çıkan bu farklılıklar orta ve üst düzey meslek grubuna sahip bireylerin yüksek derecede bir kuşaklar arası yukarı toplumsal hareketlilik yaşadıklarını göstermektedir (Karaca, 2012: 5).

Bir başka önemli araştırma konusu da ailenin mesleki statüsü ile onların çocukları arasındaki toplumsal hareketlilik ilişkilerini ele alan araştırmalardır. Biblarz, Bengtson (vd.) (1996), 20. yüzyılda ABD'de üç kuşak boyunca görülen toplumsal hareketlilik modelindeki değişiklikleri ele almışlardır. Sonuç olarak, birbirini takip eden her bir kuşağın, bir önceki kuşağa göre meslek edinmede daha başarılı olduklarını bulmuşlardır. Bununla birlikte kuşaklar boyunca yukarı doğru hareketlilik oranında bir düşüş olduğu görülmektedir. Bir diğer önemli sonuç, mesleklerin dağılımında görülen bağımsız yapısal değişiklikler sonucunda, ana ve babanın sosyoekonomik düzeyi ile çocukların sosyoekonomik düzeyleri arasındaki ilişkilerde de kuşaklar boyunca bir azalmanın mevcut olduğunu ortaya koymuşlardır. Sonuç olarak, ailenin

sosyal statüsünü çocuklarına geçirme konusunda bir azalma eğilimi ortaya çıkmıştır (Karaca, 2012: 65).

Buyruk, 21 üniversite öğrencisiyle mülakatlar gerçekleştirerek yaptığı araştırmada şu sonuçlara ulaşmıştır: Öğrencilerin büyük bir kısmının, üniversiteyi, meslek edinmeye yönelik bir süreç olarak gördüklerini ve üniversite tercihlerini de bu doğrultuda yaptıklarını belirtmektedir. Ona göre, tercihlerin yapılmasında, dolaylı da olsa aile etkisi ön plana çıkmaktadır. Yeterli bilgisi ve ekonomik kaynağı olan aileler çocukları için *en iyi* olanı araştırarak o alana yönelmelerini sağlarken, yeterli bilgisi ve ekonomik gücü olmayan, gelecek kaygısı taşıyan aileler ise, çocuklarının iş garantili alanlara yönelmesini sağlamaktadır. Orta-üst toplumsal sınıflardan gelen gençlerin, ailelerinden miras aldıkları ekonomik ve kültürel sermaye ile özgüven duygusuna sahip, yüksek idealleri olan öğrenciler olduklarını gözlemlemiştir. Alt toplumsal sınıflardan gelen gençlerin ise, ailelerinden miras aldıkları gelecek korkusu ve özgüven eksikliğiyle, kısa yoldan meslek sahibi olmak istediklerini belirtmektedir. Bu öğrenciler, sosyoekonomik kökenlerinden bağımsız olarak, yükseköğretime büyük önem vermekte, üniversiteye girmiş olmanın hayatlarını değiştireceğini düşünmektedirler. Orta-üst toplumsal sınıflardan gelen, aileleri yükseköğrenim görmüş öğrenciler için ise üniversitede okumak *doğal, olması gereken bir şey* olarak nitelendirilirken, alt toplumsal sınıflardan gelen öğrenciler için bir *kurtuluş yolu* olarak görülmektedir. Ancak bu *kurtuluş yolu* üst konumdakilerle rekabete izin vermezken yalnızca kendisi gibi olanlardan farklılaşmasına olanak tanımaktadır (Buyruk, 2008: 104).

Cansız, Özbaylanlı ve Çolakoğlu (2018) yaptıkları çalışmada Bourdieu'nün kültürel sermaye kavramı ile Türk eğitim sisteminde ortaokul öğrencilerinin başarısı arasındaki ilişkiyi incelemektedirler. Çalışmada MEB'in veri tabanından yararlanılarak öğrencilerin sahip oldukları sermayelere ilişkin en yakın değişkenler ekonometrik analizlerde kullanılmak üzere seçilmiştir. Çalışmanın sonuçları, kültürel sermayenin bir göstergesi varsayılan anne ve babanın eğitim düzeyinin çocuğun başarısında en kritik etkiye sahip olan değişken olduğunu ve bunun dışında en etkili olan bir diğer değişkenin anne ve babanın meslek grubu olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla çalışmaya göre, Bourdieu'nün kültürel sermaye kavramıyla açıkladığı sermaye tipi ortaokul öğrencilerinin başarıları üzerinde etkili olmaktadır.

Bu araştırmanın ulaşmak istediği amaç ise, ailenin toplumsal sınıfı ile çocuğunu meslek tercihine yönlendirme tavrı, çocuğun meslek edinme yönündeki güdülenmesi ve tutumu arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılmasıdır. Ebeveynin bu tavrı oluştururken kendi aldıkları

akademik eğitimin ve mesleklerinin, habituslarının, kültürel, sosyal, fizikî sermayelerinin, sosyal geçmişleri ve tecrübelerinin etkisi gözlemlenecektir.

Bu bilgiler ve yapılmış araştırmalar doğrultusunda bu çalışmada ebeveynin sahip olduğu meslek ve gelir düzeyinin çocuğun toplumsal hareketlilik mekanizması içerisindeki dinamiğine etkisi gözlemlenecektir. Ayrıca toplumda farklı sınıf seviyelerinde kabul edilen meslek gruplarına sahip olan ebeveynin çocukları nasıl eylemde bulunmakta, birbirleriyle ortak ve farklı yönleri neler, bu ortaklık ya da farklılık nereden ortaya çıkmakta, ebeveynin ve çocuklarının idealleri, talepleri ve arzuları ne yönde ilerlemekte gibi sorulara yanıt aranacaktır. Bu talep ve arzuların gerçekleşip gerçekleşmediği, somut olarak nasıl sonuçlandığı, varsa ailedeki *yetişkin kardeş* üzerinden araştırılacaktır.

BÖLÜM III

AİLELERİN VE BİREYLERİN İÇİNDE BULUNDUKLARI GENEL TOPLUMSAL KOŞULLAR VE TOPLUMSAL HAREKETLİLİK STRATEJİLERİ

Çalışmanın giriş bölümünde de belirtildiği üzere, araştırmanın ilgilenmiş olduğu temel sorunun ele alınması gereken ilk boyutunu aile ve bireylerin içinde bulundukları genel toplumsal koşullar ile onların izledikleri veya izlemek niyetinde oldukları toplumsal hareketlilik süreçleri ile nasıl bir nedensel etkileşime girdiği sorusudur. Aile ve bireylerin içinde bulundukları genel toplumsal koşullarla kastedilen dört husus bulunmaktadır. Bunların ilki, babanın mesleği üzerinden tanımlanmış sınıf konumunun bizatihi kendisi dikkate alındığında araştırma kapsamında incelenen üç ayrı sınıf konumuna sahip bireyin evlatlarını meslek seçiminde yönlendirme pratikleri ve süreçlerinin incelenmesidir. İkinci husus, ailelerin bu sınıf konumlarına bağlı olarak şekillenmekte olan toplumsal hareketlilik stratejilerinin neler olduğudur. Bir diğer husus ise, bir alt kültür olarak sınıf grupları içerisindeki mikro statü tabakalaşma örüntüleri ve bu örüntülerin hareketlilik mekanizmasına olan etkisinin açıklanmasıdır. Bu bölüm dahilinde ele alınacak dördüncü ve son husus, evlatların eğitim süreçleri boyunca meslek seçimlerinde öğretmen ve arkadaşlarının etkisinin ne ölçüde olduğudur.

Araştırmanın ikinci bölümünde ele alındığı üzere, sosyoloji literatüründe sınıf ve statü gibi konumlar bireylerin toplumsal konumunu belirleyen en önemli vasıflar arasında yer almaktadır. Sınıf ve statü konumları öncelikle meslek, dolaylı olarak gelir seviyesi, yaşam tarzı, tüketim alışkanlıkları gibi birçok vasfın bileşiminden ortaya çıkan ve tek tek bireylerin ve onların mensubu oldukları aile veya hanehalklarının yapısallaşmış toplumsal eşitsizlikler düzeni içinde nerede durduklarına işaret eden konumlardır. Aile ve bireylerin kendilerinin bu toplumsal eşitsizlik düzeni içindeki konumlarını hangi gerekçe veya sebeplerle, hangi yönde ve nasıl bir yol veya strateji izleyerek koruma veya değiştirmeye yönelecekleri sorusu basitçe içinde bulunulan konumun mekanik bir şekilde belirlediği bir husus olarak ya da teknik bir ifade ile deterministik bir ilişki içinde ele alınamaz. Aksine, her ne yol izlenerek kavramsallaştırılmış olurlarsa olsunlar, sınıf veya statü konumları insan failliğinin üretmiş olduğu birikik sonuçlarının dışarıdan bakan biri tarafından tarif edilebilir sınırlı sayıdaki vasıflarına atıfta bulunmaktadır. Bu konumlar insan failliği için bir kaynak veya kısıt oluştursalar da toplumsal

eylemin geçmişten geleceğe uzanan ve nesiller arasında paylaşılan, değerlendirilen ve eylem için bir gerekçe, güdü oluşturan daha başka boyutları ve bireylerin bireysel farklılıkları da vardır. Bu nedenle toplumsal eylemin nedensel olarak anlaşılması bu sonraki hususların neler oldukları ve bireyler veya kolektif olarak gruplar tarafından nasıl anlaşılıp işe ve eyleme koşulduklarının da anlaşılması gerekir.

3.1. Ailenin Sınıfsal Konumunun Genel Etkisi

Sosyal bilimciler, aynı meslek grubuna ait olan bireylerin benzer düzeyde toplumsal avantaj ve dezavantajlara sahip olma, benzer hayat tarzlarını sürdürme ve aynı fırsatları paylaşma eğiliminde oldukları kabulünden hareketle çağdaş toplumlarda mesleği, toplumsal sınıfın bir göstergesi olarak kabul etmektedirler (Giddens ve Sutton, 2016: 504). Dolayısıyla sınıfsal konumdan bahsedilirken ağırlıklı olarak bireyin mesleği ve mesleğindeki konumu kastedilmektedir. Ailenin sınıfsal konumunun genel etkisi sorusuna cevap vermek adına bu bölümde üzerinde odaklanılan esas husus, ailelerin kendi meslekî konumlarına bağlı olarak çocuklarına eğitim aldırma ve meslek edindirme biçimlerinin ve çocuklarının meslek tercihi konusundaki taleplerinin nasıl bir eklemleşme ve etkileşim içinde bulunduğudur. Bu bölümde üzerinde durulan alt hususlar ise, ailede ebeveynlerin sınıf konumu bağlamındaki avantaj ve dezavantajlarının, habituslarının eylemlerini etkileme biçimlerinin doğrudan ve dolaylı olarak evlatlarının eğitim süreci ve meslek seçimini belirleyici yönleridir. Ailelerin sınıf konumları bağlamında analiz, üç farklı toplumsal sınıf konumu olarak kabul edilen meslek konumları üzerinden analiz edilmiştir. Bu meslek grupları babanın işçi olduğu, orta veya büyük ölçekli işletme sahibi veya ticari girişimi olan ticaret erbabı olduğu ya da profesyonel meslek erbabı olduğu aile gruplarıdır. Bu aile grupları ayrı ayrı ve karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Bourdieu (1987: 6)'nün inşa edilmiş sınıfları, toplumsal mekân içinde, "*benzer hayat koşulları* ve *koşullanmalar* sağlayan, dolayısıyla *benzer yatkınlıklar* ve buna bağlı olarak *benzer pratikler* yaratan *benzer konumlar* çerçevesinde" tanımlanmaktadır (Swartz, 2015: 215). Habitusun kolektif temelinde benzer hayat olasılıklarını içselleştiren bireyler aynı habitusu paylaşmaktadırlar (Swartz, 2015: 150). Bu açıdan bakıldığında, benzer hayat koşullarına sahip meslek gruplarında benzer pratikler gözlemlenmekte, dolayısıyla bu gruplarla ilgili olarak toplumsal

eylem düzeyinde yorum yapılabilmektedir. Bu pratikleri doğuran temellerin benzer konumlardaki benzer yatkınlıklar olduğu söylenebilir.

Bourdieu'ye göre sosyalleşmesinin/toplumsallaşmanın tabakalaştırıcı boyutu önem arz etmektedir. Bireyin sosyalleşmesinin ilk yıllarından itibaren edindiği habitus, ona tabakalaşma sisteminde nereye ait olduğu ve nereye ait olmadığı duygusunu kazandırmaktadır. Bourdieu, bu nesnel olasılıkların içselleştirme sürecinin neredeyse hiç hatasız gerçekleştiğini düşünmektedir. Bazı durumlarda *umutlar* ile *olasılıklar* arasında tam bir korelasyon bulunduğunu düşünmesi bu düşünceyi desteklemektedir (Swartz, 2015: 152-157). Bu kapsamda araştırma verilerine göre "alt sınıf grubu" olarak tanımlanan işçi meslek grubunda bulunan babaların ilkokul mezunu olmaları, dolayısıyla eğitim alma ve akademik yeterliliklerinin düşük olması; habituslarının kendilerine sağla(ma)dığı yatkınlık doğrultusunda ve "umutlar ve olasılıkların korelasyonu"ndan doğan olasılıkların umutlarının üzerindeki olumsuz etkisi sebebiyle, annelerin de benzer kökene sahip olmaları sonucunda hem anne hem baba çocuklarının eğitimsel taleplerini oluşturma ve hedef belirleme gibi konularda yetersiz kalmaktadırlar. Bu sebeplerle aile tarafından çocuğa gerekli yönlendirme yapılamamaktadır.

> Yani eğitim durumları belli insanlar zaten işte ortaokul mezunları belli bir düzeyde tabi yardım edemiyorlar çünkü okumamışlar ama ellerinden geldiğince tabi destek oldular yani hiç esirgemediler. (…) …şimdi şey üniversite ya da bölüm seçerken tek başıma seçtim, yani bi yardım veya bi görüşüne danışabileceğim bi insan yoktu, hani olsaydı tabii ki daha iyi olurdu (İşçi aile 3, evlat).
>
> …[eşim] "şunu da olsunlar" demedi, "meslekleri olsun da" diyor (İşçi aile 6, anne).
>
> Daha iyi olacağını [düşündüm], cahil olmasınlar istedim" (İşçi aile 1, anne).
>
> Kesinlikle onun sebebi de hani "kendi ayaklarının üzerinde durabilsin" yani biraz kendilerinden kaynaklanıyor çünkü kendileri okumadı biraz daha "kızlarım okusun" [diye düşünüyorlar] (İşçi aile 1, evlat).
>
> Ya meslek olarak şey değil, istediklerini mesleği seçebilirler, düzgün bir şey olduktan sonra. **["Düzgün bir şey"den ne kastediyorsunuz?]** Kalıcı, rahat edebileceği, ilerisi için hani, rahat olsunlar, bizim gibi olmasınlar gibisinden (İşçi aile 5, anne)…
>
> …babam da sadece "belli meslekler vardır, bunlar hani hiç ölmeyecek meslekler" gibisinden "göz önünde bulundurabilirsin" demişti, o kadar yani, belli bi mesleğe yöneltmediler (İşçi aile 6, evlat).
>
> Valla ben kendileri ayakları üstüne basacak kadar, ellerine bir meslek alana kadar… yani kimsenin eline muhtaç olmasınlar. Ben kızlarıma her zaman öyle söylerim, "ayaklarınızın üzerinde durun, kimseye muhtaç olmayın"; yani ben gidebildikleri yere kadar onları okutmayı istiyorum, yani elimden geldiğince (İşçi aile 6, anne)…

Babanın profesyonel meslek erbabı olduğu ailelere nazaran babanın işçi ve ticaret erbabı olduğu ailelerde yetişmiş olan çocuklara karşı özellikle babaları, eğitim alma ve bir mesleğe yönlendirme bakımından ilgisiz kalmaktadır ve çocuklarının eğitim ve meslek seçimini yeterli düzeyde önemsememektedir. Kendileriyle mülakat yapılan evlatların çoğunluğu babalarının üniversite eğitimi almalarını istediklerini ancak herhangi bir yönlendirme yapmadıklarını belirtmektedirler. Işık (2013: 70)'ın yaptığı araştırma sonuçlarına göre, ailede babalar daha fazla eğitim almış olmalarına rağmen çocukların eğitim sürecinde yardımcı olma görevi daha çok annelere bırakılmıştır. Bu sonuca benzer şekilde bu çalışmada da ailede çocuklarını, üniversite eğitimi almaları ve bir meslek sahibi olmaları yönünde yönlendiren ebeveynin çoğunlukla anne olduğu gözlemlenmektedir. Bu çalışma kapsamında kendileriyle yapılması arzu edilen mülakat talebinin karşılığında işçi olan babalardan olumsuz yanıt alınması, bu sonucu destekler niteliktedir.

> …bizde babalar biraz daha pasif, babaya sorulmaz pek fazla "nereye gitsin" falan diye (işçi aile 1, evlat)

> Ondan [eşinden] destek almadı çocuklarım, ilgisizdi aynen, hala da öyle ilgisiz. (…) Sadece "okuyun, asker olun" dediği tek şey bu, o kadar. Eşim sorumsuzdur biraz, hiç yani maddi manevi her türlü sorumsuz, çocuklara desteği olmadı. (…) …babamızdan hiç destek almadık, benim çocuklarım ders çalışmak istemediği zaman "anne, babamın sürekli 'ders çalış' demesinden bıktık, yapacaksak da yapasımız gidiyor, isteğimiz gidiyor" diyordu hep çünkü eşimin tek söylediği kapıdan girer girmez kızarak, sert bir şeyle, sözle "ders başına oturun". Dediği tek şey bu ama gelip de "bakayım oğlum, bugün ne yaptınız, neler öğreniyorsunuz" veya "yapamadığınız bir şey var mı"… o tür desteklerini görmediği için çocukları bıktırmaya şey yaptı (İşçi aile 4, anne).

> …baba yani varla yok diyeceğim yani, pazar işinden başka bir şey bildiği yok o yüzden. (…) …eşim zaten hani notlarını bilmez hani hiçbir şey sadece ben koşuştururum yani, o sadece çalışıyor garibim, o ne yapsın zaten onun da elinden bu kadar gelebiliyor sağ olsun (İşçi aile 7, anne).

> Daha çok yönlendiren annem, babam hiçbir imkânı kısmıyor, hep söylüyor, "istiyorsan yapalım, istiyorsan şöyle, böyle" ama zaten benim de yıllardır eğitim açısından veli olarak da ilgilenen kişi annem… ben bu konuları babamdan ziyade annemle daha çok görüşebiliyorum (Ticaret erbabı aile 1, evlat).

İşçi aile grubundaki ebeveynlerin, çocukları için herhangi bir meslek talebinden ziyade "hayatını kazanma"sı, geçimini kolay bir şekilde sağlaması temel amaçları olmaktadır. Kendileriyle mülakat yapılan işçi aile grubundaki ebeveynler daha üst sınıf grubuna ait olan mesleklerin çocukları açısından "makul olmadığı" düşüncesindedirler. Bourdieu'ye göre, toplumsal dünya içerisindeki konumları açısından neyin makul, neyin makul olmadığı hakkındaki fail yargıları, habituslarından kaynaklanmaktadır (Swartz, 2015: 148). Dolayısıyla

bu düşünceye benzer biçimde ebeveynler, toplumsal konum açısından üstte olan meslekleri evlatları için "makul" görmeyerek yönlendirmemekte, yalnızca lisans eğitimi alabileceği herhangi bir bölümü tercih ederek üniversite mezunu olmalarını sağlamaya yönlendirmektedir.

> Onlar, yani öğretmenlik istediğim için onlar da bir şey demedi, iyi bir meslek olsun yeter çok karışmazlar (İşçi aile 5, evlat).
>
> [Ailemin] bir istekleri yok benden, yani şey, "ne istiyorsan onu yap" diyorlar (İşçi aile 3, evlat).
>
> …doktorluk bence çok önemli hani, çocuklarımın ikisinin de matematiği olmadığı için yöneltmedim sağlık bölümüne (İşçi aile 7, anne).

Babanın işçi olduğu ailelerde büyüyen evlatlarında da anne ve babalarına benzer olarak belli bir dayanağı olan net bir hedef belirleme ve o hedefe yönelme gibi davranışlar gözlemlenmemektedir. Bourdieu'ye göre, öğrenciler nispeten daha yoksun bir çevreden geldiği zaman tercihlerinin kısıtlanma ihtimali daha da yükselmektedir (Bourdieu ve Passeron, 2015: 17). Ona göre toplumda en alt sınıf mensupları habituslarında "yüksek öğrenime erişim olanaklarının düşük olduğunu içselleştirmiş ve davranışlarını bu düşük başarı ihtimallerine göre şekillendirmiş gibi görünmektedir" (Jourdain ve Naulin, 2016: 55). Willis'e göre ise mesleki olan ve eğitimle gelen beceriler genellikle yetersizliğin ortaya çıkardığı sıradanlaşma üzerinden düşünülmektedir. Buna göre, işçi sınıfının alt katmanlarında konumlanan bireyler, kendilerini yetersiz görmekte ve bu düşünce ile en kötü işleri bile sorgulamadan kabul etmektedirler (Willis, 2016: 14). Bu doğrultuda evlatlar açısından ortaya çıkan bu dezavantaj ailenin sınıfsal konumuna bağlanabilir. Bireylerin nispeten daha yoksun bir çevreden geliyor olması, tercihlerini etkilemektedir. Kendileriyle mülakat yapılan evlatlar üniversite eğitimi almayı istemekte ancak bunu kendileri için "kesinlikle olması gereken" bir amaç haline getirmemekte ve daha sınırlı meslek tercihleri yapmaktadır.

> Puanım açıkçası çok yüksek değildi puanım standartların [altında], bu bölüm de asıl şöyle, küçükken böyle bir imrendiğimiz bir meslekler içinde hosteslik böyle geziyor ediyor, bi de ben çok gezen biriyim şöyle düşününce çok iyi bir yere gelmedikten sonra öğretmenlik istemedim yapabileceğim bir şey değil. (…) Hedefim yoktu o zaman [lisede] çok boş geçiriyordum. (…) Tamamen benim [meslek seçimim] hep rastgele (İşçi aile 1, evlat)…

Bu durumun nedenleri birkaç husus etrafında şekillenmektedir. Bunlar; işçi aile (1 ve 5) grubundaki annelerin belirttiği gibi, evlatlarının yeterli derecede çalışabilmek için gerekli güdü/motivasyon ve sorumluluk bilincine sahip olmamasıdır:

> En başta çocuklarımızın kendinden yani isteklerinin olmayışı herhalde, aslında okumak istiyorlardı da bu işin çalışmadan geçtiğini bir türlü idrak edemiyorlardı çocuklar. "Sen"

> diyordum bazen işte çalışmayınca, "sen okumak istemiyor musun, hani ona göre zorlamayalım" falan "yo istiyorum" [diyordu]… ama çalışmak istemiyordu çocuklar. (…) Böyle haylazlıklar, dışarıda sokakta oynamak varken mesela… ondan sonra tabii ki daha güzel yerler tutturmaları gerekirken çocuklar sokakta oynadılar, vakitlerini harcadılar (İşçi aile 1, anne).
>
> …yok, [çocuklar] pek gayret göstermediler (İşçi aile 5, anne)

Bir diğer husus, sosyal çevre şartlarının hem çalışma ve azim bakımından hem de kendisine örnek oluşturacak bireyler bakımından yeterli olmamasıdır. Bourdieu'nün ifade ettiği, toplumdaki yapısal dezavantajların sosyalleşme/toplumsallaşma vasıtasıyla kuşaktan kuşağa aktarıldığı (Swartz, 2015: 149) fikri burada kendini göstermektedir.

> Ya ortam cazip geliyordu herhalde çünkü etraf da öyleydi, genelde etrafın çocukları da öyleydi, yani mahalle ortamı böyle çocuklar da oynuyor etrafında, böyle kazanan çocuklar yok. Onların da tabii şeyi var, okulda çok kaliteli değildi, ilkokullar mesela hani tabandan da o kadar sağlam değildi temelleri, belki bunlar birleşince bu kadar ortaya çıktı işte (İşçi aile 1, anne).

Sosyal çevre şartlarının bireyin eğitim süreci açısından önemini profesyonel meslek erbabı aile 2 grubundan baba şu şekilde ifade etmektedir:

> Çevre şartları biraz daha ön plana çıkıyor, bi de tabi şey, hem bizim kendi çevremiz hem de onların çevresi yani, başarıda da başarısızlıkta da burada çok büyük katkısı var. (…) İyi bir aile kültürü almış birisi şu anki şartlarda alabiliyorsa, verilebiliyorsa bu çevre etkililiğinin içerisinde iyi bi aile kültürü almış birisi her halükârda çok daha başarılı olabilir (Profesyonel meslek erbabı aile 2, baba).

Babanın işçi olduğu aile gruplarında bazı evlatların bireysel özelliklerinin yukarı doğru sınıfsal hareketlilik gerçekleştirmesindeki etkisi kendileriyle mülakat yapılan diğer aile gruplarındaki evlatlara nazaran biraz daha ön plana çıkmaktadır. Bu çalışma kapsamındaki diğer aile gruplarındaki evlatların sahip oldukları özellikler, ailesinin sosyal ve kültürel bağlamının niteliklerinin yansıdığı habituslarındaki yatkınlıklar sebebiyle aktarılan bir miras görünümü arz ederken, işçi aile 2 ve 3 gruplarındaki evlatların bireysel farklılıkları eğitim süreçlerine yansımaktadır.

> Özel okula gittim, burslu kazandım ama hani yine belli bir miktar ödendi. Hani bu benim çalışma isteğim, azmim sonucu böyle bir şey oldu, yoksa hani çalışmayı çok sevmeyen birisi olsaydı bu kadar destek çıkarlar mıydı bilmiyorum. (…) …ben 12 yıllık [eğitim] hayatım boyunca hep çok çalışan, çok fazla okumayı seven bir kızdım, hep desteklediler yani (İşçi aile 2, evlat).
>
> Sürekli çalıştı, hiç, gece gündüz hiç kafayı kaldırmadı ki… çaba, çaba, çaba… o çabasıyla kazandı zaten, çabayla kazandı. Benim ümidim o, çünkü gece gündüz şey yapmadı, uyumadı, kafayı kaldırmadı; o yönden yani T…'nin hakkını yiyemem,

> çalışkan, başarılı bir kişiliği var. Çok çalışkan, azimli… en başı çok azimli, illa o dediğini yapacak, yapıyor ama (İşçi aile 3, anne)…

Bu durum yoksulluğun ve sosyoekonomik bakımdan dezavantajlı olmanın ve bunun getirdiği sonuçların kuşaklar boyunca sürdüğü iddiası taşıyan "yoksunluk döngüsü" (Marshall, 2009: 829) fikrine zıt görünmekte, en azından bu döngüde bireyin kendisinin hala bir şeyler yapabileceğini göz ardı etmemektedir.

Kendisiyle mülakat yapılan, özellikle babanın işçi veya ticaret erbabı olduğu ailelerdeki bazı bireyler üniversite eğitimi gerektirmeyen meslekleri "meslek" olarak kabul etmedikleri ve bu durumun söylemlerine yansıdığı gözlemlenmektedir.

> Baba tarafımda meslek çok yok, çoğu zaten inşaat işleriyle uğraşıyor. (…) …şimdi onlar bi nevi amelelik yapıyor hani, kendi işini yapsa meslek de (İşçi aile 4, evlat)…

> Genelde dediği gibi A…'nın, serbest meslek ama hani amcası var, teyze çocukları var, hani meslek sahibi olan pek fazla yok yani (İşçi aile 5, anne).

> İkisi de istemedi, belli bi meslekleri yok yani, babam küçükken başlamış böyle bi işe oradan devam ediyor, annem de son beş senedir falan yani, yeni güvenlik oldu sayılır. […] Ya bence belli bi meslek olmadığı için, yani bana göre onların mesleği hani artık "okumayan bi insan neler yapabilir", o şekilde, onlar ona yönelmişler (İşçi aile 6, evlat).

> …yani hala, amca, dayı mesela eşimin tarafı yani hiçbir meslekleri yok yani genelde onlar hep pazarcı (İşçi aile 7, anne)…

Babanın ticaret erbabı olduğu ailelerde kendileriyle mülakat yapılan evlatlar baba mesleğini tercih etmediklerini belirtmektedirler. Tercih etmeme sebepleri olarak, babalarının mesleğinin üniversite eğitimi gerektirmeyen bir meslek olması, kadınlar açısından toplumun mesleği "erkek mesleği" olarak görüyor olması vb. gibi sebepler belirtilebilir. Ticaret erbabı aile 4 grubundaki bir evladın da belirttiği gibi, lisans eğitimi ile daha üst bir konuma çıkarak yukarıya doğru hareketlilik gerçekleştirmeyi arzu etmektedirler. Dolayısıyla üniversite eğitimi almış olmanın getireceği onuru önemsemektedirler.

> …yıllarca müteahhitlik yapmış bi insan, belki geçerim, belki geçemem ama her zaman şudur mantık, her zaman babanın ee bi tık iki tık üzeri olman lazım ki bi şeyler gelişebilsin kendi aile bakımından… onun dışında uğraşamam zaten, benim amacım şu an tek amacım; babamın bi tık üzerine geçebilmek ya, böyle tek amacım o… herkesin amacı bu olması lazım bence, kimse böyle bi anda on tık önüne geçemez ki (Ticaret erbabı aile 4, evlat)…

Ticaret erbabı aile 4 grubundaki evlat, babasının mesleğini tercih etmediğini belirtse de üniversite eğitimini her hâlükârda alarak, eğitimine uygun iş bulamadığı durumda baba mesleğini tercih edebileceğini belirtmektedirler.

> Yani gerekmediği sürece [baba mesleğini devam ettirmeyi] istemiyorum, ama gerekmediği sürece… ama gerekirse isterim yani, neden olmasın ki, bi şey kaybetmem sonuçta yani… oraya [iş yerine] gitmiyorum diye hiç bilmiyorum değil biliyorum bazı şeyleri (Ticaret erbabı aile 4, evlat).

"Mikro statü tabakalaşması" bölümünde de tartışıldığı üzere, orta veya küçük işletme sahibi, ticaret erbabı aile gruplarında gözlemlenen, ekonomik gücün itibar düzeninde başat olduğu alt kültür özelliklerine rağmen, kendileriyle mülakat yapılan bireyler, çevrelerinden farklı olarak iktisadî gücün ortaya çıkardığı itibar algısını "olumsuz bir durum" olarak değerlendirmekte ve çocuklarını para kazanmanın verdiği itibarı elde etme doğrultusunda yönlendirmemektedirler. Ticaret erbabı aile 3 grubundan baba, bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir:

> Yok öyle bi etkilemedi, o karar [maddi gücün verdiği itibar] beni etkilemedi, yani "çocuklarım o zaman okumayı bıraksın, bi işe atılsın" diye bi düşüncem olmadı, okusunlar (Ticaret erbabı aile 3, baba).

Bu itibarı elde etme bakımından yönlendirmenin aksine ebeveynler, çocuklarına bırakabilecekleri ve onların kendi mesleğini devam ettirebilecekleri yeterli fiziki sermayeye sahip olsalar bile çocuklarını kendi mesleklerine yönlendirmemekte ve çocuklarına kendi mesleklerini devam ettirmemeleri yönünde tavsiyede bulunmaktadırlar. Bu aileler, çocuklarının üniversitede meslek eğitimi almalarını önemsemektedirler. Yakın çevrelerinin fiziki sermaye sahipliğinin yüksekliği ölçüsünde saygınlık görme düşüncelerinin aksine üniversite eğitiminin getireceği saygınlık ve toplumsal onuru daha fazla önemsedikleri ve ailesinden bağımsız olarak bir meslek sahibi olmasını arzu ettikleri gözlemlenmektedir.

> Babalarının mesleğini tavsiye ettik mi, hep kendi meslekleri olsun istedim ben, hep öyle istedim yani babasının mesleğini yok hiç tavsiye etmedim. **[Neden?]** Yani işte neden etmedim, kendileri kendi paralarını kazansınlar, kendi bağımsız olsunlar diye istedim mesela, babalarına bağlı olmasınlar bağımsız olsun maddi olarak… […] …böyle belli geliri olan bi meslek olmasını istedik biz hep böyle, serbest çalışmanın çok zorluklarını yaşadığımız için hani riskli iş, işte çok stresli, hani kendi şeyini kazansın istedik, hani böyle çalışsın, kendi mesleği olsun, o mesleği yapsın… hani öyle istedik serbest çalışmak güzel ama çok şey, çok riskli, çok stresli, biz kendimiz yaşadık bunu (Ticaret erbabı aile 4, anne)…
>
> …yani "şey [üniversite] okumazsan" dedi "benim işimi yaparsın o zaman" dedi bunu, sürekli söyledi. (…) Ben de dedim ki; "hayır, kesinlikle öyle bi şey olamaz, önce üniversiteyi bitirecek"… yani o (…) tehdit etti, kendi işiyle… ben de "yok" dedim, "onu kabul etmiyoruz" dedim hani biz… mutlaka şey yapması lazım, okuması lazım, bi üniversiteyi bitirecek, ne olursa olsun bitirmesi lazım (Ticaret erbabı aile 6, anne).

Kendileriyle mülakat yapılan ticaret erbabı aile grubundaki bireylerin, hem ebeveynler hem evlatlar olmak üzere, ekseriyeti babanın mesleğini tercih etmediklerini belirtmelerine rağmen, ailenin diğer üyeleri arasından üniversite mezunu ve iş hayatına girmiş olan diğer çocuklarının

durumları analiz edildiğinde, ticaret erbabı aile 1 ve 4 gruplarında, baba kendi mesleğini çocuğuna telkin etmediği, hatta aksi yönde yönlendirdiği halde -özel ya da devlet üniversitesinde- üniversite eğitimi almış olsalar dahi büyük olan erkek evlatların babalarıyla beraber çalışmaya başladıkları gözlemlenmektedir. Bourdieu'nün üzerinde durduğu "yatkınlıklar" bu veri aracılığıyla da kendisini göstermektedir.

> …şu an o [ağabeyi] babamın yanında çalışıyor. İki abim de babamla beraber çalıştıkları için zaten… hani biri bitirdi, diğeri de herhalde iş hayatına atıldığı için artık açıktan da olsa okulu çok fazla şey yapmıyor çünkü artık işini belirledi ondan devam edecek… (…) …okuduğu bölümle ilgili bir şey yapmayacak yani sadece üniversiteyi de o şekilde bitireyim mantığıyla okuyor (Ticaret erbabı aile 1, evlat).

> Evet gelişsinler, tanısınlar, çevre edinsinler ama maalesef fırıncı oldular. Okumalarını çok istedik, hani bi değişik çevre… babası da çok istedi, babası da okumadığı için, ben de okumadığım için okumalarını, evet çok istedik. Bi bu sektörden farklı bi iş yapmalarını istedik, ne olursa yani, özel sektör olsun, tek bu fırıncılığı yapmasınlar da ne yaparsa yapsınlar diye ama olmadı maalesef. (…) Büyük oğlum çok söylüyordu, "ben asla fırıncı olmam" diyordu ama üniversiteyi de bitirdikten sonra, bi iş olmayınca da istediği gibi [babasının mesleğini icra etmeye başladı] (Ticaret erbabı aile 1, anne)…

> …birisi [büyük erkek evladı] zaten devam ettiriyor, birisi [küçük erkek evladı] de eğer mecbur kalırsa o da devam ettireceğini söylüyor (Ticaret erbabı aile 4, anne).

Bu durumun sebebi olarak birkaç husus gözlemlenmektedir. Bunlar; ticaret erbabı ailelerde yetişen evlatların üniversite eğitimini almaya hak kazanmak için gerekli çalışma azmi, güdü/motivasyon ve öz disipline yeterli derecede sahip olmamalarıdır.

> Yani birazcık daha derslere daha asılmam gerektiğini düşünüyorum, biraz erken bırakıyorum bazen… bi arada çok boşladığım zaman derse hiç oturmak bile istemiyorum, o hafta sonları oluyor. Bi tutturduğun zaman düzeni, devamı geliyor, bırakmamak gerekiyor onu, çok güzel oluyor o zaman, böyle başka da (Ticaret erbabı aile 6, evlat)…

> …bu sene öyle olmadı, bu sene zorunlu olduğu için böyle bir itici geliyor, "yasak elma, çekici gelir" misali… bu sene gezmek, tozmak, boş oturmak yasaktı, dizi izlemek yasaktı, oturup bütün dizileri bitirip gezdim o yüzden… (…) Tembelliğim galiba, onlar [aile] öyle görüyorlar tembellik olarak görüyorlar, hata olarak görüyorlar (Ticaret erbabı aile 2, evlat).

> Aslında maddi olarak okul olsun, ailemin desteği olsun, hep iyiydi. Başarısızlık, yani derslerime şey yapmadığım için kendimden kaynaklanıyor bu… yoksa ailemin desteği maddi, manevi hep iyiydi (Ticaret erbabı aile 3, evlat).

> …sahip olduklarının değerini gerçekten bilemediler… bi de artık anne, baba eğitimsiz ondan mı, etraf eğitimsiz ondan mı, okumanın ne olduğunu mu anlayamadılar (Ticaret erbabı aile 1, anne).

> …çocuklarımın da isteksiz olmaları, onu da etken olarak görüyorum, fazla kitap okumamaları (Ticaret erbabı aile 2, anne)…

Ticaret erbabı aile 1 grubunda ebeveyn, okul dışında verilen üniversiteye hazırlık kursuna düzenli ödeme yaptığı halde çocukları kursa devam etmemektedir.

> …abim dershaneye bir dönem gitmedi yani gitmedi… ama şunu dedi [babam], "ben göndereyim, ileride bana işte 'babam yapmadı, etmedi demesinler'" diye babam hepimize o imkânı veriyor, "bunu değerlendirmek size kalmış" deyip köşeye çekiliyor (Ticaret erbabı aile 1, evlat).

> …okumanın kavramını gerçekten anlayamadılar, yani oğlum da büyük oğlum da dershaneye yazılır, gitmezdi. Yani yazılmışsın git, çok söylenirdik ama böyle çok duyarsız davrandılar yani çok ciddiye almadılar işi (Ticaret erbabı aile 1, anne)…

Bourdieu'nün ifadeleriyle aktarılırsa, bireyin/aktörün habitusundan kaynaklanan yatkınlıkları ve geçmiş deneyimleri çerçevesinde, başarıya ulaştırma ihtimali en yüksek davranış şekilleri seçilmektedir. Habitus, eylemi, beklenen ve olası sonuçlara doğru yönlendirmektedir. Habitus, bireyin doğuştan getirdiği bir yeti değildir, ailede ya da benzer gruplar içinde yaşadığı sosyalleşme deneyimlerine dayanmakta olan "yapılanmış bir yapı"dır (Swartz, 2015: 147-151). Dolayısıyla, bahsedilen durumun kaynağı, bireysel özellikler gibi görünse de bireysel nitelikteki özelliklerden ziyade aile gruplarının bulunduğu sınıfın alt kültürüne ait toplumsal bir özelliktir.

Bu etkenlerin dışında ticaret erbabı aile 1 grubundan anne, evlatlarının arzu etmedikleri halde babalarının mesleğini icra etmeye başlamalarının, üniversite eğitimi alamadıkları veya alsalar da eğitimini aldıkları mesleği icra etmemeleri durumunda onlar için bir meslek alternatifinin varlığının onları rehavete sevk ederek gerekli gayreti göstermemelerine sebep olduğunu düşünmektedir. Ayrıca eğitimini aldığı meslekle kıyasladığı zaman babasının mesleğinin daha rahat icra edebileceği bir meslek olmasının etkili olduğunu ifade etmektedir. Aynı durum ticaret erbabı aile 4 grubundaki annenin ifadelerinde de ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda babanın fiziki sermaye sahipliği bir avantaj gibi görünürken dezavantaja dönüşmektedir.

> Bi mesleği var işte, "özel sektörde asgari ücret alacağıma burası daha rahat" gibi geldi yani. (…) Hep ondan kaynaklanıyor, "nasıl olsa bi iş var" gibi düşündüler bence, muhtaç olsalardı belki de çok gayret ederlerdi diye düşünüyorum. (…) …yani "daha rahatım, baskı altında değilim, mecbur değilim"… kendi emir veriyor, emir alan değil sonuçta, etrafındaki işçilere değil mi… (…) Bitirdi, KPSS'ye falan girdi hani puanı tutmayınca çok uğraşmadı, çok uğraşsaydı belki bi olabilirdi, en azından özel sektörde başlayabilirdi ama çok uğraşmadı. (…) "Babamın işi var nasıl olsa, okusam da olur, okumasam giderim oraya" gibi mi düşündüler (Ticaret erbabı aile 1, anne).

> **[Çocuğunuzun başarı ve başarısızlıklarının sebepleri neler?]** …çocuğun biraz tembelliği de var, rahat büyümesi… onların etkili olduğunu düşünüyorum (Ticaret erbabı aile 4, anne).

Kendileriyle mülakat yapılan aileler arasında babanın üniversite eğitimi almış ve profesyonel meslek erbabı olduğu ailelerde diğer iki meslek grubu içindeki ailelere göre oldukça anlamlı farklılıklar gözlemlenmektedir. Babanın işçi veya ticaret erbabı olduğu ailelerin aksine bu ailelerde kendisiyle mülakat yapılan ebeveynlerin, özellikle babaların çoğunluğunun, çocuklarının yeteneklerini keşfetmeye ve bu doğrultuda hangi meslek grubuna daha yatkın olduğunu anlamaya yönelik bir çabasının mevcut olduğu gözlemlenmektedir.

> Ben şu an kendi yeteneğinin ve tabiri caizse hem bilimsel hem de fizik olarak yani yeteneği hangi mesleğe yatkınsa onu seçmesini isterim. Ya ben hep bu şekilde yönlendirme olarak… şu anda bizim gözümüzün önünde bu çocuklar büyüyor ve ben onları izliyorum, diyorum ki "şunu yapabilir, bunu yapabilir"… o yöne yönlendirme değil de zaten kendisi o yöne doğru gidiyor, ben de ona destek oluyorum, "bak" diyorum, "sen şunu yapabilirsin" veya "sen"… baktım mesela küçük kızım biraz daha yaratıcılık şeyi var kendine göre, bakıyorsun bi anda değişik şeyler çıkarabiliyor mesela, ona uygun meslek zaman içinde ortaya çıkabilecek meslekler olacak… belki hiç bilmediğimiz bi kalıp yapı tasarım olacak yani hiç aklımızdan bile geçmez hani böyle reklam, yeni buluşlar diyoruz, yeni projeler çıkarabiliyor diyoruz ama bakıyorsunuz belki çok güzel şeyler planlayabilecek (Profesyonel meslek erbabı aile 4, baba).

> …özellikle babam çok destek olur. (…) Mesela babam tavsiye ettiği zaman, hani babam hep hani şey diyordu hani, benim fen netlerim iyi gelmiyordu hani, diyordu "fen [dersi] için bi şeyler yapalım" gibi bi şeyler konuşuyorduk sürekli ama hani bana fen [dersin]in bana göre bi şey olmadığından bahsediyordu, zaten öyleymiş gerçekten gördüm. İyice ama hani bilmiyorum hani doğru testler yaptıklarını söyleyebilirim benim hakkımda… (…) …netlerime göre hani bi şeyler yapıp yapamama konusunda, sınav sonucuma göre falan hani hep bana zaten, hani eğer eğilimim neye göreyse, hani matematiğim iyiyse, dilim iyiyse fennin?? iyiyse ona göre bi şeyler, hep ona göre yönlendirdiler. Hani kişisel hiçbir hani heves şeyleri falan yoktu yani (Profesyonel meslek erbabı aile 4, evlat)…

> …küçüklüğümden gelen böyle bir şey var, beni destekledi veya hani babamın da mesela bunda biraz daha ilgisi vardır, babam da bana bu konuda destek olduğu için böyle bir daha, bir şevkim arttı bu konuda. (…) …özellikle şöyle söyleyeyim, meslekî konuda da babamın bana verdiği tavsiyeler hakikaten şey yaparım, örnek veriyorum, son tercih anlamında da tercihlerimin sıralamasını babamla beraber yapmıştık ve sıralamada zaten babam şey yaptı, babam sayesinde bu Gazi [Üniversitesi] bölümünü şey yaptım, yazdım. Belki Gazi'yi daha aşağılara yazabilirdim (…) ama babam sayesinde doğru bir tercih yaptığımı düşünüyorum mesela yani en basitinden (Profesyonel meslek erbabı aile 2, evlat).

> …şöyle, bu işi yapan insanları buldum, A…'yı onlarla görüştürdüm, onlar oturup yaptıkları işi anlattıklarında, ileriki hayatlarında neler olabileceğini anlattıklarında A… dedi ki, "tamam, benim isteğim bu zaten, benim mesleğim bu, ben bu yolda gideceğim" dedi ve tercihini öyle yaptı. …A…'yı da hep desteklemişimdir, robot meraklısıydı

> istedim hep bir yerlere gitsin diye ama okul döneminde şey olmadı aradım farklı kulüpleri, yani hocaları görüştüm istedikleri zaman tam okul saatleriyle çakışıyordu. Üniversiteye hazırlanacak, okula gitmesi gerekiyor, okulun böyle bir aktivitesi yok, okula da gittim söyledim. Onun dışında kendi hobi olarak mesela Konya Sokak'tan malzeme alıyorduk, bir şey yapıyorduk. (…) M… [diğer erkek evladı] mesela legolarıyla oynamaya meraklı, onlarla böyle küçük bir şeyler yapıp filmler çekiyor, küçük görseller yapıyor, sahneler… onları çekip sonra film haline getiriyor (Profesyonel meslek erbabı aile 2, baba).
>
> …hani annenin ilgisindense benim ilgim daha fazla okula gelip gidip öğretmenleriyle görüşüp (Profesyonel meslek erbabı aile 2, baba)…

Bunun dışında profesyonel meslek erbabı aile grubu 2 içindeki diğer ebeveyn olan anne de çocuklarına bilinçli yönlendirmeler yapmaktadır:

> …küçüklüğünden beri, "yeni buluşlar yapın" hani, "böyle düşünün, ne olabilir" şey böyle çocuksu çocuklar yetişsin istemiyoruz, gerçekten düşünen, ne yapabilir, kafasında sürekli olan, bir sıkıntısı karşısında, bir zorluğun karşısında… ya hep öyle çocuklar yetiştirmeye çalıştık, yani böyle sorgulayan onunla ilgili de işte ne mesleği olursa olsun orada en iyisini yapma… ha bu sürekli bir telkindir yani bizim hepimizin de herkes her işinde yani bir sevdiği yerde olsun iyi iş çıkarsın (Profesyonel meslek erbabı aile 2, anne)…

Bahsi geçen aile grubundaki örnekte olduğu gibi yakın sosyal çevrenin de evladın eğitim sürecine olumlu etkisinin gözlemleneceği başka bir örnek olarak, profesyonel meslek erbabı 2 aile grubundan evlat, halasının eğitim süreci ve meslek seçimine katkısını şu şekilde ifade etmektedir:

> …küçükken ben çok iyi hatırlıyorum, benim halam, tekrar o konuya geliyorum, halam bana kitaplar alırdı, böyle üzerinde makine resimleri olan, robot resimleri olan, sadece resimlere bakardım, ki hala kitaplar duruyor, açıp arada bakıyorum, yazılarda ne yazıyor diye. Yani hakikaten küçüklüğümde şey yapmışım, motor, üzerinde motor resmi var, o bana ilginç göründüğü için almışım, bakıyorum, böyle bakıyorum yani… müthiş şeyler yani şu an kafa hepsini kaldırıyor ama o zaman onları şey yapmışım, halam almış bana anlatmıştı. Bakıyorum böyle, bir şey yapıyorsun buradan böyle şey oluyor diye burası dönüyor, piston sistemini anlatayım, bu dönüyor bu yukarı çıkıyor iniyor vs. (…) Çok ilgimi çeken şeyler bunlar, zekayı da geliştiriyor. Mesela ben o kitapta onlara baktım, görsellere baktım, görseli hala unutmuyorum, o motor görselini (Profesyonel meslek erbabı aile 2, evlat)…

Söz konusu olan ebeveynlerin evlatlarının, meslek seçiminde aileleri tarafından yetenekleri keşfedilerek yeteneklerine ve ilgilerine en uygun mesleğe yönlendirilmeleri sonucunda meslek seçiminde bir hedef belirleme ve o hedefe ulaşma açısından başarılı oldukları gözlemlenmektedir.

> Ben şöyle söyleyeyim, biraz geriye gideceğim, küçüklüğümden beri böyle her şeyin, her insanın robotlara karşı bir ilgisi olur mu bilmiyorum ama benim öyle çok bir ilgim

> vardı, hani seviyorum böyle teknolojiyi daha çok seviyordum, yani kendim daha sonra büyüdüğüm zamanda da bu alana yöneltmeye çalıştım. Böyle programları yapmaya çalıştım, devrelerle falan oynadım, evde bozulan şeylerin direkt içini açtım falan, üç tane bilgisayar çürüttüm öyle komple. […] Yeteneğim olduğunu düşünüyorum, o yüzden bu alan beni biraz daha çektiği için o alana yönelmek istedim, mesleki olarak da bu alanda daha mutlu olacağımı düşünüyorum (Profesyonel meslek erbabı aile 2, evlat).

> …benim olmak istediğim şey biraz daha böyle işin piyasa ve hani yönetim kısmında olmak çünkü hani bi şeyleri yönetmek ya da hani yeni bi şey başlatıp, onun başında durmak. Bi şeyleri organize etmek, düzenlemek bi şeyin hani kurucusu veya kuruluşunda bulunmak, hani yer almak gibi bi şey… benim olmak istediğim konum hani mutlaka bi hani yönetim düzeyinde bi pozisyon ya da hani CEO'luk. Bu şimdiki düzende baktığın zaman öyle bi hedefim var (Profesyonel meslek erbabı aile 4, evlat).

Bu aile grupları içerisindeki ailelerin ve evlatların Türkiye içinde hedefledikleri yüksek basamaklara ulaştıktan sonra vizyonlarını genişletmekte ve diğerlerine nazaran biraz daha elde edilmesi zor olan amaçları hedefleyebilmektedirler:

> [Hedefim] yurtdışına çıkmak, şey YSLM sınavı var, Amerika'da doktorluk yapabilmek için, onu kazanmak bir de orada uzmanlığımı almak. Ondan sonrası için şu anda bir şey düşünmedim ama… (…) …[ailem], yurt dışına çıkmam lazım, bir ayağımın yurt dışında olması lazım diye bakıyorlar. (…) …yurt dışındaki eğitim daha iyi, hani "Amerika'daki bir uzmanlık, bir şey alırsan dünyanın her yerinde geçerli bir şey, herkes kabul eder kesinlikle, hani öncelikli biri olursun, hani "sen bir yeri isteme" diyordu, "onlar seni istesinler" diyordu (Profesyonel meslek erbabı aile 5, evlat).

> …kendimi tatmin etmem gereken şeyler aslında biraz baktığım zaman çünkü hani böyle nasıl desem, hani yeni bi şeyler yapmak istiyorum ve hani yine yapıdan kaynaklı… böyle bi şey eğilimi var sürekli, hani bunu ileride ne kadar gerçekleştiririm gerçekleştirmem bilinmez ama bi şeyde hani ön olmak, hani sürüden ayrılmak… bi şekilde hani farklı bi şeyde gerçekten devam edip başarılı olmak yani kafam en büyük… yani yapmak istediğim şey, ne yaparsam yapayım hani bi şekilde, hani farkımı ortaya koyabilmek… benim hani bu bi şekilde, hani bi sektörde ya da bi şey daraltabileceğim bi şey değil ama hani şöyle bi tercihimde var; ülke bazında kalmamak. Çünkü hani çok fazla çok büyük bi dünya, çok yani hani çok farklı bakış açısı, çok farklı vizyon, çok farklı şeyler var ve hani başarı da bi o kadar çeşitli… yani senin burada inanılmaz saygıdeğer, inanılmaz başarılı olman, senin inanılmaz yeterli olduğun anlamına gelmiyor hani, dünya bazında bi yeterliliğe gelmediğin sürece… ve yaptığım en büyük bu böyle, hani hedef mi denir artık şey mi denir, hani kendime tatmin edebilecek seviyede hani gerçekten "ben bunu yaptım ve bundan gurur duyuyorum" diyebileceğim bi yere gelmek (Profesyonel meslek erbabı aile 4, evlat).

Bourdieu ve Passeron'a göre, akademik başarıdaki toplumsal eşitsizlikler, ekonomik kaynaklardaki farklardan ziyade kültürel farklara dayanmaktadır. Toplumdaki en ayrıcalıklı sınıflardan gelen üniversite öğrencileri bir "kültürel imtiyaz"a sahip olmaktadır (Jourdain ve Naulin, 2016: 53). Bu "kültürel imtiyaz" profesyonel meslek erbabı aile gruplarında kendisini göstermektedir. Bu aile gruplarındaki evlatlarda babalarının toplumsal sınıf konumlarını

sürdürecek mesleklere sahip olacak derecede çalışma azminin ve öz disiplinin varlığı dikkat çekmektedir. Bu durumu profesyonel meslek erbabı aile 4 grubundan baba şöyle ifade etmektedir:

> …sadece biz takip ediyoruz, ben şunu biliyorum ya ben sadece çocuklarımın üzerine okulla koordineli bi şekilde takip etmenin yeterli olduğunu düşünüyorum, çok fazla hani oradan da bi geri negatif bi geri dönüş olmadığı için de çok fazla da üstüne gitmiyorum. Yani o da "çocuklarım çalışmıyor, her gün okulda kavga ediyor, şunu yapıyor, bunu yapıyor" gibi bi şikâyet gelmiyor, yani gidiyoruz, çocuklarımız, çocuklar çalışıyor ödevlerini yapıyorlar. İyi bi çocuk yani arkadaşları ara sıra kavga ediyorlar falan oluyor normal biz bunları, geri dönüşleri alınca normal bi şekilde "tamam" diyoruz, yani o zaman kendileri çünkü verdikleri kontrol dergilerini kendileri bize imzaya getiriyorlar; "ben bugün şu kadar soru çözdüm, bu şu ödevim vardı, buna bi imza atar mısın baba" diye, "anne" diye böyle geliyor. Demek ki diyoruz ki şey yani, "bu çocuklar bunu yapıyorsa okulda takip ediliyor, bi de biz üstüne gitmeyelim" diyoruz (Profesyonel meslek erbabı aile 4, baba).

Babanın profesyonel meslek erbabı olduğu ailelerde annelerin çoğunluğu, çocuklarının "baba mesleği"ni devam ettirmelerini talep ederken, babalar, kendi mesleklerinin hem eğitim alırken hem mesleklerini icra ederken "zor ve sıkıntılı" olmasından dolayı kendi mesleklerinden ziyade yine toplumsal onur ve saygınlık bakımından üst konumda bulunan mesleklerden olan ve çocuğunun daha rahat bir eğitim süreci ile edinebileceği, sıkıntı ve zorluk yaşamadan icra edebileceği bir mesleğe yönlendirmesi ailenin toplumsal konumlarını koruma stratejisi geliştirdiğini ve toplumsal tabakalaşma sisteminde alt konumlara doğru dikey hareketliliğe maruz kalmak istemediğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

> Ya babamın çalışma alanındayken görmüştüm, [tıp alanını tercih etmem] hani oradan dolayı olmuş olabilir. Ama babam bana tıpı seçmemem için baya bir söz söyledi, yani o mühendislik seçmemi istiyordu ama ben tıpı seçtim. […] Tıp için hani, "sürekli okuyacaksın" diyordu, hani, "çok eziyeti var, bunun gece nöbete kalacaksın, hani ölen hastaların olacak, şeylerin olacak" falan, o biraz yıpratıcılığından kaynaklı olarak benim tıp seçmemi istemiyordu. (…) …şöyle mesela "bir tane proje geliştirirsin" diyordu, "sonra rahat edersin" diyordu. Ya o biraz şey, tıp daha yıpratıcı, sürekli "mühendislikte bir proje yaparsın hani, o sana yeter birkaç yıl boyunca, sonra bir daha bir proje" falan, o tarz düşündüğü için (Profesyonel meslek erbabı aile 5, evlat)…

> …yani zor meslek, hayatta bazı zor meslekler vardır, aslında itibar gören doktorluk, polislik, avukatlık, eczacılık… yani sizin karşınıza şey insan gelmez, sağlam insan gelmez, hep sıkıntılı insan gelir, sürekli sorunlu insanlarla karşılaşırsınız çünkü sorun çözmek zorundasınız, sürekli pozitif olmak, sürekli karşındakinin sorununu çözüp motive etmek zorundasınız. Bu da bazen insanı şey yapıyor, yani sürekli enerjinizi pik düzeyde tutmak… şimdi düşünün siz eczaneye geldiniz, benim suratım asık bir daha gelir misiniz, hayatta gelmezsiniz. Ben size ne kadar o an ihtiyacınızı karşılasam, olabileceğin en iyisini yapsam bile şey değil işte, o öyle bir şey, öyle tiyatrocu gibi olmak zorundasınız, tiyatro oynamak zorundasınız. Sürekli aktif, dinamik olmak

> zorundasınız falan gibi yani… o da şey yapıyor, insanı yıpratıyor, belli bir süre sonra çünkü zaman zaman böyle çok sıkıntılı hastalar geliyor (Profesyonel meslek erbabı aile 2, baba).

Babanın tıp doktoru olduğu iki ailede de babanın hem eğitim süreci bakımından hem mesleği icra ederken yaşadığı sıkıntılardan dolayı evladını tıp alanına yönlendirmemekte, toplumsal konum açısından tıp doktorluğuna yakın olan mühendislik alanına yönlendirmektedir. Türkiye'de Mesleklerin İtibar Skalası (ISCO08 3. Düzey) (Sunar ve Kaya, 2016: 302)'na bakıldığında tıp doktorluğu mesleki itibar bakımından birinci sırada yer alırken, mühendislik alanı on üçüncü sırada yer almaktadır. "Profesyonel meslek" tanımına giren her iki alan da toplumsal konum açısından birbirine yakın görünmektedir.

> …annem hep alttan alttan böyle şeydi, doktor olmamı, doktorluk hani böyle mutlu edecek bi şey böyle… ne bileyim gurur verici bi şey sonuçta, "doktor olmuş bizim [kızımız]"… hani köye gideriz mesela, köyde bile kaç yaşında işte yetmiş seksen yaşına gelmiş dedeler, nineler "sen ne okuyorsun"; biri diyor, "doktor oldum", kuzenlerimi biliyorsun S… şey ablam, "tıp okuyorum" diyor, biri diyor, "ben fizyoterapi okuyorum" diyor, "ooo ne güzel, oo ne güzel, sen ne okuyorsun", "mühendislik". "Hı öyle miymiş, ne mühendisiymiş"… hele bi de "Endüstri Mühendisi" dediğim zaman çok kötü bi durumdayım, gerçekten kötü bi durumdayım yani, öyle olunca pek böyle onları mutlu etmiyor yani (Profesyonel meslek erbabı aile 4, evlat).

Bahsi geçen ailelerin toplumsal konumlarını koruma stratejilerine örnek olarak profesyonel meslek erbabı 2 aile grubundan anne, çocuğunun meslek seçiminde onun kendi taleplerinin önemli olduğunu belirtse de farazi bir durum üzerinden değerlendirme yaptığında; çocuğunun üniversiteye geçiş sınavından yüksek puan alması durumunda kendi arzusu olan ve nispeten daha düşük puan alınarak girilebilecek bir bölüme girmesinden ziyade çocuğun yine kendi arzusuna uygun fakat daha yüksek puan ile girilebilecek bir bölüme yönlendireceğini belirtmektedir. Bu durumda evladının taleplerini önemsediği görülmekte ancak ailesinin bulunduğu toplumsal konumu koruma davranışı nispeten daha fazla ön plana çıkmaktadır.

> …arkadaşta oldu, beş bin puanlarda mı, on bin puanlarda mı, on binincilerde olmuş çocuk ne tıp istiyor, ne mühendislik istiyor. Ve çocuğun kendi şeyi, "ben tıp okumak istemiyorum, mühendis de olmak istemiyorum, ben matematik seviyorum ama matematik bölümüne girersem yüzlerde veya elli binlerde, o zaman benim puanım ziyan olur" hani… o şeyi yaşayan arkadaşımın çocukları olduğu için, bunalıma girdi çocuklar belki elli bininci olsaydı bu kadar bunalmayacaktı çocuk, girecekti matematiğe… **[Öyle bir durumda olsaydınız siz nasıl yönlendirirdiniz mesela?]** Ben gene de şey matematik, gene matematiği de kullanabileceği daha üst düzey [bir meslek olsun] diye düşünürdüm. (…) "…mühendis olabilirsin, iyi bir matematikçi, matematiği kullanarak mühendis olabilirsin" diye düşünürdüm (Profesyonel meslek erbabı aile 2, anne).

Sunar'ın aktardığına göre, mesleki itibar araştırmaları toplum tarafından en fazla itibar gören mesleklerin toplumun işlevselliğine en fazla katkıda bulunan meslekler olduğu yönünde temel bir varsayım etrafında şekillenmektedir (Sunar, 2016: 3). Bu çalışmada kendileriyle mülakat yapılan bireyler arasında, özellikle profesyonel meslek erbabı aile (2 ve 4) gruplarındaki babaların yorumlarına bakıldığında, toplumsal itibarın sebebi olarak mesleğin insanların ihtiyaçlarını karşılayarak işlevselliğe katkıda bulunduğu ölçüde oluştuğunu düşündükleri görülmektedir. Bu fikirlerin oluşumu, bireylerin kendi konumlarının getirdiği deneyimlerin sonucu olduğu varsayılırsa, mikro bir analiz olarak toplumsal statünün mesleğin işlevsel niteliğiyle ilişkili olduğu söylenebilir.

> İnsanlar ihtiyaçlarının olduğu mesleğe daha çok itibar ediyor, mesela burada baktığında doktor niye çünkü hastalanma ihtimali herkeste yüksek ya da çevresinde hastalanma ihtimali herkeste yüksek, o zaman doktorluk daha çok şey görüyor. Ben de zaman zaman mesela doktor arkadaşlarımın olmadığı bir çevrede ben olduğumda da görebiliyorsun, niye insanların sana hep böyle danışabilecekleri, öğrenebilecekleri sorabilecekleri bir şeyler oluyor yani… (…) …şimdi sen mesela hayatında bir muhasebeci tanısan ne kadar itibar edersin, etmezsin ki, gerek yok. Niye, muhasebeciye işletebilecek kadar çok paran ya da bilmem neyin yok. Ama bir gün olmaya başlarsa, o zaman bir onlara danışabileceğim, sorabileceğim bir şey olur diye düşünürsün gibi… ya da ne bileyim jeolog tanısan çok fazla bir şeyin [ihtiyacın] olmaz ki… (…) bir şekilde herkesin sana ihtiyacı oluyor, yeni bebeği oluyor, ne yapacağını bilemiyor insanlar arayıp size soruyor ya da herhangi bir yerde bir şeyle karşılaşıyor ya da evde bir ilaç buluyor, bir şey oluyor yani sağlık her zaman için insan hayatında ön planda olaylardan birisi olduğu için o da şey yapıyor, sizi meslek olarak daha ön planda tutuyor (Profesyonel meslek erbabı aile 2, baba).

> …ne derler, neresi acıyorsa insanın canı ordadır, yani şu anda herhangi bi yerimiz, tabiri caizse, ufacık bi yerimiz ağrısa, ne kadar malınız mülkünüz olsa hepsini bi kenara bırakırsınız, o küçücük ağrıyı, yeter ki yok etsin birisi… küçücük bi böbrek taşı düşürün, örnek yani her şeyi, bütün servetinizi verirsiniz, bi böbrek taşı sırasında çekilen ağrıya… öyle derler tıp dilinde, yani "üç tane; bir diş ağrısı, bir böbrek taşı ağrısı, bir de doğum sancısı" derler, "insan her şeyini verebilir" derler o sırada, başka ağrı, başka şey tanımıyorum. O anda şeysiniz, ihtiyacınız… o yüzden doktorlar hani hiç kimsenin şöyle bi kenara bırakabileceği bi meslek dalı değil, yani o yüzden onun çok itibar gören meslek de… onun yanında diğer meslek dallarının, tabiri caizse, yani şöyle söyleyeyim, çok fazla bilimsel olmayan insanlar çok fazla değerlendiremezler, yani örnek veriyorum; mesela size söyleyeyim, bugün fizik mühendisleri ne yapar… (…) Şu an MR cihazını yapan insanlar fizik mühendisleri, röntgen cihazını yapan adam bi matematikçi, yani bakın yani hiç kimse onları bilmez aslında… (…) Yani kendisine fayda sağlayan şeyler doktorlar, o yüzden sağlık grubu daha fazla şey görür, hemşireler mesela çok sevilir çünkü onlar güler yüzlü olunca her iş biter, onun gibi doktor şey olursa onlar halk arasında yani itibar… (…) …yani kime ihtiyaç duyarsak o meslek şey oluyor, yani avukatlar… ihtiyaç oluyor avukatlara, çok itibar gösteriyoruz (Profesyonel meslek erbabı aile 4, baba).

3.2. Ailenin Toplumsal Konumu Bağlamında Hareketlilik Stratejileri

Bourdieu (1984: 123)'ye göre, bir toplumsal grubun sınıfsal hareketlilik olanakları habitusla içselleştirilen yapı türleri ile belirlenmektedir. Ona göre, olanaklı üç toplumsal yörünge mevcuttur: "yukarı doğru sınıfsal hareketlilik, aşağı doğru sınıfsal hareketlilik ya da durgunluk" (Swartz, 2015: 226). Habitus, üç çeşit hareketlilik yörüngesini açıkça ayırt edecek biçimde yansıtmaktadır: "gelişme, gerileme ya da mevcut durumun aynı kalması" (Swartz, 2015: 227). Bourdieu, analizinde, sınıfsal hareketliliğin temel kaynaklarından biri olarak ifade ettiği kültürel sermayeyi, farklılaşmış toplumlardaki iktidar biçimlerinden biri olarak kavramsallaştırmaktadır. Ona göre, kültürel sermaye kavramı, "sözel beceri, genel kültürel farkındalık, estetik tercihler, okul sistemi hakkında bilgi, eğitim gibi geniş çeşitlilik gösteren olanakları" kapsamaktadır (Swartz, 2015: 111). Bourdieu'nün tanımlamaları temel alındığında "habitus" ve "kültürel sermaye" kavramları birbirinden bağımsız kavramlar değildir. Bir önceki alt bölüm içerisinde aktarılan veriler doğrultusunda genel bir analiz yapıldığında, ailelerin toplumsal konumları bağlamında evlatlarını eğitim süreci ve meslek seçiminde yönlendirme pratikleri ve toplumsal hareketlilik stratejilerinde ebeveynlerin ve evlatların habituslarının ve kültürel sermayelerinin ağırlıklı etkisi gözlemlenmektedir. Üç sınıfın ortak özelliği olarak habitus ve kültürel sermayenin etkisi, farklı sınıf tabakalarında, farklı bağlamlarda ve farklı biçimlerde görülmektedir. Habitus, bireylerin sosyalleşme/toplumsallaşma süreçlerinde "az çok bilinçsiz bir şekilde içselleştirmiş ve benimsemiş olduğu idrak (dünyanın nasıl algılanacağını dair), değerlendirme (nasıl değerlendirileceğine dair) ve eylem (nasıl davranacağına dair)" şablonlarından meydana gelmektedir. Habituslar, bireylerin yaşam koşullarına göre değişiklik göstermektedir. Bu durumda, işçi habitusu ya da burjuva habitusu gibi sınıfsal habitustan bahsedilebilmektedir (Jourdain ve Naulin, 2016: 42-43). Bireylerin hem dünyayı algılama hem değerlendirme hem de eylem biçimlerinde kendini gösteren habitusun etkisinin üç ayrı sınıf konumundaki ailelerin hareketlilik stratejilerinde nasıl tezahür ettiği bu bölümde tartışılacaktır.

Maaşlı (salariat) kökene sahip [bu çalışma kapsamında profesyonel meslek erbabı] bireylerin bütün eğitim aşamalarında evlatlarına her çeşit teşvik ve desteği vermeleri bekleniyor olabilir. Başka bir deyişle, maaşlı kökene sahip ailelerin stratejileri evlatlarının becerilerini mümkün olduğunca "eğitimsel kazanım"a dönüştürmektir. Bu strateji aileler tarafından az ya da çok yeterli kaynaklarla desteklenmekte ve evlatlarının eğitim şanslarını arttırmak için farklı biçimlerdeki kaynakları da kullanmaları beklenmektedir. Bunlar; iyi devlet okullarına yakın olmak amacıyla yüksek statüye sahip konut alanlarındaki evleri satın almak, devlet eğitimini

özel derslerle desteklemek veya devlet sistemini tamamen dışlayarak çocuklarını özel eğitim kurumlarına göndermek gibi eylemlerdir. Ebeveynin evladının eğitimsel kazanımı için yeterli kaynak kullanımına rağmen, evladın eğitim performansının gerekli olan standarda ulaşmadığı durumlarda daha doğrudan bir stratejiye dayanmaktadırlar. Bu strateji, sınıfsal istikrarlarını korumaya çalışma veya en azından onları aşağıda doğru hareketlilikten koruma stratejisidir (Goldthorpe, 2000: 171-174). Bu çalışma dahilindeki veriler analiz edildiğinde, profesyonel meslek erbabı olan ailelerdeki ebeveynlerin, Goldthorpe'un ifade ettiğinden farklı olarak belirli bir hareketlilik stratejisiyle eylemde bulundukları gözlemlenmemektedir. Ebeveynler, evlatlarının formel eğitimlerini önemsemekte, ancak bunu bütünüyle ve yegâne amaç olarak toplumsal konumlarını koruma amacıyla yapmamaktadırlar. Anne ve babanın üniversite eğitimi almış olması, dolayısıyla bilinç düzeyleri; Bourdieu'nün deyimiyle sahip oldukları "kültürel imtiyaz" vasıtasıyla evlatlarına gerekli ilgiyi göstererek, yeteneklerini keşfedip eğitim süreçleri boyunca ve meslek seçimlerinde doğru rehberlik yaparak, evlatlarının başarılı olmaları için gereken çalışma azmi, güdü/motivasyon ve öz disiplini evlatlarına kazandırmaktadırlar. Bourdie'nün belirttiği gibi, çocuklarının habitusu, az çok bilinçsiz bir şekilde içselleştirilmiş ve benimsenmiş bu yatkınlıklar ve kültürel sermayelerinin kazandırdığı genel kültürel farkındalık ve eğitimsel bilinç vasıtasıyla bulunduğu sınıf konumuna uygun bir biçimde şekillenmektedir. Aileden miras alınan bu yatkınlıklar ve farkındalık, bireylerin konumlarını koruyabilme ya da yükseltme şanslarını belirlemektedir.

Bu doğrultuda Bourdieu, kültürel sermaye kavramıyla, akademik başarı hakkında yaygın bir görüş olan, başarı veya başarısızlığı zekâ ya da yetenek gibi doğal yatkınlıklara bağlayan görüşten kopmaktadır. Ona göre, aile çevresinden miras alınan kültürel sermaye miktarı ve türü, eğitim sürecindeki başarı düzeyini, bireysel yetenek ya da başarı ölçütüne nispeten daha iyi açıklamaktadır (Swartz, 2015: 111). Habitus kavramının da kültürel sermaye kavramına benzer şekilde, ailenin sınıf konumlarına bağlı yatkınlıklar olması, yani bireyin sosyal çevresi ile kurduğu deterministik ilişki sonucunda kazanılmasından dolayı aileden alınan miras gibi düşünülerek bireysel bir nitelikte olmadığı söylenebilir. Bu çalışma da, Bourdieu'nün düşüncesine paralel olarak, yetenek ve ilgi gibi bireysel nitelikler gibi görünen birtakım özelliklerin bireyin toplumsal sınıf konumundan bağımsız olmadığını göstermektedir. Bourdieu'nün aktardıkları bu sonucu destekler niteliktedir; ona göre, bireysel, kişisel ve öznel gibi görünen dahi toplumsal ve kolektif bir yapı ortaya koyabilir (Bourdieu ve Wacquant, 2016: 116).

Ancak bu konuda ihtiyatlı olmak da gerekmektedir. Zira, Conelly (2016: 108-113)'nin İngiltere'de erken çocukluk dönemi kognitif yetenek testlerinin sonuçlarına dayalı olarak yaptığı bir inceleme, çocukluk dönemi kognitif yeteneklerin, mesleğe girdikten sonraki safhada değil, üst toplumsal konumlara eriştirecek meslek alanlarına girişin gerektirdiği yetkilendirmenin sağlanması safhasında sınıf konumundan daha fazla etkili olduğunu göstermektedir.

Profesyonel meslek erbabı aile grubundaki gözlemlenen bu yatkınlıklar ve farkındalık, bireylerin eğitim süreçlerinde başarılı olmalarını, dolayısıyla Goldthorpe'un aktardığı gibi, eğitimsel kazanım yoluyla sınıflarını korumalarını sağlamaktadır. Aral (1980)'ın, Türkiye'de 1968 yılında yapılmış olan bir çalışmadan aktardığı veriler (Tablo 3), bu çalışma ile incelenmiş olan ailelerin stratejilerinin sonuçlarını göstermesi bakımından önemlidir. Babanın profesyonel meslek erbabı olduğu durumda, evlatların %85'i yine profesyonel meslek erbabı olurken, %14,69'u üst düzey devlet memuru olmaktadır. Bu ailelerde evlatlar başka bir konumda bulunmamaktadır. Bu veriler, bu çalışmanın verileriyle uyum göstermekte, "imtiyazlı" sınıfın ayrıcalıklı olmaya devam etme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir.

Maaşlı kökenden gelen bireylerin aksine "küçük burjuvazi" içinde toplumsal sınıf konumlarını koruma, eğitimsel kazanım yoluyla değil, aile işletmelerini miras olarak evlatlarına aktararak evlatlarının işletmeyi devam ettirmesi yoluyla sağlanmaktadır. Küçük burjuvazide nesiller arası istikrar eğilimi, en azından erkekler için, nispeten daha yüksektir (Robinson, 1984, akt. Goldthorpe, 2000: 174). Ekonomik kaynakların doğrudan nesiller arası aktarımının açık bir olasılık olduğu küçük burjuvazinin evlatları -veya en azından oğulları- açısından bakıldığında, eğitimin sınıf istikrarını sağlamada çok önemli olmadığı görülmektedir (Ishida, Müller ve Ridge, 1995, akt. Goldthorpe, 2000: 176). Bu bağlamda incelendiğinde, fiziki sermayenin varlığı bireylerin eğitim yoluyla hareketlenmesini ana strateji olmaktan çıkardığı yorumu yapılabilir. Bu durumda statü konumu ön plana çıkmakta, eğitim, küçük burjuvazi için bir hareketlilik merdiveni olarak değil, yalnızca bir statü kazanım işlevi görmektedir. Goldthorpe'un "küçük burjuvazi" olarak tanımladığı ve bu çalışma kapsamında "ticaret erbabı/müteşebbis" olarak aktarılan sınıf grubu açısından düşünüldüğünde bu veri desteklenmektedir. Kendileriyle mülakat yapılan ticaret erbabı aile gruplarında ebeveynler, evlatlarının eğitimlerini önemsemekte, ancak bu önceleme, hareketlilik mekanizmasının işlemesi amacıyla değil, meslek eğitiminin bireye kazandıracağı onurun öneminden kaynaklanmaktadır.

Ebeveyn, evlatlarının eğitime hazırlanma ve mesleki eğitim süreçlerinde gerekli maddi desteği fazlasıyla sağlamakta, ancak bunun, evladının mesleki eğitimi istediği üniversite ve istediği alanda gerçekleştirebilecek kadar başarılı olmasına yeterli olmadığı gözlemlenmektedir. Evlat, özel ya da devlet üniversitesinde eğitim alma hakkı kazanarak mezun olsa dahi, lisans eğitimi sonrasında profesyonel konuma erişmek için gerekli çalışma aşamalarında başarılı olamamaktadır. Bunun sebebi olarak, bireylerin habitusundan kaynaklı yatkınlıkların etkisi ön plana çıkmaktadır. Ailenin sahip olduğu fiziki sermaye sahipliği, eğitimsel kazanım için iyi bir kaynak oluşturabilme açısından avantaj gibi görünse de, bireyin zihninde meslekî bakımdan bir alternatif oluşturması sebebiyle onun için dezavantaj yaratmaktadır. Bu alternatifin varlığı, onun güdülenmesini, çalışma azmini, dolayısıyla öz disiplinini etkilediği ve bunun sonucunda bireyde rehavete sebep olduğu gözlemlenmektedir.

Bu ailelerde ebeveynin eğitim seviyesinin düşük olması, evladını yönlendirmede yetersiz kalması gibi sebepler de eklendiğinde bireyin kökeni ve menzili arasındaki mesafe değişim göstermemekte, Bourdieu'nün deyimiyle "durgunluk" oluşmaktadır. Nitekim Aral (1980)'ın aktardığı verileri (Tablo 3), bu sonucu desteklemektedir. Söz konusu tabloya göre, babası büyük ölçekli ticaret erbabı olan bireylerin %83,24'ü, babası ticaret erbabı olanların ise %67,04'ü babalarının sınıf konumlarını korumakta, aşağı ya da yukarı doğru bir hareketlilik gözlemlenmemektedir.

Profesyonel meslek kökenli bireylerde gözlemlenen hareketlilik stratejileri, kaynakların mevcudiyeti tarafından sınırlandırılma olasılığı en düşük olanlar olarak kabul edilirken, işçi sınıfı kökenli bireylerde gözlemlenen stratejiler en kısıtlı olan stratejilerdir (Goldthorpe, 2000: 165). Bu çalışma dahilinde incelenen alt sınıf grubu olan işçi sınıfı hem eğitim hem meslek edinme açısından birçok dezavantaja sahiptir. Bu dezavantajlar, anne ve babanın eğitim seviyesinin düşük olması, maddi yetersizlik, babanın çocuğuna karşı ilgisizliği, çocuklarının eğitim süreci ve meslek tercihi konusunda rehberlikte yetersiz kalmaları vb. gibi birçok farklı sebepten kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bireyin içinde büyüdüğü sınıfsal konum, barındırdığı dezavantajlarla bir sonraki kuşağa aktarılmaktadır. Bu durum çocuğa üniversite veya meslek eğitiminin gerekliliği konusunda bilinç ve sorumluluk sahibi olmama, çalışma azminin eksikliği, yeteneğinin ve ilgisinin farkında olmama, kültürel sermaye yoksunluğu vb. şeklinde yansımaktadır.

Marx (1969) ve Weber (1961) tabakalaşma kuramlarında, el emeği gerektiren işlerde çalışan ve işçi sınıfında yer alan ebeveynin orta sınıfa doğru dikey hareketliliği üniversite öğrenimiyle edindiği profesyonel ve yönetimsel konumlara ulaşması ile mümkün olduğunu savunmaktadır

(Karaca, 2012: 62). Dolayısıyla diğer iki sınıf tabakasında gözlemlenen eğitimsel talep, işçi sınıfında da kendini göstermektedir. Ancak, bu gruptaki aileler menzili iyi tarif edilmiş bir toplumsal hareketlilik stratejisi olarak değil, çocuklarının kendi yaşadıkları zorlukları yaşamamaları ve işçiliği bir meslek olarak kabul etmedikleri için çocuklarının "bir meslek sahibi" olmalarını arzu etmektedirler.

Bourdieu, toplum içinde bir imtiyaz işlevi olan kültürel sermayeye işçi sınıfının sahip olmadığını belirtmektedir (Swartz, 2015: 243). Dolayısıyla işçi sınıf grubundaki ailelerde yukarı doğru hareketlilik gerçekleştirmenin yolunun evlatların bireysel olarak kendi kültürel sermayelerini geliştirmeleri ile mümkün olacağı gözlemlenmektedir.

Gouldner (1979: 21), bu çalışmanın sonuçlarında da ima edildiği gibi, kültürel sermaye ile şekillenecek *yeni bir sınıf* vurgusu yapmaktadır. O, bu "yeni sınıf"ı kültürel sermaye üzerindeki kontrolü ile tanımlanan "kültürel burjuvazi" olarak tanımlamaktadır. Bu noktada *sermaye,* "satılabilir hizmetler oluşturmak için kullanılan, dolayısıyla sahibine gelir ya da gelirler üzerinde ekonomik üretkenliğe varsayımsal katkılarından dolayı meşru olarak tanımlanan taleplerde bulunma imkânı veren herhangi bir üretilmiş nesne" olarak tanımlanmaktadır (Wright, 2016: 121). Bu çalışma kapsamında incelenen sınıf konumları, habitus ve kültürel sermayenin vasıtasıyla yeniden üretilme potansiyeline sahip bir görüntü çizmektedir. Dolayısıyla "kültürel burjuvazi"nin hakimiyet alanının açılmış olabileceği vurgusu yapılabilir.

Goldthorpe'a göre, farklı sınıf kökenlerine sahip bireylerin tümü için ortak olarak kabul edilmesi gereken şey, bulundukları konumdan aşağıya doğru hareketliliği önleme amacını taşıyor olmalarıdır. Nispeten daha çok arzu edilen bir sınıf pozisyonunu güvence altına almak ya da yukarı doğru hareketliliği sağlamak için çabalamak, belki de hala önemli bir pozisyon olsa bile, ikincil bir amaç olarak kabul edilmektedir (Goldthorpe, 2000: 167).

Sönmez (2007)'in, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yürüttüğü genel nüfus ve tarım verilerinden yola çıkarak, sanayi toplumu imajları, diğer ülkelerde sosyal hareketlilik ile ilgili daha önce yapılan araştırmaların bulguları ve Türkiye'deki kırsal dönüşüm, göç ve kentleşme üzerine yapılan araştırmalar bağlamındaki analizleri dikkate alarak yaptığı çalışmaya göre; "mesleki yapıdaki dönüşümün ülkedeki yukarı doğru sosyal sınıf hareketliliği için yeni fırsatlar ve yollar yaratmasına rağmen, sınıflar arasındaki akışkanlık seviyesinin arttığına dair herhangi bir kanıt" bulunmamaktadır. Ona göre, "aksine, artan bir katılık veya sınıf kapanışı, Türkiye'deki sosyal hareketlilik modelinin daha belirgin bir özelliği olabilir". Sönmez (2007: 180), ekonomi ve mesleki yapıdaki gelişmelerin, sınıf kökenleri ve menzil arasında ileriye giden bir ayrışmanın olduğuna

dair herhangi bir gösterge bulunmadığını belirtmektedir. Aksine, oranlarda ifade edilen göreceli hareketlilik oranları az çok sabittir ve zaman içinde değişmemektedir. Toplumsal hareketlilik alanında Breen ve Goldthorpe (2001)'un çalışmaları da Sönmez'in çalışmasına benzer şekilde, İngiltere'de yirminci yüzyılın son çeyreği boyunca sınıfsal kökenin sınıfsal istikametleri şekillendirme etkisinde bir değişim olmadığını göstermektedir (Breen, 2017: 72). Bu çalışmada incelenen üç sınıfın da toplumsal hareketlilik potansiyelinin düşük olması, Sönmez ve Breen-Goldthorpe'un çalışmalarının verilerini desteklemektedir.

3.3. Mikro Statü Tabakalaşması

Sunar ve Kaya (2016: 304)'nın 2014 yılında yapmış oldukları araştırmada, meslek itibarına dair verilerin meslek bazlı değerlendirilmesi sonucunda elde edilen sonuçlara göre, puanlamada en düşük standart sapmaya sahip olan mesleklerin ilk altısı sırasıyla şu şekildedir: "Tıp doktoru, öğretmen, diş hekimi, mimar, eczacı, üniversite profesörü". Bu mesleklerin itibarlı meslekler olduğuna dair toplumda yerleşik bir kanaatin mevcut olduğu gözlemlenmektedir (Sunar ve Kaya, 2016: 304). Bu veriler doğrultusunda toplumdaki makro kültür içerisinde bireyler tarafından algılanan bu itibar düzeninin nasıl şekillendiği, bireylerin bu düzeni nasıl algıladığı, neden bu şekilde algıladığı gibi sorular önemli sorulardır. Ancak toplumda bu makro düzeydeki algıdan ziyade, zaman zaman aksi şekilde, zaman zaman uyumlu bir şekilde meydana gelen *mikro statü düzeni* biçiminde bir alt kültür oluşmaktadır. Kemerlioğlu (1996: 49)'nun da belirttiği üzere, her toplumsal tabaka, bulunduğu toplumun makro kültürü içinde özgün özellikleri bakımından diğer tabakalardan ayırt edilebilen bir mikro kültür oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, bu çalışma kapsamında makro tabakalaşma yapısına göre ayrıştırılan üç farklı toplumsal sınıf türü incelendiğinde, kendisiyle mülakat yapılan bireyler arasında kendi sınıf konumları içerisinde makro statü tabakalaşmasından farklı bir tabakalaşma düzeni gözlemlenmektedir. Bireyler, çevrelerindeki *onur düzeni*nden bahsederken, onur atfedilen meslekleri veya mesleklerin ifade ettiği anlamı farklı şekillerde değerlendirmekte ve yorumlamaktadırlar.

Bunlardan ilki, babanın işçi olduğu, alt sınıf grubu olarak tabir edilen grup içindeki bireylerin kendi yakın çevrelerinde oluşan örüntünün ortaya çıkardığı düzendir. Kendisiyle mülakat yapılan bireylere, yakın çevrelerinin algısına göre, hangi mesleklerin diğerlerine nispeten daha

itibarlı olduğu sorulduğunda, verdiği yanıta göre, yakın çevresinde bulunan, iyi bir eğitim almış ve kendi toplumsal sınıfına nazaran üst sınıf konumunda yer alan mesleklerden birine sahip olan bireyin meslekî konumuna o grup içerisinde bir itibar atfedilmektedir. Bu mikro grup içerisinde bulunan bazı ebeveynler evlatlarını bu mesleğe yönlendirmekte ve evlatlar bu mesleğe sahip olmayı hedeflemektedirler.

Örneğin; "hemşirelik" mesleği gibi makro tabakalaşma sisteminde üst konumlarda yer almayan bir meslek grubu mikro statü düzeninde üst bir toplumsal konumda algılanabilmektedir.

> …hele hele hemşirelik okudun mu, sanki dersin doktor olmuş falan öyle yani. […] …bir akrabamızın kızı öyle Gazi'de şu an görev yapıyor, baya bir itibar görüyor yani, teyzemin kızı da, o da hemşire olmak istiyor, annesi herhalde onu örnek veriyordur kesin. Annem de örnek veriyordu, "N…, bak böyle bunlar meslek olmuş" falan "iyi olur senin açından" falan örnek vermeleri iyi olurdu benim açımdan öyle (İşçi aile 7, evlat).

> **[Çevrenizde hangi meslek daha çok itibar görür?]** (…) …hukuktur çünkü benim kuzenim kazandı da daha çok şey oldu. (…) [O kazanınca] daha popüler oldu daha çok sevindik sanki (İşçi aile 1, anne).

> [Kendi çevresine göre en itibarlı mesleğin "mimarlık" olduğunu belirttikten sonra] …teyzemin oğlu mimar, ablamın kızı mimar, öbür ablamın kızı avukat, bizim daha çok şey yani okumuşlar. […] İtibar gördüğü için diyeyim bunu, başka ne diyeyim ben, hani kendini geliştirmiş, o kadar çevresi var, toplum içinde güvenilir bir kişiliği var, bu yüzden hani (İşçi aile 3, anne).

> [Kendi meslek tercihi, askerlik]. Dayım askerdi, teyzemin çocuğu da asker, [babam] "onları örnek al" diyordu bana (İşçi aile 4, evlat).

Profesyonel meslek erbabı 4 aile grubundan evlat, babasının doktor ve bir akrabalarının fizyoterapist olmasından dolayı çevresinde doktorluk veya daha geniş anlamıyla sağlık alanının itibar ve saygınlık açısından daha ön plana geçtiğini belirtmektedir:

> …babamın itibar gördüğünü görüyorum etrafta çünkü hani köy çevresi, hani akrabalar da hep köy çevresinden ve babamın doktor olması onların çok hoşuna giden bi şey… babamın köydeki teyzelere iğne yapmaya gitmesi mesela hani, ya da ne bileyim kuzenim fizyoterapist mesela, şu an "aman şuram ağrıyor, aman buram ağrıyor, bana bi gel"… işte iki masaj yapıyor, elliyor, mıncıklıyor falan onun teknikleri bir sürü bi şeyleri var, iyi geliyor mesela, o saygı görüyor mesela… hani bu tarz şeyler, saygı gördüğünü gördüm açıkçası. Yine biz mühendislerin böyle arka planda, perdenin arkasındaki kahramanların kaybolduğu bir soru daha ama yani bu böyle bir şey… yani biz göremiyoruz saygıyı, onlar görüyor ama öyle düşünüyorum. (…) …bu prestij olarak toplumda çok prestijli falan ama [doktorluk] çok hep tutkuyla istediğim bi şey olmadı ya hani cidden… ve ben daha böyle şeyim hani, öyle kıyafetimi giyineyim, kuşanayım, böyle gideyim bi yerde konuşayım, ne bileyim, şirkete gideyim, çalışayım hani o kafada bi şeyler benim hoşuma gittiği için baktığımız zaman hani, beni alan şeyler daha böyle mühendislik şirket hayatı (Profesyonel meslek erbabı aile 4, evlat)…

> …eşimin amcası B…'ye sordu, "ne olacaksın kızım?" diye üniversite kazandığında, o da dedi ki "Endüstri Mühendisi" dedi, "hiç olma o zaman, okuma o zaman, doktor olmayacaksan hiç okuma o zaman" dedi mesela ya… o kaç yaşında seksen küsür yaşında bi amca mesela (Profesyonel meslek erbabı aile 4, anne)…

Sınıf temelli oluşan mikro statü düzeninin ikinci özelliği, kendileriyle mülakat yapılan, babanın küçük ve orta işletme sahibi, ticaret erbabı olarak tabir edilen meslek grubuna dahil olduğu bir diğer toplumsal sınıf içerisinde gözlemlenmektedir. Bireyler, yakın çevresindeki insanların, kendileri gibi, daha çok ticaretle uğraşan kişiler olduğunu ve "saygınlık ve itibar" bakımından daha ön planda olmanın "zengin bir iş adamı olmak" ya da "çok para kazanıyor olmak" gibi özelliklerle bağlantılı olduğunu belirtmektedirler. Bununla birlikte toplumda genel algı ve anlayışa göre oldukça önemli bir statü hareketliliği yaratan, üniversite eğitimi almış olmanın dahi yakın çevrelerinde itibarlı görülmediğini ifade etmektedirler. Goldthorpe (2000)'un da belirttiği gibi, maaşlı kökene sahip olanlar için konumlarını korumalarının tek şartı eğitimsel kazanım iken, küçük burjuvazi için eğitim gerekli değildir.

> Çevremizde valla okuyanlar pek itibar görmüyor da, okuyanlar hiç itibar görmüyor da, daha çok parası çok olanlar itibar görüyor. **[Neden böyle, sizin fikriniz nedir?]** Neden böyle, yaşadığımız çevreden dolayı böyle çünkü bizimkiler mesela bi işe girmişler, bizim köyden çıkanların hepsi bi işe girmişler, parası varsa adam yerine koymuşlar, ne iş yaptığına bakmamışlar, o da o çevreden gelmiş, o şekilde yaşamış, şimdi de o şekilde davranıyor. (…) Bi Kayserili mantığı var, Kayserililer demiş ya "işe yaramayanları okutuyoruz" diye, o aynı mantık bizimkilerde de var, bizim çevrede de var (Ticaret erbabı aile 3, baba).

> …insanlarda da var, maddi gücü olan daha tercih ediliyor hani bu hemşeride de böyle, kendi hemşerimiz açısından, akraba çevremiz de böyle düşünüyor… ha doğru, yanlış da tartışılır ama genelde imkanları geniş olan insan yanlış da yapsa doğru yapmış gibi alkışlanabiliyor (Ticaret erbabı aile 5, baba).

> O [saygı ve itibar görme] da şeye göre değişiyor, meslek olarak değil de, parası olana, olmayana göre değişiyor. Yani iyi esnaf, kötü esnaf diye hani kişilere göre değişiyor öyle çok aşağılanma yok ama en azından belli oluyorlar. (…) …ister istemez çok da hoş bi şey değil, parasına göre insanlara davranılması hoşuma gitmese de mecburen katlanıyoruz (Ticaret erbabı aile 1, anne).

> …"ooo on beş bin lira maaş alıyormuş", aldığı maaş önemli, kazandığı para önemli, "aa işte bi bankaya girmiş de, bankada müdür olmuş da" işte "bilmem ne bölgesinin sorumlusu olmuş, yirmi bin lira maaş alıyormuş, çok iyi, çok iyi, çok iyi" yani… bu "çok çok iyi"lik neyden kaynaklanıyor; aldığı, kazandığı paradan kaynaklanıyor (Ticaret erbabı aile 2, baba).

> …benim çevremdekiler daha çok tabii böyle adam gibi bi iş adamı olmak, yani bu iş adamı, gıda değil, böyle bi fabrikatör böyle fabrika hep onları şey yaparlar. (…) Çok para gibi de değil de böyle hani bi yerde yer edinmek gibi… yani konuştuğum sanki

> fabrika olması lazım, bi fabrikalaşmak gibi, bölük bölük her yerde bi şeyler gibi değil de (Ticaret erbabı aile 3, anne)…
>
> Yani çevremdeyse o zengin olan daha çok itibar görür. Doktora tabii ki bi gıpta edilir yani bi doktor şeydir tabii ki çok zaten isterse şey olsa bile… hastanede bile, hastaneye gidiyosun, doktorsa eğer şeyimiz mesela itibar gösteriyosun çünkü o senin sağlığına bakıyor yani ona itibar gösteriyosun. (…) O anda ihtiyacın olduğu için tabi ona itibar gösteriyosun, saygın meslek zaten ondan sonra ona olur… ama mesela çevremde diyosan hani eğer işinde zenginleşmişse bi çevresi varsa bi itibar görüyor tabi (Ticaret erbabı aile 4, anne).
>
> Doktor, avukat değil de daha çok zengin bi insan daha itibarlıdır, bizim, benim çevremde yani daha böyle şey bakılır, daha böyle ağa, paşa bakılır. Doktor bi insan doktorluk… çalışarak gelmiştir zaten oraya, öyle bilinir mesela o büyük resmi görebilirsin, şöyle, bu adama liseyi okumuş üniversiteye hazırlanmış, üniversiteyi kazanmış, üniversiteyi bitirmiş, doktorluğa başlamış ama o zengin adamdaki büyük resmi göremezsin. Adam belki çocukluğundan beri it gibi çalışıyor, böyle çalışıyor, çalışıyor bi yerde bi kırılma noktası var ama orayı asla söylemiyor, bi gizem var yani o adam daha farklı bi adam çünkü herkes zengin olamıyor, bazen okuyup da zengin olamıyorlar (Ticaret erbabı aile 4, evlat).
>
> … [zengin iş adamı] daha çok itibar görür, ona [doktora] işin düşünce iyi olmaz mı, iyi olur ama kısa süreli bir itibardır, o ihtiyacın olduğu zaman… ama onun haricinde itibar, evet paradan yanadır ama maalesef diyorum öyle (Ticaret erbabı aile 5, anne).

Mikro statü tabakalaşması bağlamında gözlemlenen bir diğer özellik, kendileriyle mülakat yapılan, babanın işçi ve ticaret erbabı olduğu ailelerde, ebeveynler ve evlatları, içinde yetiştikleri ve yaşamlarını sürdürdükleri mikro kültür içerisinde çoğunlukla kendi sınıfsal konumları ya da eğitim seviyelerine yakın düzeyde bireylerin bulunması sebebiyle herhangi bir aşağılanma veya saygı, itibar görme durumuyla karşılaşmadıklarını belirtmektedirler. Bireylerin içinde yaşadıkları tabakalaşma düzeninde yakın çevreleri ile benzer toplumsal konumlara sahip olmaları dolayısıyla bir hiyerarşik düzen oluşmamaktadır.

> Yok hiç aşağı görülme gibi bir şey olmadı. Çünkü bizim ailemizde genelde böyle olduğu için hiç aşağıda görmedik de görülmedik de şükürler olsun (İşçi aile 1, anne).
>
> …aşağılanma olmadı, çünkü benim yaşımdakiler bizim bulunduğum çevrede hepsi hemen hemen benim gibi, çok nadir yani lise mezunu, üniversite çok az diyecek kadar az yani, lise de az gibi. Geneli benim gibi yani, o yüzden hiç aşağılanmadım (İşçi aile 2, anne).
>
> …çok yabancı çevremiz yok, bütün akrabalar burada olduğu için, herkes de esnaf olduğu için, aynı meslek grubundan olduğu için öyle bir şey [aşağılanma] hissetmedim (Ticaret erbabı aile 1, anne).
>
> …bizim çevremizde çok fazla böyle anne baba yaşında üst düzeyde bir iş yapmış da hani bir yerlere gelmiş insanlar değil, bizdeki gerçekten meslek belli, tüm tanıdıklarımız, tüm çevremiz o meslekte ilerliyor… çocukları belki farklı yollara

> ayrılıyor olabilir ama annemin babamın eğitim seviyesinden dolayı hiç öyle bi şey [aşağılama] yaşamadım (Ticaret erbabı aile 1, evlat).

Bu çalışmada küçük gruplar bağlamında oluşan mikro kültürü görünür kılan bir diğer özellik olarak, işçi aile (3 ve 6) gruplarında bulunan evlatların ailesinden bir kısım bireylerin seçmeyi arzu ettiği bölümün yüksek statü konumu sağlayan bir meslek getirisinin olduğunu bilmediklerini ifade etmesiyle görünür olmaktadır. Kendisiyle mülakat yapılan işçi aile 3 grubunda bulunan evlat, bunun sebebini, çevresinin o bölümden mezun olan bir bireyle hiç etkileşimde bulunmamış ve bölüme dair bilgiye direkt ya da dolaylı olarak ulaşabilecekleri bir ortamda bulunmamalarına bağlamaktadır. Bunun aksine evlat, ailesinin bir diğer kısmındaki bireylerin eğitim alma bakımından daha yüksek bir konumda olduğunu ve dolayısıyla bu bölüme aşinalıkları olduğunu ima ederek bölümün getireceği sınıf konumunun bilincinde olduklarını belirtmektedir.

> Yani doğruyu söylemek gerekirse, işte akrabalarımız pek okumuş insanlar değil yani baba tarafı için bunu söyleyeyim, onlara göre bilindik meslekler işte parasal, işte doktorluk, öğretmenlik, mühendislik gibi yani böyle mesela ben "uluslararası ilişkiler" desem sadece yüzüme bakacaklardır, yani pek bilgileri olmaz ama anne tarafı olarak bakarsam; onlar okumuş insanlar, yani onlara göre işte… her türden, her meslekten insan var o tarafta, onlara göre her meslek para getirir okumak gerekli. (…) …çevrelerinde okumuş insan pek bulunmaz, yani lokanta kesiminde. Esnaf kesimdir, tamamen yani onlara göre de işte benim yapacağım meslek bilinmez çünkü çevrelerinde yok zaten böyle (İşçi aile 3, evlat).

> …bazı meslekler duyuyoruz, ediyoruz, evet belki de ileride çok iyi bir şeyler yapabileceğimiz şeyler olabiliyor ama bunu çevreye söylediğinde, "o nedir" veya hani daha önce ismini duymamışlar belki de, onun ne kadar nasıl bir şey yapabileceklerini bilmiyorlar, "onda ne oluyosun" yapıyolar. Sadece "öğretmen" ve "doktor"u, o kadar bildikleri için (İşçi aile 6, evlat)…

3.4. Öğretmen ve Arkadaş Etkisi

Eğitimsel başarı bakımından kendisiyle mülakat yapılan bireylerde arkadaş çevresinin etkisinin önemli olduğu gözlemlenmektedir. Üniversiteye geçiş sınavına hazırlanan bireyler, çevrelerinde bulunan arkadaşlarının kendilerini hem olumlu hem olumsuz yönde etkilediğini belirtmektedirler.

> Mesela boş dersler oluyor, onlar ders çalışıyor, içimden tabii ki boş boş oturmak gelirdi ama onlar çalışırken benim boş boş oturmam garip olur, sınıfta ben de çalışmak

zorundayım tabi psikolojik destek de çok yaptılar bana onlardan daha fazla eksiğim vardı kapatmamda çok yardımcı oldular yani bu konuda çok teşekkür ederim. (…) …yani kütüphanelere çok sık gittik, yani arada birlikte sıkıldık mola verdik işte eğlendirici şeyler de yaptık, çok destek olduk birbirimize bu yıl. (…) …hedeflerimde de çok yardımcı oldular, ya arada tabii insan pes ediyor işte "olmaz artık" falan diyor, "yapamam" diyor ama hani "yapacaksın" diye destekleri oluyor orada, ben de onlara oluyorum tabii, bunların hepsi karşılıklı (İşçi ailesi 3, evlat).

[Arkadaşlarının akademik açıdan düşük olduğunu söylüyor] …onların içinde onlara benzedim galiba birazcık, onlardan etkilenmiş olabilirim (İşçi ailesi 5, evlat).

…bir ortamda bir şey yapılacağı zaman herkes bir şeye uyuyorsa sen onu istemesen bile, kendin çok basit ders çalışmak istesen bile onu yapamıyorsun, çünkü aklın orada kalabiliyor veya arkadaşların "sen neden yapmadın, sen de katıl" yapabiliyor, bu çok etkili arkadaş ortamı (İşçi aile 6, evlat)…

…arkadaş çevresi çok önemli ya, yani bir arkadaş çevresi ile o arkadaş çevresi ders çalışıyorsa mesela onlarla ders çalışırsın ama onlar da bazısı oluyor, "hadi şuraya gidelim, hadi buraya gidelim, hadi şunu yapalım" yani o açıdan çok önemli arkadaş çevresi (Profesyonel meslek erbabı aile 1, evlat).

…hala görüştüğüm bir arkadaşım, on birinci sınıfta beraberdik, on ikinci sınıfta ayrıldık, hala telefonlaşıyoruz, görüşüyoruz, bazen buluşuyoruz. O benim ders çalışma şeyimi, şevkimi arttırmıştı, hani örnek veriyorum sınava bir saat var, "hadi" diyor, "çalışalım" diyor, yani kastettiğim o bir saat bütün gün, ondan önceki gün çalışmayıp o bir saate bıraktığım… bir saat değil insanın aklında da öyle kalmasın… hani "A…" diyor "oturalım, adam gibi çalışalım" diyor, "sınav var, her şeyi şey yapacağız" diyor (Profesyonel meslek erbabı aile 2, evlat).

Çünkü arkadaş insanı hem geri bırakıyor hem de itebiliyor, yani tabi beraber olunca daha motive oluyorlar, birbirlerine… daha iyi olduğunu gördüm de ben yani bunları yaşadım, daha çalışkan çocuklarla beraber olduğu zaman çalışkan oluyor çocuk, e biraz daha boş çocuklarla beraber olunca boş oluyor yani etkileniyorlar (Ticaret erbabı aile 4, anne).

Eğitim süreci boyunca arkadaşlarının olumlu ve önemli etkisinin aksine olarak, kendisiyle mülakat yapılan evlatların çoğunluğunun, herhangi bir öğretmeninin meslek seçiminde kendisini yönlendirdiği gözlemlenmemektedir. Rehberlik bakımından eksik kaldığı gözlemlenen öğretmenlerin, kendileriyle mülakat yapılan birkaç bireye daha çok meslekî açıdan örnek oluşturduğu ve rol modeli olduğu görülmektedir.

Ankara İlahiyat'ı tutturan bi öğretmenim vardı, diyordu "ben o kadar düzenli ve şey çalıştım ki, artık teneffüse bile çıkmıyordum" diyordu, "okuldan böyle ek puan geldi" falan yani sadece lisenin son senesinde karar vermiş, "okuyacam" diye ve şu anda meslek sahibiydi, arabası vardı, mutluydu yani, bize öyle görünüyordu, hevesleniyordum o zaman öyle olunca da, daha da bi heves geliyordu test çözmek için öyle (İşçi aile 7, evlat)…

[İngilizce öğretmeni olmak istemesinde] Öğretmenim etkili oldu, ortaokuldayken İngilizce öğretmenim çok etkili oldu, aynen o yüzden… **[Nasıl etkili oldu?]** Ya birebir iletişim kurma konusunda… bana göre öğretmenler sınıfa genel olarak bakmamalı, bireysel biraz daha ilgilenebiliyordu, kendi hayatından bir şeyleri katarak ders anlatıyordu, yaşadığı şeyler olsun, onları hani baz alarak hepsini anlatıyordu bize… ve bu beni mutlu ediyordu hani ona göre bi yol çizmeye çalışmıştım (İşçi aile 6, evlat).

BÖLÜM IV

KÜLTÜREL, İKTİSADÎ VE BİREYSEL ETKENLER VE TOPLUMSAL HAREKETLİLİK STRATEJİLERİ

4.1. Kültürel Etkenler

Bu bölümde ebeveynlerin çocuklarını eğitim süreçleri ve meslek seçimlerinde yönlendirme pratiklerinin içinde bulundukları kültürel şablonlar tarafından nasıl şekillendiği sorusuna yanıt aranmaktadır. Ebeveynlerin tercihlerini şekillendiren kültürel etkenler mevzusu iki husus etrafında oluşmuştur. Bunlardan ilki, Bourdieu'nün deyimiyle, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde içselleştirilmiş olan, sözel beceri, eğitimsel bilgi ve estetik tercihler şeklinde bireyde tezahür eden "kültürel sermaye"nin etkisini incelemektir. İkinci husus ise, toplumsal cinsiyet rollerinin bireylerin eğitimsel süreçlerinde ve eylemlerinde, meslekî taleplerinde ne şekilde yansımasını bulduğudur.

4.1.1. Kültürel Sermayenin Etkisi

Bourdieu, kültürel sermayeyi tanımlarken, bireyin sosyalleşme yoluyla beğeni ve anlayış örüntülerini oluşturup içselleştirdiği, kültürle kazanılmış yatkınlıklar toplamı olduğuna işaret etmektedir. Kültürel sermaye, sınıf temelli eşitsizlikleri kültürel farklara dönüştürmektedir (Swartz, 2015: 111-112). Ona göre, "toplumsal hiyerarşi ile kültürel hiyerarşi arasında bir türdeşlik mevcuttur". Kültürel yeterlik yani "iyi zevk", sözcüklere dayanmayan ve bilinçsiz bir şekilde erken yaşlarda kültürel bir ortamda bulunarak, yani küçük yaşlardan itibaren ailede edinilmektedir (Jourdain ve Naulin, 2016: 87). Dolayısıyla bireylerin edindikleri, ince zevklerin, beğenilerin, sanatsal ilginin, eğilimin ve kültürün oluştuğu kültürel sermaye birikimi, aileden miras alınmaktadır. Dolayısıyla aileden alınmış olan kültürel sermayenin, okul dışındaki sanatsal eğitimlere ya da etkinliklere katılımın ölçüsü dahilinde oluşacağı varsayıldığından, kendileriyle mülakat yapılan bireylerin bu etkinliklere katılım durumu, mahiyeti ve amacı sorgulanmıştır. Bu doğrultuda bu çalışmanın verileri incelendiğinde, kendileriyle mülakat yapılan ebeveynlerin çoğunluğu spor veya sanat dalına ya da dil eğitimine; evladının sanatsal yönünün gelişmesi, vizyonunun ve bakış açısının geniş olması, bir sanat

dalıyla uğraşması amacıyla değil, daha çok sosyal olması, boş durmaması veya derslerine daha verimli çalışabilmesi amacıyla yönlendirmektedirler.

> Sosyal olsunlar herhalde, evde boş boş oturmasınlar bir şeyler öğrensinler (Profesyonel meslek erbabı aile 1, anne).

> Yani bi deşarj olsun hani okuldan bi eğlendiği, sevdiği bi şeyi yapsın diye yani, yoksa ben de aynen hiçbir gelecek beklemiyorum. Hem sağlığı için hani biraz fazla yiyor, kilo alır diye de hani iyi oluyor hafta sonu baya efor sarf ediyor, dengeliyor yani onu… hem boy açısından da belki faydası oluyordur yani (Profesyonel meslek erbabı aile 4, anne).

> …sosyalleşmesi açısından, bi meşguliyet açısından, belki okullarını severler bu şekilde diye ama olmadı istemediler bıraktılar (Ticaret erbabı aile 1, anne).

> Başka alanda başarı olan çocukların başarısının derslerini de etkilediğini gördük, bir alanda çok iyi olmalılar, işte bu spor olur, müzik olur, sanatsal herhangi bir faaliyet olur orada başarılı olunca bu derslerine faydası oluyor derslerinde de daha başarılı oluyor (Ticaret erbabı aile 5, anne).

> Bence kesinlikle gerekiyor, yani insanın öncelikle arasından birisini seçmesi lazım, kendine yakın olanı, sonra da onunla kafa dağıtabilmeli diye düşünüyorum (İşçi aile 2, evlat).

Bourdieu'nün "toplumsal hiyerarşi ilkesi" olarak tarif ettiği iki ilke mevcuttur. Bu ilkeler birbirinin karşısında yer almakta ve modern sanayileşmiş toplumlarda iktidar mücadelesini şekillendirmektedir. Bunlar; "ekonomik sermayenin (servet, gelir ve mülk)" ve "kültürel sermayenin (bilgi, kültür ve eğitim vasıfları) dağılımı". Ona göre, ekonomik sermaye dağılımı, "hiyerarşik hâkim ilke" iken, kültürel sermaye dağılımı "hiyerarşinin ikincil ilkesi"dir (Swartz, 2015: 192). Bu çalışma bağlamında, modern toplumlarda iktidar mücadelesini şekillendiren "hiyerarşinin ikincil ilkesi" olan kültürel sermaye dağılımının yansıması iki şekilde gerçekleşmektedir; bunlardan birincisi, yukarıda bahsedildiği üzere, ailelerin evlatlarını kültürel etkinliklere yönlendirmelerinin amacı, onların sanatsal eğiliminin ve bakışının gelişmesi değildir. Bu durumun genel bir gözlem olması, ailelerin sınıf konumuyla ilişkili olmadığını göstermektedir. İkincisi ise, ailelerin sınıf konumuyla bağlantılı olarak yorumlanırsa, kendileriyle mülakat yapılan ebeveynler arasında işçi sınıfının çoğunluğunun sanatsal vb. okul dışı etkinliklere katılmamış olması, katılanların da bu etkinlikler için hiç maddi harcama yapmamış olmalarıdır.

Bu analiz, Bourdieu'nün işçi sınıfının kültürel sermayeye sahip olmadığı analizi ile örtüşmektedir (Swartz, 2015: 243).

> Aslında olsa istedim yani küçüğü bi yüzmeye falan göndereyim hani hep derste olmuyor birazcık beynini boşaltması belki iyi olur diye düşündüm ama yani bizim burda biraz imkân sınırlı, uzak, yakında değil, kimisi ücretli, o yüzden gönderme şeyim olmadı.

> Düşündüm de aslında ama camiye gidiyor hani o bi şey sayılırsa aktivite (İşçi aile 1, anne)…
>
> En önemlisi hani ortama karışması biraz, nasıl denir ona, sosyalleşmesi, bir şeyler öğrenmesi güzel bir şey aslında ama öyle bir şey yapamadık (İşçi aile 5, anne).
>
> **[Yabancı dil, müzik, tiyatro gibi kursları gerekli ve yararlı görüyor musunuz?]** Valla ben ne yalan söyleyeyim, hani hepsinden önce dini bilgileri, hani Arapçayı falan görse (İşçi aile 7, anne)…
>
> Yok katılmadım genellikle okuldan zaman kalmadı yani (İşçi aile 2, evlat)…
>
> [Katıldığım kurslar] belediyenin bünyesindeydi. (…) …nerde beleş, gel şuraya yerleş gibi hiç para ödemediler (İşçi aile 1, evlat)
>
> Ya okulda olursa, yani okul yönlendirirse hep gönderdim elimden geldiğince, okulla göndermeye çalıştım ama böyle ekstra, böyle para verip de hiç göndermedim o kurslara falan (İşçi aile 6, anne)…

Bu durumu Bourdieu (1984:178) şu şekilde yorumlamaktadır:

> Hâkim sınıfın özgürlük beğenisi, işçi sınıfının zorunluluk beğenisine karşıtlığı çerçevesinde tanımlanır. Çok az sermayeye sahip sanayi işçileri ve köylüler, geçinme zorunluluğunun dayattığı pratik ihtiyaçlarla ve acil gerekliliklerle sürekli ve dolaysız biçimde karşı karşıya kalırlar. Ancak, işçi sınıfı bu "dayatılmış zorunluluk beğenisi"ni bir yoksunluk olarak değil, bir tercih olarak tecrübe eder -form karşısında içeriğe, şekilcilik arasında teklifsizliğe, entelektüel olan karşısında duyusal olana öncelik veren bir "zorunluluk beğenisi". Yani, işçiler başka bir şeye paraları yetmediği için değil, "öyle ya da böyle mahkûm oldukları şeye yönelik bir beğeni geliştirdikleri için" fasulye yerler (Swartz, 2015: 233-234).

4.1.2. Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Etkisi

Tezcan (1985: 153)'a göre ailenin dar gelirli olduğu durumlarda, eğitim alma bakımından kız ve erkek çocuklar arasında bir seçim yapılması gerektiğinde, bu tercih sürekli olarak erkekten yana kullanılmaktadır. Çünkü, geleneksel toplumda kız çocuğunun evdeki varlığı geçici olarak görülmekte ve erkek çocuk ailenin temeli sayılmaktadır. Kız çocuklarıyla ilgili bu düşünce, onun eğitimi için maddi olanaklar sağlanmasını da gereksiz kılmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dair geçmiş yıllardaki bu genel anlayışın aksine bu çalışmada, ailelerin çocuklarına eğitim aldırma ve meslek sahibi olmalarını sağlama bakımından cinsiyet temelli pratiklerinin değişim geçirdiği gözlemlenmektedir. Kendisiyle mülakat yapılan ebeveynlerin tümü, Tezcan (1985)'ın "dar gelirli" olarak ifade ettiği alt sınıf konumuna sahip, babanın işçi olduğu ailelerdeki ebeveynler de dahil olmak üzere, eğitim alma bakımından kız

çocuklarıyla erkek çocukları arasında hiçbir fark olmadığı düşünülmekte ve onlara iktisadî kaynak sağlama bakımından bir farklılık gözetilmediği ifade edilmektedir. Kadının eğitimini ikinci plana atan, önemsemeyen ataerkil bakış açısının aksine kendisiyle mülakat yapılan birçok ebeveyn, sınıf konumları fark etmeksizin, kız çocuklarının eğitimini erkek çocuklarından daha fazla önemsediklerini, eğitim alma ve meslek edinme açısından kadınların daha ön planda olması gerektiğini belirtmektedirler.

> Çünkü kız çocuklarının gerçekten okuması gerekiyor, neden bilmiyorum ama kız çocukları ne bileyim ya, kız çocukları çok eziliyor Türkiye'mizde özellikle, belki şu zamanlarda yok ama eskiden öyleydi, o yüzden çocukların okuyup kız çocuklarının kendine özgüveni olup koca eline bakmamaları gerekiyor (İşçi aile 4, anne).

> Bizde ya zıttı, farklı bir şey var bizde, annem şöyle; "evliliği şu an düşünmüyorsun, işini eline alacaksın, oturtacaksın, ondan sonra bu tarz konuları düşüneceksin" şeklinde düşünüyor ve annem bir tık daha erkeklere oranla benim okumamı daha çok istiyor bence… çünkü o, "ne olursa olsun, sen bir gün ne yaşarsan yaşa, kendi ayaklarının üzerinde durabil"… ya sonuçta şimdi bizim, benim erkek kardeşlerimin baba tarafında yürüyebilecekleri bir meslekleri var ama ben dediğim gibi [bir kadın olarak] o mesleği yapamam, o mesleğe giremem (Ticaret erbabı aile 1, evlat).

> …şu anda artık "kızım okusun, yani oğlum okuyorsa kızım da okusun" yani herkes şu anda o mentalde ama o zinciri kırmak çok zordu yani (Profesyonel meslek erbabı aile 4, baba).

> Yani mesela, [annem, erkek kardeşime] "erkeksin" diyor, "sen hemen iş bulursun ama kadına yani hemen evlenir" falan, "direkt kocanın eline bakar ama erkekler hemen iş bulabilir" falan "fabrikada bile çalışabilir, kadınlar hemen mesela öyle değil" [derdi] (İşçi aile 7, evlat).

> Mesela annem diyor her zaman, "kendi param olsa N…, size kıyafet falan alırım tabii babanın bakıyorum eline" mesela o yüzden kadının okuması şart bence bu devirde (İşçi aile 7, evlat).

> [Kuzenlerimizle] iç içeyiz zaten evlerimiz de çok yakın, hani kız erkek ayrımı kardeşten de hani kuzenle de yapabilirdik buradaki teyzemlerden az çok annemin tavrı ortaya koyabilirdi yani daha çok kıza önemseniyor denilebilir (İşçi aile 1, evlat).

> Evet çünkü ailemizde üç tane, yok dört tane erkek var ama üç tanesi okuyabilecek yaşta üniversiteyi, hani düşünüyorum, onlara o kadar önem verilmedi, "okusun, şöyle olsun" falan, daha çok "kızlar başının çaresine baksınlar, [erkekler] bir şekilde kendini yürütür" derdindeler (İşçi aile 1, evlat).

> …benim kendi annem babam yok ben kızlarıma o yüzden diyorum her zaman, "okuyun ya, kocayı her zaman bulursunuz ama mesleği bulamazsınız" diyorum, evlendikten sonra yani eşiniz nasılsa olacak (İşçi aile 6, anne).

> Evet, özellikle benim, yani B… [erkek kardeşi], mesela [annem] diyor ki, "B… okumazsa okumasın ama sen hani oku" (Ticaret erbabı aile 3, evlat).

> Ben okumadığım için olabilir, ben birine bağlı kaldığın için hani birinden sürekli para istemek mantıklı gelmedi. Okumazsa evlenecek onu hiç istemiyorum, yani okusun işini kursun, tadını çıkarsın, maaşını alsın, sonra canı isterse evlensin öyle düşünüyorum. (…) …kızım daha öncelik yani, hep bizimkiler hep oğlancı ya zaten, o bi yerde kendini kurtarır gibi geliyor ama kıza

> kesinlikle destek vermem lazım, yani kızı da anneler kurtarıyor ya öyle düşünüyorum (Ticaret erbabı aile 3, anne).

Kendileriyle mülakat yapılan bazı anneler, içinde büyüdükleri ailelerin cinsiyet temelli bir ayrım yaptıklarını, kendilerininkinden ziyade erkek kardeşlerinin eğitim ve meslek edinmelerini önceliklerini belirtmektedirler. Annelerin, kendi ailelerinin bu davranışının, çocuklarının eğitimi ve meslek edinmeleri bakımından cinsiyet temelli bir ayrım yapmamalarına, hatta özellikle kız çocuklarının eğitimine daha fazla önem göstermelerine sebep olduğunu belirtmektedirler. Profesyonel meslek erbabı aile gruplarındaki annelerin üniversite eğitimi almış olmaları sebebiyle, bu durum yalnızca işçi ve ticaret erbabı aile gruplarında gözlemlenmektedir.

> Erkek kardeşime sundular, erkek kardeşim okumak istemedi, okulu bıraktı mesela ona tabii dediler "oku, sonuna kadar", hatta annem babam ona kurban adadı, "okulu bitir, liseyi" dediler, "ondan sonra kurban kesecem" dedi, babam annem dedi onu ama erkek kardeşim de aksine işte, biz isterken o da istemedi. Gerçi sonradan bitirdi ama açıktan okudu, ondan sonra o imkân bize sunulmadı tabii ki yine ben hani babamla illa kıyaslayacaksam ben biraz daha iyi vermişim herhalde ama zamandan dolayı diyorum onu da" (İşçi aile 1, anne).

> …o [erkek kardeşi] devam ediyor benim de tabi "bu düzen böyle" diye hiç sesim bile çıkmadı, demek ki böyle olması gerekiyor diye ortaokul neymiş, lise neymiş daha sonra dank etti, daha sonra istedik ama o zaman da hiç duyarlı davranmadı (Ticaret erbabı aile 1, anne).

> …en çok okumayı isterdim, onda başarılı olamadım çünkü bana hiç o şans verilmedi, babam yani kızların okumasına çok karşıydı, hani bu kadar da çevremizde okullar yoktu, İmam-Hatip sadece bir Gazi'de vardı, bir kızın da Gazi'ye gitmesi çok uzaktı eskiden. Yani bir kız dolmuşa otobüse binip de gidemezdi, yani benim içimde çok kalmıştı, gidemedim. Çevremizde de yakın çevremizde de yoktu yani o yüzden çok isterdim, o içimde kaldı, başaramamış oldum dolayısıyla o içimde hep uhdedir (İşçi aile 1, anne).

> Mesela ben çalışmayı çok isterdim, meslek sahibi olmayı çok isterdim, benim becerim de dikiş nakış gibi bir şeylerdi. Kendimi geliştirseydim, sırf para kazanmak için değil de böyle bi meşguliyetim olurdu yani evde oturmak bana çok sıkıcı geliyor. […] Onun [kızımın] da o yüzden meslek sahibi olmasını çok istiyorum yani bi işe yaramasını yani (Ticaret erbabı aile 1, anne).

Günümüzde aile kurumuna ait birçok düzenleme yapılmış olmasına rağmen kadının ev içi iş yükü ve sorumlulukların tek sorumlusu olarak kabul edilmesi bakışı değişmemiş ve bu da aile kurumundaki eğitimsel eşitsizlikleri devam ettirmektedir. Türkiye'de kadınların çalışma hayatına girdikten sonra da aile içi sorumluluklarının kadınlara ait olduğu düşüncesi değişmemekte dolayısıyla yükleri iki kat artmaktadır (Gök, 2016: 359). Aile içi sorumlulukların kadına ait olduğu düşüncesinin değişmemesi sonucunda, kendileriyle mülakat yapılan

ebeveynlerin bir kısmı kız evlatlarını, toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak, hem çalışma hayatlarını hem ev içi sorumluluklarını rahat bir şekilde sürdürebilmelerini sağlayacak mesleklere yönlendirmektedirler.

> Kızlar için hep öğretmenlik istedim, ikisi de öğretmen oldu. Benim bir öğretmen arkadaşım vardı, K… hanım, yarım gün evdeyim çok rahatım yarım gün evde temizliğimi yapıyorum, bire kadar yemeklerimi yapıyorum, gidiyorum okula hep kızlarıma diyorum öğretmen olun, ben de öğretmen olsunlar diye içimden geçiriyordum (…) …eviyle, çoluk çocuğuyla rahat ilgilensin diye kızlar için öğretmen ama oğlan için hiç öğretmen olsun demedim (Profesyonel meslek erbabı aile 1, anne).

> …kızım için ama öğretmenlik isterdim şahsen. […] Daha rahat olur çünkü bayan için biliyorsunuz, siz de ne olursanız olun ev hanımısınız, annesiniz, her şeyden önce o yüzden sorumluluk fazla… […] …eve de zaman ayırır çünkü onun şeyini çekecek, mesela kız kardeşlerim de çalışıyor, mühendis bir tanesi, diğeri yine öyle, tüm gün çalışmak kadını çok yıpratıyor, çocuklarına vakit ayıramıyor, onun şeyini yaşıyor, vicdan azabını yaşıyor, görüyoruz yani zor (Profesyonel meslek erbabı aile 5, anne)…

Ebeveynler, kendi düşünce ve kanaatlerine göre kadının "fıtrat olarak zayıf" olmasından dolayı zorlanabileceği mesleklerden ziyade, "narinliğine" ve "kadın fıtratına" uygun mesleklere, özellikle öğretmenlik gibi uzun tatil dönemleri olan, yarım gün çalışabileceği ve aynı zamanda ev içinde yüklenen "sorumlulukları" yerine getirebileceği bir meslek tercih etmektedirler.

> Ya ben kızların kız mesleği yapması taraftarıyım açıkçası, bu yönlendirmeyi yapabilirdim, kendi yeğenime de yapıyorum. Mesela bir makine mühendisinin kız olması bana mantıksız geliyor, gerçekten kendi şeyiyle fıtratıyla uygun gelmiyor. (…) …böyle kadın mesleği olarak aklıma gelen sağlık sektörü olabilir, doktor olabilir, eczacı olabilir veya genetikle alakalı bir şey olabilir. Benim şeyimde öbürlerinde de olabilir ama hani böyle daha çok kızların kendi yatkın olduğu narinliğine, yapısına ağır iş yapacak bir şeyi olsun istemiyorum (Profesyonel meslek erbabı aile 2, anne).

> …eşitlik falan ben düşünmüyorum, eşitlikten dolayı değil, fıtrata uygun ve uygun olmayan meslekler vardır. Bi de yıpratıcı meslekler vardır, bayanların daha çok yıpranabilme şeyleri vardır, onlara göre meslek seçmeleri, onlar açısından daha avantajlıdır. Erkeğin de kendine göre bir yapısı olduğu için o da ona göre bi meslek seçmesi onun için daha doğru olur diye düşünürüm (Ticaret erbabı aile 5, baba).

Kendileriyle mülakat yapılan bazı anneler, kendileri iş hayatına girmedikleri, ev hanımı oldukları halde kızlarının çalışıp aile bütçesine katkı sağlamalarını, eşlerinden bağımsız bir gelirlerinin olmasını ve evin maddi giderlerinde eşine destek olmasını arzu etmektedirler.

> …annem bunu çok fazla yaptı, "ileride" dedi, "bir kadın olacaksın" dedi, "kendi ayaklarının üzerinde, ne olursa olsun bir erkeğin hiçbir zaman" dedi, "[eline] bakmamalısın" dedi, "çok yeri geliyor" dedi, "biz" dedi, "okumadık" dedi, "babandan" dedi, yani "bir şey almak istesek bile ona soruyoruz, ondan istiyoruz, sen bunu yapmamalısın bence" dedi, hani "elinden geldiğince kendi başına bir yerlere gelebil ki, erkeğe muhtaç kalma" diye, annem bu konuda çok fazla söyledi (İşçi aile 6, evlat).

> …bizim gibi olmasın, en azından kendi başardığı kendi çalıştığı kendi emeğiyle ayakta durabilsin, evlendiği zaman eşine destek olsun, sadece o kendi bencillik olarak değil, birlikte güzel daha kötü olmaz yani bir kişinin çalışması, bi de iki kişinin çalışması var, birbirlerine destek olunca daha çabuk kısa zamanda iyi yerlere gelebilirler maddi açıdan (İşçi aile 2, anne)…

Ebeveynlerin kız evlatlarını meslek sahibi olmaya, kendi gelirlerini kazanmaya yönlendirseler dahi, ya da eğitimsel kazanım hususunda kız evlatları ile erkek evlatlarının arasında ayrım yapma gibi bir eylemde bulunmuyor olsalar dahi bir toplumsal cinsiyet rolü olan "evi geçindirme sorumluluğu"nu erkeğe yükleyen bakış açısının değişmediği gözlemlenmektedir.

> ...belki oğlana uyguladığımız baskıyı kızlara yapmazdık yani ama "sen mecbursun, bi işin olacak yani sen ileride evleneceksin, bi ailen olacak, mutlaka bi iş sahibi olman için okuman lazım" diye bi baskı yaptık, o kadar oldu (İşçi aile 2, anne)…

> …[öğretmenlik] bayanlar için bence şeyde hani iyi bir meslek ama Türkiye'de yani erkekler için maalesef değil. **[Neden?]** Ya genelde ailenin geliri daha çok babaya bağlı oluyor, hani bayanın hem ekonomik bağımsızlığını sürdürebilecek bir geliri oluyor hem de genel olarak aile çocukların işte şeyi falan babanın üzerine olacağı için bayanın hani ekstra bir şey kazanmasına gerek olmuyor bana öyle geliyor evet (Profesyonel meslek erbabı aile 5, evlat).

Türkiye'de nüfusun tamamı dikkate alındığında geçmişteki uygulamaların bir sonucu olarak kadınlar eğitim bakımından daha dezavantajlı durumladırlar. Geçmiş dönemlere ait veriler Türkiye'de eğitim alma bakımından kadınlara yönelik bir eşitsizliğin mevcut olduğunu göstermektedir. Örneğin, TÜİK 2015 verileri incelendiğinde (http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24643) okuma yazma bilmeyen kadın nüfus oranının erkeklerden beş kat fazla olduğu görülmektedir. Bu veriler, nispeten daha büyük yaştaki kadınları kapsamaktadır. Son dönemde yaşanan eğitimsel genişleme ve kız çocuklarının eğitime katılımının hem siyasal olarak hem de aileler tarafından desteklenmelerinin bir sonucu olarak ortaöğretimden üniversite öğrenimine geçiş oranları bakımından genç yaş gruplarında kadın ve erkek arasındaki farkın azaldığı gözlemlenmektedir. TÜİK'in öğretim yılı ve eğitim seviyesine göre cinsiyet oranı verileri incelendiğinde, 2007-2008 yıllarında ortaöğretimden yükseköğretime geçiş oranında erkek ve kadın arasındaki fark %21,3 iken, 2017-2018 yılı verilerine göre, bu fark oldukça azalarak %6,7'ye düşmüştür (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018). Bu çalışmanın ampirik verileri de benzer şekilde, kökenleri (origins) açısından toplumsal cinsiyet eşitsizliğine maruz kalmış olsalar dahi kendileriyle mülakat yapılan ebeveynlerin, eğitim için kaynak ayırma, eğitimsel beklenti ya da meslek edindirme stratejileri açısından kız evlatları ile erkek evlatları arasında önemli ölçüde

bir fark gözetmediğini göstermektedir. Bu veri, bireylerin menzili (destinations) açısından toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin gelecekte azalacak olduğunun bir göstergesi sayılabilir.

4.2. İktisadî Kapasite ve Toplumsal Hareketlilik Stratejileri

Toplumsal hareketliliğin sağlanması için önemli bir kaynak teşkil eden iktisadî kapasite, basitçe bir sınıf göstergesi değildir. Ailelerin yeterli derecede iktisadî kaynağa sahip olması, her zaman bu kaynakları evlatlarının eğitim alması vasıtasıyla sınıf konumlarını yükseltmek ya da korumak amacıyla kullanacakları anlamına gelmemektedir. Fizikî sermaye sahibi ebeveynin sahip olduğu kaynağı evlatlarının eğitim ve meslek edinme süreci içerisinde ne zaman, ne mahiyette ve ne miktarda kullandığı önem arz etmektedir. Bu bölümde ailelerin evlatlarının eğitimi için sahip olduğu iktisadî kaynakları kullanım biçimleri ile kaynak yetersizliği yaşayan ailelerin bu yetersizlikle nasıl mücadele ettiği tartışılacaktır.

4.2.1. İktisadî Kaynakların Kullanım Biçimleri

Kendileriyle mülakat yapılan ebeveynler, ellerinde mevcut olan iktisadî kapasite ve gelirden hangi ihtiyaçlara öncelik verileceği söz konusu olduğunda, evlatlarının eğitimini önemsemekte ve dolayısıyla eğitim alma ihtiyacı, kaynak kapasitesinde önde bir yer işgal etmektedir. Bu çalışma kapsamında ailelerin yıllık ortalama gelirleri ile yıllık eğitim masrafı oranları incelendiğinde (1.3. Bölüm), oranların işçi aile gruplarında %27, ticaret erbabı aile gruplarında %27,5, profesyonel meslek erbabı aile gruplarında ise %16 olduğu görülmektedir. Bu veri, ailelerin eğitim alma ihtiyacı için hemen hemen aynı oranlarda kaynak ayırdıklarını göstermektedir. Birey, devlet okulunda eğitim alsa dahi, ailesinin ekonomik sermayesi düşük olsa dahi, aile bir şekilde kaynak oluşturarak, hatta imkânlarını zorlayarak çocuğunun dershane veya etüt merkezi gibi okul eğitimi dışında akademik eğitimine katkı sağlayacak bir kurumda eğitim almasını sağlamaktadır.

> …düz liseye gidince de hani üniversiteyi çok istiyordum, bir üniversite okumayı çok istedim, bunun için de ailem nasıl söyleyeyim, dershaneye gitmem gerekiyordu çünkü gittiğim düz lise beni hiç bir yere getirmezdi, o yüzden dershaneye gitmek istediğimde

beni kesinlikle ikiletmediler, her türlü desteği sağladılar, hani olabildiğince (İşçi aile 6, evlat)…

Dershaneler falan ücretsiz sınavlar yapıyorlar, o sınavlara ön bilgileri olsun sınav heyecanı ölsün diye, bütün sınavları duyduğum yerde her yere göndermeye çalıştım. Ekstra evde kitaplar alıp test kitapları çözdürdük (İşçi aile 4, anne).

…en iyi eğitimi vermeye çalıştık, yani eğitim olsun, özel okula göndermek falan, onların altında veya özel hoca tutma veya dershaneye göndermeyi onları da yapıyoruz. Ara ara belli şeylerle hani, hepsi biz maddi anlamda onları destekleyebilecek her şeyi yapıyoruz hani, ne artısı olursa yapıyoruz gene de yapacağız da çünkü meslek edinsin, önemli olan bir altın bilezik vereceğim. Ben burada ona bir ev, bir araba bağışlamışım, onların bir anlamı yok yani önce onlara meslek edindirmek (Profesyonel meslek erbabı aile 2, anne).

…hep özel okullarda okuduk kardeşim de ben de şimdiye kadar… dershaneye başladım hem geçen sene… hem okulum hem dershanem vardı, bu sene de aynı şekilde dershaneye gittim. Küçükken özel dersler almıştım (Ticaret erbabı aile 3, evlat).

Yani biz ne istediysek, yani istediğimiz hiçbir şeyi geri çevirmediler. Ablam özel üniversite istedi, gitti. Ben özel okul istedim, sonradan oraya da gönderdiler. Hiçbi şey yapmadılar yani hiç önüme geçmediler hiçbi şekilde (Ticaret erbabı aile 6, evlat)…

Kendileriyle mülakat yapılan aile gruplarından bazı evlatlar ve anneler, evlatların eğitim süreçlerinde ve meslek edinmeleri için yapılan fedakarlıkları şu şekilde beyan etmektedirler:

…babam yaklaşık kaç senedir, otuz senedir şey yapıyor normal memur, devlet memuru, üç kardeşiz biz iki tane de ablam var biliyorsunuzdur, yani şimdiye kadar tüm parasını eğitime yatırdı. Hep dershaneye gönderdi bizi ablamları da beni de ben hep dershanelerde okudum, yani hani her zaman daha iyi okula gitmem için çabaladı, gitti dershaneye yazdırdı, bir daha yazdırdı yani o konuda hiç şey yapmadı. O hep dediğim gibi hep sürekli eğitime yatırdı parasını mesela ablamgil de öyle ablamgil de öyle okudu (Profesyonel meslek erbabı aile 1, evlat).

Yani çok şey söyledik ama… artık eşim son zamanlarda yalvarıyordu nerdeyse, "n'olur okuyun, n'olur okuyun" diye… maddi desteği her zaman oldu, kendinden ödün vermiştir, yıllarca tatile gitmemiştir okusunlar diye. Eylülde taksitleri başlayacak diye şu olacak, bu olacak diye hem kendinden ödün vermiştir yani öncelikleri o olmuştur. (…) …yemedim, içmedim, tek okusunlar diye, bi yere gelsinler, meslek sahibi olsunlar diye çok istedim ama bakalım (Ticaret erbabı aile 1, anne)…

Yani eşim çok şey yapmıyor, yansıtmıyor ama ben psikolojik olarak "az harcayayım, az giyineyim, az geziyim, tatile gitmesek mi yazın, S…'yi dershaneye verecez" falan diye bi psikolojiye giriyorum (Ticaret erbabı aile 3, anne).

4.2.2. Kaynak Yetersizliği ile Mücadele Biçimleri

Kendisiyle mülakat yapılan ebeveynlerden yalnızca bir kısmı ciddi derecede maddi kaynak yetersizliği yaşamakta ve bu yetersizlik, çocuğunun eğitim alma durumuna yansımaktadır. Maddi kaynak yetersizliği yaşayan tek sınıf grubu, işçi sınıf grubudur. İşçi sınıfında bulunan aileler, kaynak yetersizliğine rağmen çocuklarına, üniversite eğitimi alarak bir meslek sahibi olmaları amacıyla ellerinden gelen en iyi eğitimi aldırma konusunda gayret göstermektedir. Ebeveynler, bu gayretlerini ve eğitimsel harcamaların onlara getirdiği yük ve sıkıntı ile mücadele biçimlerini şu şekilde ifade etmektedirler:

> …[Kızının eğitim masraflarından dolayı] çok zorlandık ama yani ucu ucuna yetirmeye çalıştık işte oradan buradan derken, arabamız vardı, arabamızı sattık mesela peşinat istediler (İşçi aile 6, anne).

> …inanamazsın yeri geldi yani kötü mötü, yüzüklerimi bile sattığım oldu, yani yeter ki okusunlar. (…) …oğlan da yani okursa üniversiteyi kazanırsa onu da aynı şekilde, aynı borca da girsem ne olursa olsun sonuna kadar okutmayı düşünürüm çünkü hani pişmanlıklarını yaşıyoz, ben de yapamadım eşim de okumamış yani gerçekten çok sıkıştığım zaman oldu hani zaten eve kapandığı zaman yeri gelirse ekmek parasını bulamıyorsun, hani mesela kardeşlerimin ikisi de öğretmen benim erkek kardeşlerimin yazın mesela tatil oldu mu ikisi de gelir yaz tatilini hep köyde. Gerçekten Rabb'im de daha versin, özeniyorum "ne güzel" diyom, mesela "hafta sonları var, hafta içi gitmedikleri dersleri var, tatilleri var ama oturdukları yerde de maaşlarını alıyorlar" Rabb'im herkese yedirsin inşallah (İşçi aile 7, anne).

> [Maddi olarak] zorlanıyorum ama hiç şikayetçi değilim çünkü ben kendim okumadığım için, çocuklarımın okumuş olmasının bana verdiği haz daha fazla aslında (İşçi aile 1, anne)…

> Yani okusunlar, mesleklerini ellerine alsınlar, kendilerini kurtarsınlar diye biz anne baba olarak o sıkıntıya katlanıyoruz bir şekilde (İşçi aile 4, anne).

İşçi aile 1 grubundan anne, devlet bursu ve kredisinin evladının eğitimine katkı sağladığını vurgulamaktadır:

> F… de Konya'da okuyor, en küçük yanımızda ama onunda hani servis parası çocuklar yine şeyle idare ediyorlar, hani devlet bursunu alıyorlar, gerçi geri ödemeli de ondan sonra ufak tefek biz de gönderiyoz yine de (İşçi aile 1, anne).

Fizikî sermayesi olmayan, evladına iyi bir eğitim aldırma imkânı kısıtlı olan ailelerin evlatları kendilerinde yeterli derecede çalışma azmi ve disiplini olması durumunda ortaokul ya da lise döneminde burs kazanarak kolej eğitimi alma imkanına sahip olabilmektedir.

> Özel okula gittim, burslu kazandım ama hani yine belli bir miktar ödendi. Hani bu benim çalışma isteğim, azmim sonucu böyle bir şey oldu, yoksa hani çalışmayı çok sevmeyen

> birisi olsaydı bu kadar destek çıkarlar mıydı bilmiyorum. (…) …ben 12 yıllık [eğitim] hayatım boyunca hep çok çalışan, çok fazla okumayı seven bir kızdım, hep desteklediler yani (İşçi aile 2, evlat).

4.3. Bireysel Etkenler ve Toplumsal Hareketlilik Stratejileri

Bireylerin kökenlerine göre güdülenmeleri, eğitim süreçlerindeki durumları ve meslek seçiminde yönlendirilme biçimleri farklılaşmaktadır. Birçoğu, köken konumları itibarıyla avantajlara ve dezavantajlara sahip olmaktadır. Ancak insan, bütünüyle toplumsal olarak belirlenmiş olan bir varlık değildir, bazı durumlarda bireyin failliği ön plana çıkabilmektedir.

Sönmez (2007: 178)'e göre, sosyal (veya aile) kökeni ile bireyin menzili arasında ileri gitmekte olan bir ayrışma; hareketlilik pozisyonlarında ve sınıf konumlarında, bireysel yetenekler ve menzil arasında da ileri gitmekte olan bir yakınlaşma oluşmaktadır. Bu durumda, bireysel yetenekler ve hareketlilik hedefleri arasındaki herhangi bir tutarsızlık, yapısal düzenlemelere veya ikincil faktörlere değil, bireylerin psikolojik ve ahlaki yapısına bağlanabilir.

Bu bölümde ebeveyn ve evlatların eğitimsel ve meslekî talep ve beklentilerinin bireysel açıdan ayrı ayrı nasıl şekillendiği sorusunun yanıtı aranmaktadır. Bu iki husus dışında ailenin bireysel hayat tecrübesine dayalı hikayesinin taleplerine nasıl yansıdığının incelenmesidir.

4.3.1. Ebeveynlerin Bireysel Talepleri

Bu bölümde kendileriyle mülakat yapılan ebeveynlerin evlatlarının meslek tercihleri konusundaki bireysel talepleri tartışılacaktır. Sunar ve Kaya (2016: 296-298), 2014 yılında, niceliksel yöntem kullanılarak bir araştırma yürütmüş ve Türkiye için mesleki itibar skalası geliştirmeyi amaçlamışlardır. Araştırmaya katılan bireylere iyi bir işte olması gereken 16 özellik sıralanarak ölçeğin puanlanması istenmiştir. Araştırmaya katılanların iyi bir işte en fazla aradıkları üç özellik %89,2 ile "iyi bir ücret", %88,8 ile "iş garantisi" ve %88,2 ile "iş güvenliği"dir. Bu özelliklerinden arkasından %86,4 ile "stresin az olması" ve %84,8 ile "uygun çalışma saatleri" seçenekleri gelmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda bireyler açısından iyi bir meslekten beklenen özellikler bakımından maddi gelirin, güvencenin, güvenliğin ve rahatlığın önemli olduğu söylenebilir. Sunar ve Kaya'ya göre, Türkiye'de genellikle iyi bir işin sabit

mesaili, çok sorumluluk getirmeyen, fazla çalışma saati olmayan ve masa başı işler olarak tabir edilen işler olmasının beklendiğine dair yaygın bir kanaat mevcuttur. Bahsi geçen araştırma sonuçlarına benzer sonuçlar bu çalışma için de söz konusudur. Bu çalışmanın verilerine göre, kendileriyle mülakat yapılan ebeveynlerin çocuklarından meslek talepleri farklılık göstermektedir. Ebeveynlerin çocuklarının gelecek hayatları açısından en fazla arzu ettikleri şey, onların "rahat bir hayat" yaşamaları, dolayısıyla "rahat bir mesleğe" sahip olmalarıdır. Ailelerin çocukları için meslek hayatlarında önceledikleri amaç onların çok fazla sıkıntı yaşamadan hayatlarını kazanmalarıdır. Bu durum basitçe önem verilen şeyin sadece kolaylık olmasına değil, belli bir konumdan daha yakın duran belli bir menzile hareketlenme yahut aynı konumu sürdürmelerine yarayacak meslek alanları tercih edilirken icrası kolay olan bir meslek olmasının da önemsenmekte oluşu ile alakalıdır. Buna aynı veya benzer sınıfsal konumdan … veya taşıyacak olduklarında kolaylığın dikkate alınması ve öncelenen bir durum oluşu da denilebilir.

> [Kendi meslek tercihi, Arapça öğretmenliği]. Yani işte mesela saatleri falan işte sekizden beşe kadar ama babamın sekize kadar, on iki saat çalışıyor, çok çektiği için babam yani o zaten istiyor, "rahat bir meslek olsun, kendim çektim, siz çekmeyin" diye. (…) "Kendi işini eline al, kimseye bağlı kalma, rahat bir mesleğin olsun" öyle… "iyi bir geleceğin olsun" [diye tavsiyede bulunuyor ailem] (İşçi aile 5, evlat).

> En güzel meslek bence öğretmenlik, yani en rahat. Hem rahat çünkü kardeşlerimden gördüğüm için hem rahat hem de yani güzel meslek, ben öğretmenliği sevdim. Yani hani kızım için de diyorum gerçekten yani keşke öğretmenlik olsa (İşçi aile 7, anne).

> Ya "benim gibi devlet dairesinde olsun" diyor, "çok rahat eder" diyor, "akşama kadar bir kalem oynatmıyor mühendisler" diyor, "beş buçuğu alıyorlar" diyor, "oturuyorlar" diyor, "bilgisayarda oyun oynuyorlar" diyor. Iş yokmuş ki devlet dairelerinde… şimdi böyle söylüyorum da gerçek bu, "iş yok o kadar, rahat eder" diyor, "devlet dairesine girsin, benim gibi mühendis olarak rahat etsin" diyor, "özelde çalışsın" diyor, "ağzından burnundan getiriyorlar" diyor, "hafta sonu da çalıştırıyorlar az ücret ödüyorlar" diyor, eşimin düşüncesi bu hep (Profesyonel meslek erbabı aile 1, anne).

> İstedikleri şöyle, eşit ağırlık olmama rağmen yıllardır eczacı olacağım çünkü yani "oturuyorsun, o işi yapıyorsun hani çok fazla kendini yormuyorsun, etmiyorsun" diyorlar. Bir yandan artık bunun olmayacağının farkına varınca öğretmenliği istiyorlar ya da işte dediğim gibi birkaç akrabamızdan gördüler, çalışma ekonomisi. (…) bizim akrabamızın kızı Gazi'de herhalde Ç.E.K.O'yu okudu, ondan sonra sürekli kendisini geliştirdi, sınavlara çalıştı, ortalamasını yüksek tuttu ve şu anda bir firmada herhalde çalışıyor. Rahat bir işi var yani artık ayağını oraya attı, aldığı gelir yüksek, bunları görüyorlar onlar da diyorlar ki "hem işin rahat olsun, hem kendi ayaklarının üzerinde durabilecek kadar gelirin olsun"… Bunları görüyorlar, dediğim gibi annemler rahat olabileceğim iş istiyorlar. (…) Öğretmenlikte mesela, "yarım gün oradasın, üç ay tatilin var, bu senin için de rahat olacak, hani bunları düşün", "eczacılıkta hani tuttuğun yerine işe alıp da kendin daha rahat edebilirsin"… yani dediğim gibi onlar birazcık daha böyle

> kendimi geliştireyim ama aşırı şey yapmayayım, kendimi zorlamayayım yani iş hayatında, üniversite hayatında zorlamamı o kadar istiyorlar ki, "çalış çalış çalış", ama iş hayatında rahat (Ticaret erbabı aile 1, evlat)…

Ebeveynlerin çoğunluğunun, kendi toplumsal sınıf konumlarından bağımsız bir etken olarak meslek seçiminde çocuklarının bireysel taleplerini önemsedikleri ve önceledikleri de gözlemlenmektedir.

> Kendi o mesleği istiyorsa tabii ki onun tercihi benim için daha önemli, çünkü mutlu olacak kişi o, yani ben ondan da mutlu olurum da ama ne kadar diyorum ya bu benim için herhalde çok uhde… ne kadar çok okurlarsa sanki o zaman tatmin olacak gibiyim, o yüzden okusunlar istedikleri kadar okusunlar (İşçi aile 1, anne).

> Ailemde benim diş hekimi olmamı destekliyor açıkçası, hatta ben mimarlık yazsam mı falan diye düşündüm, o kadar çok benimsemişim ki onlar, "hayır, tekrar hazırlan, sen bunu çok istiyorsun" dediler, öyle yani onlar da destekler (İşçi aile 2, evlat).

> Çocuklarımın istediği meslek olmasını isterdim isterim yani. (…) …ben asla onu yönlendiremem çünkü o çocuk hangisine zaafı varsa, hangisine meyilliyse yani onu yapsın, daha başarılı olur çünkü öyle (İşçi aile 2, anne).

> …hangisini okursa arkasında biz varız, "şöyle şöyle oku" diyemem hani, kendi isteklerine bağlı, tabi tabi bi şey diyemem eşim olsun, bir şey diyemeyiz kendi isteklerine bağlı (İşçi aile 3, anne).

> A… "öğretmenlik" deyince yani o hoşumuza gitti, sevdik mesleği, seviyoruz zaten o mesleği, başka bir şey istese de şey yapmazdık çünkü kendi istediği bi meslek o yüzden (İşçi aile 5, anne).

> …örnek veriyorum, veterinerlik nispeten doktorluk kadar şey değildir, ama ben veteriner olmak isteseydim, yine veterinerlik yazardım. Yine altına dediğim gibi tıp falan yazdırırlar çünkü muhtemelen her aile bunu yapıyor ama sevdiğim mesleği daha iyi daha başa yazardım kesinlikle (Profesyonel meslek erbabı aile 2, evlat).?

> …mesela örnek veriyorum, ben tiyatro okusaydım, bana şunu belki derlerdi de yine şey yapmazlar, üstüme girmezlerdi belki. Ben tiyatrocu olmak isteseydim, "ben tiyatrocu olacağım, ben buna şeyim" falan, "oğlum saçmalama, gir mühendis ol, ondan sonra şey yaparsın" bunu demezlerdi ama (Profesyonel meslek erbabı aile 2, evlat).

> Valla ben en çok şeyden yanayım, istedikleri mesleği yapmalarından yanayım. Yani çünkü dediğim gibi hayat da kısa hani, çok böyle istemediği, onun için böyle cehennem azabı olacak bir meslekte çalışmasın, gerçekten onun için zevkli olabilecek [bir meslek seçsin] (Profesyonel meslek erbabı aile 5, anne).

> Eşim hep, "ne istiyorlarsa onu olsunlar" diyor, yani kendisi çünkü şeyi çok istemiş, böyle iç mimarlık, mimar gibi yani inşaat sektöründe, onu çok istemiş, olmamış, olamamış. Hep o içinde kalmış, şimdi "ne istiyorlarsa o olsun, S…'yi hatta o daha çok destekliyor, "İngilizce istiyorsan, o ol" diyor "annene bakma" diyor (Ticaret erbabı aile 3, anne).

> Valla bu benim biraz isteğimle değil, onların istekleriyle alakalı, ilgileri hangi yönde, kendileri hangi yönde ilgileri varsa severek yapacakları bir meslek, önemli olan o benim için (Ticaret erbabı aile 5, anne)…

Kendileriyle mülakat yapılan ebeveynlerin hemen hemen tümü, sınıf konumları fark etmeksizin evladı, eğitimini aldığı mesleği icra edecek olmasa bile salt üniversite eğitiminin getireceği onuru önemsemektedir. Ebeveyn kendisi üniversite eğitimi almış olsa da olmasa da çocuğu için en azından mutlaka lisans derecesinde bir eğitim almasını talep etmektedir.

> Ailem "herhangi bi üniversite okusam yeter" olduğunu düşünüyor yani benim için (Ticaret erbabı aile 4, evlat)…

> …itibar görme oldu hani, ben ne kadar da çalışmasam, okumuş olmanın şeyini çok yaşadım, hani artılarını çok yaşadım… ben mesela biz işte askeri ortamlarda çok bulunduk, orada mesela çalışmasam bile, "öğretmenim" demem bile bi etiket sahibi yapıyordu beni, hani bi mevkie koyuyordu beni… mesela o yüzden "iyi ki" dedim, "okumuşum, gerçekten bi meslek sahibi olmuşum"… mesleğimi yapamasam da hani okumuş olmak, okumuş olduğum için çok kendime "iyi ki yapmışım" dedim yani (Profesyonel meslek erbabı aile 4, anne).

> Ya o [eşi] da saygınlık kazansınlar ister, okumayı zaten en çok eşim bunun için ister, saygınlığı olsun toplumda diye ister. […] Onu önemsiyor en çok, yani bi saygınlığı olsun, bi şeyi olsun diye. Kendi o eksikliği yaşamış kendisi, onun için de çocuklarını da hep böyle okusunlar, saygınlıkları olsun… isterse çalışmasınlar ama okusunlar ister (Ticaret erbabı aile 4, anne).

> Tabi yani… bi en azından bizim köylüler arasında üniversite mezunu olmak bambaşka bir şey, hemen ön plana çıkıyor yani… genelde kimse okumadığı için, çok az, okuyanlar o yüzden itibar görüyor (Ticaret erbabı aile 4, baba).

Kendileriyle mülakat yapılan bazı ebeveynler, eğitimin kazandıracak olduğu işe veya mesleğe giriş imkânı yanında toplumsal itibar kazanmaktan ziyade evlatlarının ahlaklı birer birey olmalarını önemsemektedirler.

> …öyle düşüncem yoktur mesela başkasından itibar görmesi için okutmuyorum çocuklarımı (Profesyonel meslek erbabı aile 2, anne)…

> …Çinçin'e gidin, hırsızların içerisinde de onların itibar ettiği bir hırsız vardır ama size yani o insan şey değildir, yani baktığınızda çok yanlış ve sizinle hayatta itibar etmeyeceğiniz bir konudur ama onların içerisinde o itibar görüyordur (Profesyonel meslek erbabı aile 2, baba).

> [Bazı mesleklerin itibar görmesi durumuyla ilgili olarak] …o eskidenmiş şimdi öyle bir şey de yok, yani mimar, doktor diyorsun "bana ne" deyip, geçip gidiyorlar yani işin düşmediği müddetçe [itibar etmiyorlar]. **[Peki, işi düştüğü zaman?]** …işi düştüğü zaman ağa, paşa oluyorsun o ayrı. Mesela onun haricinde sıradan bir vatandaşsın yani (Profesyonel meslek erbabı aile 3, baba).

> Yok ben daha çok hani onların ihtiyaçlarını gidermesi ve kendilerini hani ilerideki hayatta mutlu olmaları için ne gerekiyorsa onu amaçladım. Yani çok öyle illa bunun için itibar görsünler ya da işte öyle bir amacımız olmadı (Profesyonel meslek erbabı aile 5, anne).

> Olmazsa olmaz değil yani, "kızım doktor olacak, oğlum mühendis olacak" diye… (…) …bu çocuk ahlaklı olsun, bu çocuk dürüst olsun, bu çocuk iyi insan olsun, adam nasıl olacak… okuyunca mı, müdür olunca mı veya ne bileyim mühendis olunca mı… o kadar çok mühendis var ki ahlaksız, o kadar çok mühendis var ki saygısız, sevgisiz… o kadar çok mühendis var ki, okuduğu okulun okuduğu kıymetini vermeyip de ülkeye zarar veren… önce adam olsun (Ticaret erbabı aile 2, baba).

> …ben kötü biriysem, üniversite mezunu da olsam gittiğim yerde saygı görmem, cahil, hiç okumamış da olsam, edepli ahlaklı biriysem gittiğim yerde baş tacı edilirim (İşçi aile 4, anne).

> …mesela [edebiyat öğretmenliği, itibar bakımından] doktorluğun yanından geçemez ama şimdi düşündüğümüz zaman tamam öyle itibarlı değil, [ama huzur olmadıktan sonra] ben ne yapayım itibarı (Profesyonel meslek erbabı aile 3, evlat).

4.3.2. Evlatların Bireysel Talepleri

Kendisiyle mülakat yapılan evlatların çoğunluğu öncelikli olarak, üniversitede alınan mesleki eğitimden sınıf ya da statü olarak yüksek bir konumda olmayı, mesleğin "saygınlık kazandırma" işlevinin yüksek olmasını beklemekten ziyade, "iş garantisi olan bir meslek sahibi olma"yı, "iyi bir ekonomik gelire sahip olma"yı, mesleğin "kendi yeteneğine uygun olma"sını, "iş güvencesi ve kolay erişilebilir olması"nı veya mesleği icra ederken "rahat olmayı" hedeflemektedirler. Ancak bunların her biri dolaylı olarak yüksek sınıf mevkiine sahip mesleklerin de temel özellikleridir.

Bu genel sonuçların dışında evlatların kendi meslek tercihlerinin diğer bireysel sebeplerini; küçük yaşlardan itibaren mesleğin hayalini kurmuş olma, takdir kazanma, aileden birinin mesleğine özenme gibi durumlar oluşturmaktadır.

> …benim için bunu duymak, insanların takdirini almak… nasıl desem yani hoşuma gider çünkü düşünsenize, bir şeylere çaba gösteriyorsunuz, bunun kimse tarafından fark edilmemesi sizi üzer. "Ben acaba boşuna mı çaba sarf ettim", insan bunu düşünebiliyor ama karşınızdakinden takdir görmek… "evet ben çabaladım ve karşılığını hem bu şekilde aldım hem de takdir insanların takdirini alaraktan aldım" düşüncesi benim için (Ticaret erbabı aile 1, evlat)…

4.3.3. Ailenin Hayat Tecrübesinin Etkisi

Kendileriyle mülakat yapılan gruplarda babalar, kendi iş tecrübelerinden; anneler, eşlerinin; çocuklar, babalarının mesleklerini icra ederken yaşadıkları zorluklara, sıkıntılara, huzursuzluğa veya kolaylığa, rahatlığa ve hissettikleri huzura şahit olmalarından kaynaklanan meslek tercihleri oluşmaktadır. Bu hayat tecrübelerinden hareketle ebeveynler, çocuklarını gerek hayatlarındaki olumsuz süreçleri gerek olumlu etkenleri örnek göstererek yönlendirmektedirler.

> [Üniversite eğitimi almadığı zaman] Hayata dair zorluklar çekecek, maddi manevi her türlü zorluk çekecek kendileri. Kendi ailemi örnek vererek zaten kendi yaşantılarını örnek vererek anlattım ben. […] "…sizin yaşadığınızı yarın sizin çocuklarınız da yaşayacak, sen de yaşayacaksın, eşin de yaşayacak" [diyerek] (İşçi aile 4, anne).

> Boğuyor meslek, onlar hani sürekli çalışıyorlar ve çalıştıklarını, emekleri karşısında birazcık babamın çalıştığı yerle de alakası var aslında, o kadar çalışıyor, mesela gecesini gündüzünü katıyor ve babam gerçekten mimarlığı iyi olan, bir ışık gördüm, ondan dolayı, iyi olan bir adam ama hani sonuçta yaptığı saygı görmüyor ya da ne bileyim onay görmüyor. Neden sevsin ki, o yüzden bana da sevdirmiyor (Profesyonel meslek erbabı aile 3, evlat).

> …görüyorum da ne kadar mesela saygılı olursa olsunlar, kafaya takılan şeyler oluyor, yorgunluk oluyor, ki orada bir sürü kişiyi yönetim altında tutmak zorunda kalıyorlar. Bir işçinin gelip gelmemesi bile onlar için bir gününü zehir edebilecek noktaya gelebiliyor, psikolojik olarak da sürekli bunun sıkıntısını yaşamak da istemezdim, şu geldi mi, bu gelecek mi şu yapacak mı aslında biraz babamın o yönünü gördüğümden dolayı [babamın mesleğini tercih etmiyorum] (Ticaret erbabı aile 1, evlat).

> …diyorum ya şöyle örnek veriyorum, "babanız" diyorum, "hani belki devlet işinde çalışsaydı, daha durum bu olurdu" diyorum, örnek veriyorum yani, "memur olsaydı, işte tatili olurdu ya da işte belirli bi maaşı olurdu, belki daha insanlar tarafından daha güzel bakarlardı" diye örnek veriyoruz, "siz de okuyun bakın, baban gibi olmayın ama okuyun" diye söylüyoruz (Ticaret erbabı aile 2, anne).

> …eşim de bunu çok söyledi, "bizi görüyorsunuz" dedi, "böyle bi hayat istemiyorsanız, sabah altı, akşam iş bitimi on bir on ikiye kadar çalışacaksınız, okuyacaksınız, kaliteli bi insan olacaksınız". (…) …çok zor okumazsan ya da normal bi şey okursan fırıncı olacaksın, "ne özel hayatın kalıyor ne tatilin, bayramın var, bunlara girmek istemiyosan doğru düzgün okuyun, iyi bi meslek edinin" (Ticaret erbabı aile 3, anne).

Babanın sınıfsal konumu fark etmeksizin ailelerin çoğunluğunda ebeveynlerin baba mesleğini çocuklarına tavsiye etmedikleri gözlemlenmektedir. Bunun sebebi, ailelerin kendi icra ettikleri mesleklerin "sıkıntılı" ve "zor" bir meslek olmasını tecrübe etmiş olmaları ve çocuklarının bu sıkıntı ve zorlukları yaşamalarını arzu etmemeleridir. Daha önceki bölümde de tartışıldığı üzere, ebeveynlerin evlatları için "rahat" meslek talep etmeleri sonucu ile bu bölümde ele

alınan, babaların kendi mesleklerini evlatlarına tavsiye etmemelerinin sebebinin, mesleği icra ederken yaşadıkları sıkıntılar olması sonucu birbirleriyle örtüşmektedir.

> …[Babalarının işi] stresli bir iş, yorucu bir iş, onların rahatlığını istedi yani esnaflığın çok yorucu olduğunu… ortakların oluyor, rahat, özgür olamadığını düşündü, onlar en azından bi rahat etsinler, bizim de elimiz üstlerinde olur bi şekilde yaşamları daha kolay olur diye düşündü. (…) Rahatlığından dolayı [memur olmalarını istedi], işin rahatlığından dolayı… esnaf olmasın da tek bi devlet memuru olsun da ben gene… devlet memurluğunun da çok yüksek bir maaş almadığını biliyordu ama sonuçta ben yine onlara yardımcı olurum, bu esnaflıkta baba bırakamıyor çocuğuna, tamamen devredemiyor, yeni oldukları için… en azından onlar memur olunca kendi çekilecekti düşüncesi oydu yani, işten çekilecekti. Onlar da zaten memurlar sonuçta, kendi de rahat edecekti ama mümkün değil (Ticaret erbabı aile 1, anne).

> Ya hem yorucu bence öyle bir meslek çok da hakkını aldığını düşünmüyorum yani çünkü anca dükkân falan açılırsa belki birazcık karşılığını görürdü yoksa benim eşim yıllardır şükürler olsun ele muhtaç olmadık ama tam da mesleğin karşılığını yani emeğinin karşılığını aldığını da düşünmüyorum, o yüzden de herhalde [babasının mesleğini seçmesini] istemezdim (İşçi aile 1, anne).

> …eşim sabahtan akşama kadar ayakta, adam yoruluyo yazık, milletin ağız kokusunu çekmek kolay değil, milletin kahrını, ne bileyim kolay değil ya, ondan zor meslek, mesleği zor, bizim T… yapamaz, kaldıramaz (İşçi aile 3, anne).

> [Kendi meslek tercihi, arapça öğretmenliği]. Yani işte mesela saatleri falan işte sekizden beşe kadar ama babamın sekize kadar, on iki saat çalışıyor, çok çektiği için babam yani o zaten istiyor, "rahat bir meslek olsun, kendim çektim, siz çekmeyin" diye (İşçi aile 5, evlat).

> Kendilerini örnek veriyorlar mesela, "okumadın mı, böyle olursun"; en büyük örnekleri de kendileri tabii. (…) …babamın zaten aldığı gelir belli, "fazla öyle şeyi yok" diyor yani, mesela "N… okumadı mı böyle olur", mesela "pazarcılık kadrolu değil, devletin elinde değil", mesela "adamların ağzına bakıyor", mesela öyle diyor yani mesela "kadrolu bir işin olsa, düzgün bir işin olsa, her açıdan iyi", mesela "çalışıyor, akşamları geç geliyor, uykusuz oluyor, zorlanıyor", mesela "her zaman ayakta durduğu için sorunlar yaşıyor tabii bacaklarından falan, o yüzden rahat olsan da en iyisi senin için olur" diyor, "en güzeli" diyor, "biz okumadık, siz okuyun" falan diye, öyle azim ve hırs veriyorlar (İşçi aile 7, evlat).

> Yani böyle normal bi yer okursa gireceği yer babasının yanı olacak. Onun olmaması için gerçekten düzgün bi şey olması lazım. (…) …uçak mühendisi olsa çok destek alır yani "evet, hadi yap, et" gibi… normal [bir meslek] olursa, "aman B… [erkek evladı], onunla mı uğraşıcan, hadi gel bizim yanımıza [yanımızda çalış]" diyecekler (Ticaret erbabı aile 3, anne).

Aynı zamanda evlatların da babalarının mesleklerinden kaynaklı sıkıntıları hem anne ve babalarının açısından hem kendi açılarından büyüme dönemlerinde tecrübe etmiş olmaları ya da babalarından sözlü olarak duymuş olmaları baba mesleğini tercih etmemelerine sebep olmaktadır.

> Çünkü zorluklarını biliyor, okumadan yaşamanın verdiği zorlukları biliyor, çünkü babamın başka tercihi yok. Şu an sadece bi mesleği yürütebilir, başka alternatif düşünmemiş hayatında, zorluklarını bildiği için bana "gel bu mesleği yap" demez. (…) …zorunlu olarak başlamış bu işe, beni de asla buna mahkûm etmez (İşçi aile 3, evlat).

Kendisiyle mülakat yapılan bazı ebeveynler ise kendilerinin geçmişte sahip olmayı istedikleri ancak maddi yetersizlik, ailelerinin bilinçsizliği ya da buna benzer sebeplerle gerekli eğitimi alamamış olmaları sonucunda sahip olamadıkları mesleğe çocuklarının sahip olmasını arzu etmektedirler.

> …sadece annemin kendince, mesela polisliği çok istemiş annem, olmamış, "keşke biriniz olsa" hani bizim kardeşlerim arasında. "Ben olamadım, siz olsanız" falan gibisinden (İşçi aile 6, evlat).

> Ya ben çok seviyodum, rahmetli babam da çok severdi, benim hep polis olmamı isterdi, ne bileyim yani, içimde o şimdi uhde diyorum birine "polis ol" diye söylüyorum (İşçi aile 6, anne).

> Ne bileyim, kendi eşim kolundan engelli, askerlik yapmamış, o yüzden çocukların asker olmasını herhalde çok şey yapıyor, heves ediyor, kendi askerlik yapamadığı için (İşçi aile 4, anne).

> …bi de ailede mesela benim kendi yengem doktordu böyle, ona böyle "kendim olamadım, işte kızım olsun" diyerekten çok istiyordum doktor olmasını (Ticaret erbabı aile 2, anne)…

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, toplumsal tabakalaşma sisteminde, hareketlilik mekanizmasının işleyişinde aile içerisinde kendi kültürel alanlarında ebeveynlerin evlatlarının eğitim ve meslek edinme süreçlerindeki toplumsal hareketlilik stratejilerinin neler olduğu, bu hususstaki beklenti, talep ve kaygılarının mahiyeti ve düzeyi, sahip oldukları kaynakları ne şekilde ve ne düzeyde harekete geçirdikleri konularını ele almaktadır.

Çalışmanın ampirik verilerinden hareketle analiz bölümlerinde sunulan sonuçlardan ortaya çıkmış olan beş husus mevcuttur. Bu hususların ilki, ailelerin kendi sınıf konumlarına bağlı olarak takip ettikleri hareketlilik stratejilerinin eklemleşmiş olduğu toplumsal koşulların etkisinin sonucudur. Bu çalışma dahilinde incelenen alt sınıf grubu olan işçi sınıfı hem eğitim hem meslek edinme açısından anne ve babanın akademik eğitim seviyesinin düşük olması, maddi yetersizlik, babanın çocuğuna karşı ilgisizliği, eğitim süreci ve meslek tercihi konusunda evlatlarına kılavuzluk yapmakta yetersiz kalmaları vb. gibi birçok dezavantaja sahiptir. Bu durum, işçi sınıfına mensup ailelerdeki evlatların hareketlilik mekanizmasındaki etkisi bakımından bireysel özelliklerinin ön plana çıkmasına sebep olmaktadır. Bu bireyler, bireysel özellikleri nispetinde eğitimsel kazanım sağlamakta ve meslek edinmektedir. Ailelerin toplumsal sınıf konumlarına bağlı olarak, bireylerin hem dünyayı algılama hem değerlendirme hem de eylem biçimlerinde kendini gösteren habitusun etkisi sonucunda, evlatların yeterli derecede güdü/motivasyon, eğitimsel kazanım için gerekli sorumluluk bilinci, yeteneğinin ve ilgisinin farkında olma, çaba gösterme ve çalışma azmi gibi niteliklere sahip olmadıkları gözlemlenmektedir. Dolayısıyla kökenin dezavantajları, işçi sınıfı ailelerdeki evlatların potansiyel veya fikrî menzillerini etkilemekte ve diğer aile gruplarındaki evlatlara nazaran toplumsal hareketlilik bakımından daha çok çaba sarf etmesi gerekmektedir.

Çalışma kapsamında gözlemlenen bir diğer grup olan ticaret erbabı aile gruplarında, işçi sınıfına benzerlik göstermekle birlikte, ailelerin fizikî sermaye sahipliği bakımından farklılıklar ortaya çıkmaktadır. İşçi aile gruplarına benzer şekilde, ticaret erbabı ailelerde evlatların üniversite eğitimini almaya hak kazanmak için gerekli çalışma azmi, güdü/motivasyon ve öz disipline yeterli derecede sahip olmadıkları gözlemlenmektedir. Bu ailelerde kendileriyle

mülakat yapılan evlatların meslek sahibi olmuş kardeşleri gözlemlendiğinde, bireylerin bazıları arzu etmeseler bile babalarının mesleğini devam ettirmektedirler. Bu durumun sebebi olarak, herhangi bir nedenle üniversite eğitimi alamadıkları veya alsalar dahi eğitimini aldıkları mesleği icra etmemeleri durumunda onlar için bir meslek alternatifinin varlığı onlara bir güvenlik alanı oluşturmakta, onları rehavete sevk ederek, yeterli güdü ve öz disipline sahip olmamalarına ve gerekli gayreti göstermemelerine sebep olmaktadır. Bu doğrultuda babanın fizikî sermaye sahipliği bir avantaj gibi görünürken dezavantaja dönüşmektedir.

Babanın işçi ve ticaret erbabı olduğu ailelerden elde edilen veriler toplumsal hareketlilik stratejileri bağlamında incelendiğinde, söz konusu iki sınıf grubunda eğitimsel talep bakımından meslekî eğitimin statü/onur kazandırma işlevinin ön plana çıktığı gözlemlenmektedir.

Profesyonel meslek erbabı aile gruplarında ise, ebeveynlerin ve evlatların nitelikleri bakımından anlamlı farklılıklar gözlemlenmektedir. Bu aile gruplarında ebeveynler, akademik eğitim düzeylerinin yüksek olması ve toplumsal konumlarından dolayı bulundukları sosyokültürel bağlamın, habitus ve kültürel sermayelerinin kazandırdığı nitelikler ve yatkınlıklar sayesinde evlatlarının yeteneklerini ve ilgilerini gözlemleyerek onlara eğitim süreçlerinde ve meslek tercihlerinde kılavuzluk yapabilmekte ve bireysel özellikleri bakımından kendisine en uygun mesleğe yönlendirmektedirler. Evlatlarının bireysel özellikleri dışında diğer meslekî yönlendirme pratikleri, uzun eğitim süreci veya icra ederken tecrübe ettikleri zorluk ve sıkıntı sebebiyle kendi mesleklerinden ziyade, toplumsal konumlarını koruyarak aşağı doğru hareketlilik yaşamayacakları, yani konum bakımından kendi mesleklerine yakın bir mesleğe yönlendirme şeklinde oluşmaktadır. Bu aile gruplarındaki evlatlar gözlemlendiğinde, ebeveynlerin yönlendirmeleri sonucunda, meslek eğitimi alabilmek için yeterli güdü/motivasyon, çalışma azmi, öz disipline ve sorumluluk bilincine sahip oldukları ve kendi yetenek ve ilgilerinin farkında olarak meslek tercihlerini bu yönde yaptıkları görülmektedir. Bu doğrultuda, alınan verilerin sonuçlarına göre, söz konusu olan sınıf konumunda bulunan bireylerde toplumsal sınıf konumlarını koruma potansiyeli gözlemlenmektedir.

"Yapılanmış yapılar ve yapılandırıcı yapılar" kavramları, habitusun iki merkezî niteliğini vurgulamaktadır. Habitus, bireysel eylemi mevcut fırsat yapılarının idame edeceği tarzda biçimlendirmekte, bireyin başarı ya da başarısızlık olasılıklarını içselleştirmesini ve bireysel hayal ya da beklentiye dönüşmesini sağlamaktadır. Bunun karşılığında bu hayal ve beklentiler, olasılıkların nesnel yapısını yeniden üreten eylemde dışsallaştırılmaktadır. Bourdieu, bu süreci

şu şekilde ifade etmektedir: "Bu, yapılar ile pratikleri birleştiren dairesel bir ilişki sistemidir; nesnel yapılar yapılanmış öznel yatkınlıklar üretme eğilimindedir, bu öznel yatkınlıklar da nesnel yapıları yeniden üretme eğiliminde olan yapılanmış eylemler üretirler" (Bourdieu ve Passeron, 1977: 203, akt. Swartz, 2015: 148). Dolayısıyla habitus, bireyin içine doğduğu ve içinde büyüdüğü sınıfsal bağlamdan edindiği yatkınlıklar ile onun açısından bir sonuç ortaya çıkarmakta ve bu sonuç toplumsal sınıf konumlarının yeniden üretilmesini sağlayan bir mekanizmaya dönüşerek sınıfsal konumu sürdürmeyi sağlamaktadır. Bu döngüyü kırarak yukarı doğru hareketliliği sağlayan evladın "bireysel"liğine özgü nitelikler olmaktadır.

Çalışmanın verilerinden elde edilmiş olan üçüncü husus, makro tabakalaşma düzeni ile eklemleşen ancak farklı bir yapı, eylem tarzı ve zihinsel kategorilerin ortaya çıktığı ve daha küçük topluluklar arasında oluştuğu gözlemlenen "mikro statü tabakalaşması" meselesidir. Makro kültür yapısı içerisinde bir alt kültür olarak oluşan, mikro statü düzeni, bu çalışma dahilinde incelenen sınıf grupları arasında farklı görünümler oluşturmaktadır. Sınıf gruplarındaki bireyler, çevrelerindeki *onur düzeni*nden bahsederken, onur atfedilen meslekleri veya mesleklerin ifade ettiği anlamı farklı şekillerde değerlendirmekte ve yorumlamaktadırlar. Babanın işçi olduğu, alt sınıf grubu olarak tabir edilen grup içindeki bireylerin kendilerinde ve yakın çevrelerinde oluşan zihinsel kategoriye göre, kendi yakın çevresinde bulunan, iyi bir eğitim almış ve kendi toplumsal sınıfına nazaran üst sınıf konumunda yer alan mesleklerden birine sahip olan bireyin meslekî konumuna o grup içerisinde bir itibar atfedilmektedir. Bu mikro grup içerisinde bulunan bazı ebeveynler evlatlarını bu mesleğe yönlendirmekte ve evlatlar bu mesleğe sahip olmayı hedeflemektedirler. Bu gruptaki bireylerin meslek tercihi ile ilgili ufukları daha çok kendi içinde bulundukları alanla kısıtlanmıştır.

Mikro tabakalaşma düzeninin gözlemlendiği bir diğer grup olan orta veya küçük işletme sahibi/ticaret erbabı aile gruplarında ise düşünce ve eylem tarzı farklı bir şekilde tezahür etmektedir. Bu gruplarda bireyler, yakın çevresindeki insanların, kendileri gibi, daha çok ticaretle uğraşan kişiler olduğunu ve saygınlık ve itibar bakımından daha ön planda olmanın "zengin bir iş adamı olmak" ya da "çok para kazanıyor olmak" gibi özelliklerle bağlantılı olduğunu belirtmektedirler. Bunun yanı sıra toplumda genel algı ve anlayışa göre oldukça önemli bir statü hareketliliği yaratan, üniversite eğitimi almış olmanın dahi yakın çevrelerinde itibarlı görülmediğini ifade etmektedirler. Goldthorpe (2000)'un da belirttiği gibi, maaşlı kökene sahip olanlar için konumlarını korumalarının tek şartı eğitimsel kazanım iken, küçük burjuvazi için eğitim gerekli değildir.

Babanın profesyonel meslek erbabı olduğu ailelerde ise daha çok makro statü yapısının özellikleri ön plana çıkmaktadır.

Çalışmanın verilerinden hareketle sunulmuş olan dördüncü husus, kendileriyle mülakat yapılan ailelerde ebeveynlerin evlatlarını meslek seçiminde yönlendirirken mesleğin özgün değerinden ziyade *araçsal* yönüne önem atfetmeleridir. Yani, ebeveynlerin çocuklarının gelecek hayatları açısından en fazla arzu ettikleri şey, onların "rahat bir hayat" yaşamaları, dolayısıyla "rahat bir mesleğe" sahip olmalarıdır. Ailelerin çocukları için meslek hayatlarında önceledikleri amaç onların çok fazla sıkıntı yaşamadan hayatlarını kazanmalarıdır.

Çalışmanın sonuçları bakımından önem arz eden beşinci husus, çalışmada, toplumsal cinsiyet bağlamında geçmişteki genel eşitsizlik pratiklerinin günümüzde değişim gösterdiğine dair bir görüntü çizilmesidir. Kendisiyle mülakat yapılan aile gruplarında bazı ebeveynler kendi bireysel tecrübelerindeki eşitsizliklerden hareketle kız ve erkek evlatları arasında eğitimsel ve meslekî kazanım bakımından bir fark gözetmedikleri, hatta kız evlatlarının eğitimlerini ve meslek edinmelerini erkek evlatlarına nazaran daha fazla önceledikleri gözlemlenmektedir.

Çalışmanın sonuçları bakımından ön plana çıkan altıncı husus, toplumsal sınıf konumları fark etmeksizin ebeveynlerin evlatlarının meslekî eğitim almasını arzu ediyor olması ve meslekî eğitimi, imkânları ölçüsünde iktisadî kaynak ayırma bakımından öncelemesidir. Kendileriyle mülakat yapılan ailelerin yıllık ortalama gelirleri ile yıllık eğitim masrafı oranları (1.3. Bölüm), ailelerin hemen hemen aynı oranlarda eğitim için kaynak ayırdıklarını göstermektedir.

Breen ve Jonsson (2005: 226), çalışmasında birkaç makro yönelimli hipotezi ele almaktadır. Bunlardan ilki, *modernleşme hipotezi*ne göre, eğitimde köken etkisinin giderek azalmasının beklenmekte; bir diğer hipotez olan *yeniden üretim hipotezine* göre ise, eğitimde genişleme nedeniyle ilk değişimlerde eşitsizliklerin azalabileceğini, ancak bunun, daha sonraki geçişler üzerindeki etkilerini artırarak telafi edileceğini belirtmektedir. Bu hipotezler ışığında bu çalışmanın verilerinden ortaya çıkan sonucun ikinci hipotezi desteklediği görülmektedir. Toplumda eğitim bakımından eşitsizlikler azalma potansiyeli gösterirken, köken etkisinin bireyin eğitim alma ve meslek seçiminde kayda değer biçimde artma potansiyeli gösterdiği gözlemlenmektedir.

Bu çalışma kapsamında incelenen sınıf konumları, habitus ve kültürel sermayenin vasıtasıyla yeniden üretilme potansiyeline sahip bir görüntü çizmektedir. Dolayısıyla "kültürel burjuvazi"nin hakimiyet alanının açılmış olabileceği vurgusu yapılabilir.

Marshall ve Swift, eğitimsel düzeyleri etkileyen en önemli etkenin sınıf kökenleri (class origins) olduğu fikrini savunurken, Saunders, sınıf kökeninden ziyade yeteneğin (ability) ve çalışmanın-çabanın (effort) daha önemli olduğunu düşünmektedir. Bu iki ayrı düşünce tartışmalarda birbirine belirgin şekilde karşıt olarak görünmektedir (Şengönül, 2008: 19). Ancak bu çalışma doğrultusunda ortaya çıkan sonuca göre, çalışma azminin, bilinç düzeyinin, güdü, motivasyon, sorumluluk ve öz disiplin sahibi olmanın sınıfsal kökenin dolaylı sonuçları olarak kabul edilebilir, dolayısıyla bütünüyle birbirlerinden ayrılamamaktır. Aynı zamanda bireysel yeteneğin ortaya çıkabilmesi için gerekli koşullar ailenin sosyokültürel bağlamı, eğitim seviyesi, bilinç düzeyi, vizyonu gibi etkenlere bağlıdır. Dolayısıyla bireyde var olan yeteneğin ortaya çıkması sınıfsal kökenden bağımsız değildir.

Çalışmanın ampirik verilerle ortaya koyduğu süreçler, örüntüler ve sonuçlar şu şekilde özetlenebilir: "Bazıları için seçkinlerin kültürüne nüfuz etmek bir fetihtir: uğruna yüksek bedel ödenmiş bir fetih. Diğerleri için ise bir mirastır: hem kolaylığı hem de kolaylığın cazibesini içeren bir miras" (Bourdieu ve Passeron, 2015: 45).

KAYNAKÇA

Acar, F., Ayata, A., Güneş Varoğlu, D. (1999). *Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık: Türkiye'de Eğitim Sektörü Örneği.* T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları. Ankara.

Açıkalın, N. (2008). Yoksulluk ve Genç Kuşakların Toplumsal Hareketlilik Olanakları: İstanbul ve Gaziantep Örnekleri, *Çalışma ve Toplum, 2*, 131-154.

Akşit, B., Şen, M., Coşkun, M. K, (2000). "Modernleşme ve Eğitim: Ankara'daki Orta Öğretim Okullarındaki Öğrenci Profilleri", *Mübeccel Kıray İçin Yazılar,* (İçinde) Atacan, F. Türkay, M., Kurtuluş, F.E., (Der.), İstanbul: Bağlam Yayınları?

Alcock**,** P. (1997). *Understanding Poverty*. London: Macmillan.

Aral, S. (1980). Social Mobility in Turkey, E. Özbudun, A. Ulusan (Der.), *The Political Economy of Income Distribution in Turkey* içinde (s. 481-498). New York: Holmes and Meier Pub. Inc.

Arslan Cansever, B., Önder Erol, P. (2016). Bir Toplumsal Hareketlilik Aracı Olarak Kız Çocuklarının Eğitimi, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (9)*1, 379-400.

Barber, B. (1957). *Social Stratification*. New York: Harcourt, Brace.

Biblarz, T. J., Bengtson, V. L., Bucur, A. (1996). Social Mobility Across Three Generations. *Journal of Marriage and Family, 1*(58), 188-200.

Bierstedt, R. (1963). *The Social Order*, Tokyo: Kagakusha.

Bilton, T., Bonnet, K., Jones, P., Lawson, T., Skinner, D., Stanworth, M., Webster, A. (2009). *Sosyoloji*, K. İnal, Y. Kartal, N. Özkale, K. Toraman, Y. Özkan, A. R. Günden (Çev.), Ankara: Siyasal Kitabevi.

Blau, P.M., Duncan, O.D. (1967). *The American Occupational Structure*. New York: Wiley.

Bourdieu, P. (1971). Intellectual Field and Creative Project, in *Knowledge and Control: New Directions fort he Sociology of Education*. M. F. D. Young (Ed.), 161-88. London Collier-Macmillan.

Bourdieu, P. (1973). Cultural Reproduction and Social Reproduction, in R. Brown (Ed.), *Knowledge, Education, and Cultural Change*. London: Tavistock.

Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bourdieu, P. (1980a). *Le Sens Pratique.* Paris: Editions de Minuit.

Bourdieu, P. (1980b). *Questions de Sociologie*. Paris: Editions de Minuit.

Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of Judgement of Taste.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Bourdieu, P. (1987). What Makes a Social Class? On the Theoritical and Practical Existence of Groups. *Berkeley Journal of Sociology* 32: 1-18.

Bourdieu, P. (1987, Nisan). *Sosyal Sınıfı Yapan Nedir? Grupların Kuramsal ve Pratik Varlığı Üzerine*. Toplumsal Cinsiyet, Yaş, Etnisite ve Sınıf: Analitik İnşalar mı, Folklorik Kategoriler mi? İsimli Konferansta Sunulan Konuşma Metni, Chicago Üniversitesi, Chicago. (Erişim Adresi: http://docplayer.biz.tr/44477856-Sosyal-sinifi-yapan-nedir-gruplarin-kuramsal-ve-pratik-varligi-uzerine-1.html) (Erişim Tarihi: 29.11.2017).

Bourdieu, P. (2017). *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, D. Fırat, G. Berkkurt (Çev.), Ankara: Heretik Yayınları.

Bourdieu, P., Passeron, J. C. (1977). *Reproduction in Education, Society and Culture*. Londra: Sage.

Bourdieu, P., Passeron, J. C. (2015). *Varisler: Öğrenciler ve Kültür*, L. Ünsaldı, A. Sümer (Çev.), Ankara: Heretik Yayınları.

Bourdieu, P., Wacquant, L. (2016). *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, N. Ökten (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Breen, R. (ed.) (2004). *Social Mobility in Europe.* Oxford: Oxford University Press.

Breen, R., Goldthorpe, J. H. (2001). Class, Mobility and Merit: The Experience of Two British Birth Cohorts. *European Sociological Review, 17*(2), 81-101.

Breen, R., Jonsson, J. O. (2005). Inequality of Opportunity in Comparative Perspective: Recent Research on Educational Attainment and Social Mobility. *Annual Review of Sociology, 31*, 223–243.

Breen, R. (2017). Neo-Weberci Sınıf Analizinin Esasları, Ü. Akıncı (Çev.), E. O. Wright (Ed.), V. S. Öğütle (Çev. Ed.), *Sınıf Analizine Yaklaşımlar* içinde (s. 49-72). İstanbul: NotaBene Yayınları.

Bulutay, T., Timur, S., Ersel, H. (1971). *Türkiye'de Gelir Dağılımı*, Ankara: Sevinç Matbaası.

Calvert, P. (1982). *The Concept of Class*. Londra: Hutchinson.

Cansız, M., Özbaylanlı, B., Çolakoğlu, M. H. (2018). Türkiye'de Kültürel Sermayenin Öğrenim Başarısı Üzerine Etkisi, *Journal of Economy Culture and Society*, 58, 127-152.

Chiroy, E. (1965). *Society*. New York: Random Hause.

Crompton, R. (2008). *Class and Stratification*. Cambridge: Polity.

Creswell, J. W. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri*, A. Bacanak (Çev.), M. Bütün, S. B. Demir (Çev. Ed.), Ankara: Siyasal Kitabevi.

Conelly, R. (2016). Social Stratification and Cognitive Ability: An assasment of the Influence of Childhood Ability Test Scores and Family Backround on Occupational Position Across the Lifespan, P. Lambert, R. Connelly, R. M. Blackburn, V. Gayle (Eds.). In *Social Stratification: Trends and Processes* (pp. 101-114). New York: Routledge.

Coser, L. A. (1977). Masters of Sociological Thought, 2.6. New York: Hartcowl Brave Javenovich, Inc.

Çiçek, A. (2011). *Malatya'da Meslek Yapısı ve Sosyal Hareketlilik (Malatya Merkez Uygulaması)* (Yayımlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Çurğatay, V. (2010). *Üniversite Sınavına Girecek Öğrencilerin Meslek Seçimini Etkileyen Sosyo-Kültürel Faktörler (Malatya'daki Lise Son Sınıf Öğrencileri Uygulaması)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Davis, K., Moore, W. (1945). Some Principles of Stratification, *American Sociological Review*, 10.

Devine, F., Savage, M. (2005). The Cultural Turn, Sociology and Class Analysis. F. Devine, M. Savage, R. Crompton ve J. Scott (Eds.). In *Rethinking Class: Culture, Identities and Lifestyles,* (s. 1-22). Basingstoke: Palgrave.

Doğan, İsmail. (2009). *Sosyoloji*. Ankara: Pegem Akademi yy.

Edgell, S. (1998). *Sınıf*, D. Özyiğit (Çev.), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Eke, B. (1980). "Yaşama Tarzı ve Gelir Seviyesi Arasındaki İlişki", *Sosyoloji Konferansları***,** 18. Kitap, İstanbul. (http://dergipark.gov.tr/download/article-file/101185)

Eke, B. (1987). Bir Sosyal Sınıf Belirleyicisi Olarak Meslek Faktörü. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 43*. 377-401.

Erikson, R. (1992). The constant flux: a study of class mobility in industrial societies. Oxford [England]; New York: Clarendon Press; Oxford University Press.

Erikson R. (1994). Spelar valet av skola någon roll? In *Sorteringen i skolan,* R. Erikson, J. O. Jonsson (Ed.), p. 132–71. Stockholm: Carlssons.

Eser, Ş. (2010). *Toplumsal Cinsiyetin Meslek Seçimindeki Rolü ve Sekreterlik Mesleği Üzerine Bir Uygulama* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Flew, A. (1973). The Procrustean Ideal: Libertarians v. Egalitarians, *Encounter,* 50(3), s.70-79.

Freyer, H. (1968). *İçtimai Nazariyeler Tarihi*, T. Çağatay (Çev.), Ankara: DTC Fakültesi Yayını.

Furstenberg, F. F., Kaplan, S. (2012). G. Aksan (Çev.), Sosyal Sermaye ve Aile. *Muhafazakâr Düşünce, 31*(8), 53-76.

Giddens, A. (1999). *İleri Toplumların Sınıf Yapısı,* Ö. Baldık (Çev.), İstanbul: Birey Yayıncılık.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*, H. Özel vd. (Çev.), İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Giddens, A., Sutton, P. W. (2017). *Sosyoloji*, M. Şenol (Çev.), İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Goldthorpe, J. H., Llwellyn C., Payne, C. (1987). *Social mobility and class structurein modern Britain*. Oxford [Oxfordshire]; New York: Clarendon Press; Oxford University Press.

Goldthorpe, J. H., Marshall, G. (1992). The Promising Future of Class Analysis: A Response to Recent Critiques. *Sociology 26*(3), 381-400.

Goldthorpe, J. H. (2000). Outline of a Theory of Social Mobility, in *On Sociology: Numbers, Narratives and the Integration of Research and Theory*. Oxford: Oxford University Press.

Gouldner, A. (1979). *The Future of İntellectuals And The Rise of The New Class*, New York: The Seabury Press.

Gök, M. (2016). Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet ve Tabakalaşma. L. Sunar (Ed.), *Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik* içinde (s. 341-366). İstanbul: Matbu Kitap.

Grusky, D. B. (2001). *Social Stratification: Class, Race, and Gender in Sociological Perspective*, Westview Press.

Grusky, D. B., Weisshaar K. R. (2014). Introduction: The Questions We Ask About Inequality. D.B. Grusky ve K. R. Weisshaar, In *Social Stratification. Class, Race and Gender in Socilogical Perspective* (p. 1-16), Westview Press.

Hatipoğlu, H. B. (2013). *Mekansal Sıkışma, Toplumsal Hareketlilik ve Eğitim: Ankara Demetevler Örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Heath, A. (1981). *Social Mobility*, Glasgow, Fontana.

Işık, S. Y. (2013). *Küreselleşme, Kültürel Değişim ve Ebeveynlik: Ankara Kamil Ocak Mahallesi Örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Jourdain, A., Naulin, S. (2016). *Pierre Bourdieu'nin Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları*, Ö. Elitez (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Kalaycıoğlu, S. (2010). Toplumsal Tabakalaşma. İ. Sezal içinde, *Sosyolojiye Giriş* (s. 245-259). İstanbul.

Karaca, F. (2012). Toplumsal Yapıda Görülen Kuşaklar Arası Sosyal Hareketlilik: Denizli İli Örneği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 16*(2), 59-81.

Karademir Hazır, I., Kalaycıoğlu, S., Çelik, K. "Orta Sınıf"ların Farklı Kesitleri: Sınıf Geçmişi, Kültür Pratikleri ve Mesleki Statü. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 19*(2), 64-107.

Kemerlioğlu, E. (1973). *Erzurum'da Meslekler ve Sosyal Tabakalaşma* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Erzurum.

Kemerlioğlu, E. (1996). *Toplumsal Tabakalaşma*. İzmir: Saray Kitabevleri.

Korkmaz, A. (2005). Sosyal Hareketlilik: Eğitim ve Mesleğin Sosyal Hareketliliğe Etkisi. *Sosyoloji Konferansları Dergisi***,** *31,* 79-92.

Kurtkan, A. (1972). *Eğitim Yolu ile Kalkınmanın Esasları*. İstanbul: İÜ. İktisat Fakültesi Yayınları.

Kurtkan, A. (1977). *Sosyoloji*. İstanbul: MEB Devlet Kitapları.

Lareau, A. Weininger, E. B. (2003). Cultural Capital in Educational Research, *Theory and Society, 32*: 567-606.

Lasswell, T. E. (1966). Social Class and Social Stratification, *Sociology and Social Research,* 50.

Liechty, M. (2003). *Suitably Modern: Making Middle Class Culture in a New Consumer Society*. New Jersey: Princeton University Press.

Lipset, S. M., Bendix, R. (1959). *Social Mobility in Industrial Society*. Berkeley: University of California Press.

Lipset, S. M., Zatterberg, H. L. (1966). A Theory of Social Mobility. In *Class, Status and Power,* R. Bendix, S. M. Lipset (Ed.), New York: Free Press.

Marshall, G. (2009). *Sosyoloji Sözlüğü*, O. Akınhay, D. Kömürcü (Çev.), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Marshall, G., Swift, A., Roberts, S. (1997). *Against the Odds? Social Class and Social Justice inIndustrial Societies*. Clarendon Press: Oxford.

Marx, K. (1969). *Theories of Surplus Value,* London: II Lawrence and Wishart.

Marx, K. (1990). *Kapital, Ekonomi Politiğin Eleştirisi, Üçüncü Cilt*, A. Bilgi (Çev.), Ankara: Sol Yayınları. (Eriş Yayınları tarafından düzenlenmiştir, 2004).

Mclver, R. M., Page, C. H. (1949). *Society*. New York: Rinehard and Company Inc.

Moore, W. E. (1966). Changes in Occupational Structure. In N. J. Smelser & S. M. Lipset (Eds.), *Social structure and mobility in economic development*, (p. 194-212). Chicago: Aldine Pub. Co.

Putnam, R. D. (1995). Bowling Alone: America's Declining Social Capital, *Journal of Democracy, 6,* 65–78.

Ogburn, W. F., Nimkoff, M. F. (1964). *A Handbook of Sociology*. London: Routledge and Paul Kegan.

Ossowski, S. (1963). *Class Structure in the Social Consciousness*, London.

Özsöz, C. (2007). Pierre Bourdieu'nün Temel Kavramlarına Giriş. *Sosyoloji Notları, 1*, 15-21.

Pakulski, J. (2017). Bir Sınıf Sonrası Analizin Esasları, B. Yıldırım (Çev.), E. O. Wright (Ed.), V. S. Öğütle (Çev. Ed.), *Sınıf Analizine Yaklaşımlar* içinde (s. 197-232). İstanbul: NotaBene Yayınları.

Perry 6 and Bellamy, C. (2012). *Principles of Methodology: Research Design in Social Science.* London: Sage Publications.

Poloma, M. M. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları,* H. Erbaş (Çev.), Ankara: Palme Yayıncılık.

Salz, A. (1957). *"Occupation", Encyclopaedia of The Social Sciences*. New York: Macmillan.

Sayer, A. (2017). *Sosyal Bilimde Yöntem Realist Bir Yaklaşım*, S. Gürses (Çev.), İstanbul: Küre Yayınları.

Scase, R. (2000). *Sınıf,* B. Şarer (Çev.), Ankara: Rastlantı Yayınları.

Sorokin, P. (1964). *Social ve Cultural Mobility.* New York: The Free Press.

Sönmez, A. (2007). The Transformation of Occupational Structure and Chances for Mobility in Turkey in the Context of Studies on Social-Class Mobility, *Bilig*, 41: 175-204.

Sunar, L. (2016). Türkiye'de Tabakalaşma ve Eşitsizliği Tartışmak. L. Sunar (Ed.), *Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik* içinde (s. 1-27). İstanbul: Matbu Kitap.

Sunar, L., Kaya, Y. (2016). Türkiye'de Değişen Sosyoekonomik Yapı İçerisinde Meslekler. L. Sunar (Ed.), *Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik* içinde (s. 267-312). İstanbul: Matbu Kitap.

Sayer, A. (2017). *Sosyal Bilimde Yöntem: Realist Bir Yaklaşım*, S. Gürses (Çev.), İstanbul: Küre Yayınları.

Swartz, D. (2015). *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Şahin, A. E. (2006). Meslek ve Öğretmenlik, V. Sönmez (Ed.), *Eğitim Bilimine Giriş* içinde**,** Ankara: Anı Yayınları.

Şengönül, T. (2008). Sosyal Sınıf Kökeni, Eğitimsel Kazanım ve Dikey Sosyal Hareketlilik İlişkisi. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi. (http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/tsengonul.pdf)* (Erişim Tarihi: 20.11.2017).

Tatlıdil, Ercan. (1993). *Toplum, Eğitim ve Öğretmen: Öğretmen Adayları Üzerine Yapılan Bir Araştırma*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Tezcan, Mahmut. (1985). *Eğitim Sosyolojisi.* Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

Tumin, M. M. (1963). On Inequality, *American Sociological Review*, 28(1), s.14.

Turner, B. (1986). *Equality*. London ve New York: Tavisstock Pub.

Turner, B. (2013). *Eşitlik*, B. S. Şener (Çev.), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Turner, B. (2000). *Statü*, K. İnal (Çev.). Ankara: Doruk Yayınları.

UNESCO. (2013). Unesco Institute for Statistics, *(erişim adresi: http://data.uis.unesco.org/)* (erişim tarihi: 03/03/2016).

Ünal, A. Z. (2016). *Toplumda Tabakalaşma ve Hareketlilik.* Ankara: Birleşik Yayınevi.

Weber, M. (1961). *From Max Weber, Essays in Sociology*, Routledge and Kegan. Paul: London.

Weber, M. (2014). *Sosyoloji Yazıları,* T. Parla (Çev.), İstanbul: Deniz Yayınları.

Willis, P. (2016). *İşçiliği Öğrenmek, Sınıf İşçilik ve Eğitim: İşçi Çocukları Nasıl İşçi Oluyor*, D. Elhüseyni (Çev.), Ankara: Heretik Yayınları.

Wright, E. O. (1979). *Class Structure and Income Determination*. London:Academic Press.

Wright, E. O. (2016). Sınıflar, S. Toral (Çev.), İstanbul: NotaBene Yayınları.

Wright, E. O. (2017). Neo-Marksist Sınıf Analizinin Esasları, Ç. Çidamlı (Çev.), E. O. Wright (Ed.), V. S. Öğütle (Çev. Ed.), *Sınıf Analizine Yaklaşımlar* içinde (s. 15-48). İstanbul: NotaBene Yayınları.

Wright, E. O. (2017). Sonuç: Cevap "Sınıf" ise Soru Nedir?, N. Koçyiğit (Çev.), E. O. Wright (Ed.), V. S. Öğütle (Çev. Ed.), *Sınıf Analizine Yaklaşımlar* içinde (s. 233-248). İstanbul: NotaBene Yayınları.

Yalçınkaya, M. (2014). *Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Açıdan Nesiller Arası Sosyal Hareketlilik: Ankara Mamak Örneği* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yanıklar, C. (2008). Sermaye ve Emek Arasında: Goldthorpe ve Wright'ın Sınıf Yaklaşımları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 11*(2), 151-177.

Yanıklar, C. (2010). Kültürel Sermaye, Eğitim ve Toplumsal Tabakalaşma: Pierre Bourdieu'nün Yeniden Üretim Kuramına Eleştirel Bir Bakış. *Sosyoloji Dergisi, (22),* 121-138.

Yanıklar, C. (2016). Sınıfın Sonu mu? Sınıf Tartışmalarının Gidişatı, L. Sunar (Ed.), *Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik* içinde (s. 29-44). İstanbul: Matbu Kitap.

http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24643 (Erişim Tarihi: 10.10.2018).

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018 (Erişim Tarihi: 10.05.2019).

EBEVEYN VE EVLATLARIN MESLEĞE BAĞLI AİLEVİ TOPLUMSAL KONUMLARINI SÜRDÜRME VE YÜKSELTME ÇABALARI VE EĞİTİME KARŞI TAVIR ALIŞ

EBEVEYN MÜLAKAT CETVELİ

I. KENDİSİYLE MÜLAKAT YAPILAN BİREYİN SOSYO-DEMOGRAFİK DURUMU VE TOPLUMSAL ARKAPLANI

1. Yaşı:

2. Cinsiyeti:

3. Doğduğu yerleşim yeri: köy, kasaba, kent merkezi vb.

4. Yaşadığı yerleşim yeri adı ve niteliği:

5. Tamamladığı öğrenim düzeyi ve türü:

6. Medeni durumu:

7. Evli, dul veya boşanmış ise, eşinin tamamladığı öğrenim düzeyi ve türü:

8. Kendisinin kaç yaşında, ne tür bir işte çalışmaya başladığı ve halen yapmakta olduğu/oldukları iş/mesleğin ne olduğu, işlerindeki konumları, kendi hesabına mı yoksa ücretli mi çalıştığı

9. Eşinin kaç yaşında, ne tür bir işte çalışmaya başladığı ve halen yapmakta olduğu/oldukları iş/mesleğin ne olduğu

10. Kendi anne ve babasının iş/mesleklerinin ne olduğu

11. Eşinin anne ve babasının iş/mesleklerinin ne olduğu

12. İçinde yaşadığı hane halkının kimlerden oluştukları:

13. Geçimi/refahı kendisine bağlı olan kaç çocuğunun olduğu:

14. Hanede toplam kaç kişinin çalıştığı ve bunların kimler oldukları:

Kendisi ve eşinin aylık gelir miktarının ne olduğu:

15. Hanenin toplam aylık gelir miktarının ne olduğu:

16. İçinde yaşadığı ev, sahip olduğu gelir, sahip olduğu malvarlığı bakımından kendi hanesinin maddi refah durumunu nasıl değerlendirdiği

II. ÇOCUKLARININ ÖĞRENİM ve İŞ-MESLEK DURUMLARI

17. Hayatta olan kaç çocuğu olduğu ve bu çocukların öğrenim durumları ve eğer çalışıyorlarsa yaptıkları iş veya mesleğin ne olduğu

Sıra no	Çocuğun cinsiyeti	Yaşı	Öğrenim durumu	Devam ettiği okulun türü: devlet, özel	Öğrenim gördüğü alan	Öğrenim gördüğü dil	Çalışıyorsa işi veya mesleğinin ne olduğu	Medeni Durumu
1								
2								
3								
4								
5								
6								
7								

III. ÇOCUKLARIN ÖĞRENİM SÜRECİNDE YAPILANLAR, YAŞANANLAR

18. Öğrenime devam eden çocuklar için bir yılda toplam ne kadar harcama yaptıkları (okul harçları, kitap, kırtasiye, bilgisayar ve eğer aileden ayrı bir yerde yaşıyorsa barınma vb.)

19. Çocuklarının olağan eğitim masraflarını karşılamakta halen veya geçmişte iktisaden zorlanıp zorlanmadıkları ve eğer zorlanıyorlarsa/zorlanmışlarsa bu durumu aile bütçesine getirdiği yük, kendisine (ve eşine) getirdiği zahmet, sıkıntı, stres bakımından nasıl değerlendirdiği

20. Harcama bakımından en çok hangi çocuğun/çocukların masraflarının öne çıktığı

21. Okuldaki eğitim ve yapılanlar dışında çocukların düzenli olarak yaptıkları ve belli bir beceri ve anlayış kazanmaya yönelik olarak katıldıkları kursların (yabancı dil, müzik, resim, bale, tiyatro, güzel sanatlar, spor, fotoğrafçılık kursları) olup olmadığı ve bunlar için ne kadar harcama yapıldığı, bunlardan ne beklendiği, bunları gerçekten gerekli ve yararlı görüp görmediği

22. Çocuklarının her birinin hangi düzeye kadar okumalarını ve hangi iş/mesleği edinmelerini arzu ederdi/etmekte olduğu ve bunun nedenleri (kendisinin hayat deneyimi, mesleğinde, işinde yaşadığı sorunlardan kaynaklı olan hususlar da dâhil olmak üzere her türlü sebep)

23. Çocuklarının alacağı eğitim ve onların edineceği meslek açısından eşinin beklentisinin ne olduğu ve çocuklarını nasıl yönlendirdiği

24. Bunu temin etmek için bugüne kadar çocuklarının/her bir çocuğun eğitimi, meslek edinmesi, bir iş kurması için ne/neler yaptığı/yapmakta oldukları (okulun seçimi, masrafların karşılanması için fedakârlık yapmak, çocuğa telkin, tavsiye, uyarı, teşvik için tipik olarak neler yaptığı, ne söylediği, içinden ne geçirdiği, neyi yapmak istediği, neyi yaptığı vb.)

25. Bu konuda kadın ile erkek, kız ile oğlan arasında bir fark olup olmadığı, kendisinin bu bakımdan çocukları arasında nasıl davrandığı

26. Her bir çocuğunun almış/almakta olduğu öğrenim, okul başarıları ve eğer söz konusu edinmiş oldukları iş meslekten ve mesleki başarılarından memnun olup olmadığı ve nedenleri

27. Çocuklarının başarı ve başarısızlıklarının sebebi olarak kendi nezdinde öne çıkan hususların neler oldukları (ailenin gelirinin yetersizliği, barınma şartlarının iyi olmayışı, çevrede iyi okulların bulunmayışı, çocukların isteksizliği, sahip olduklarının değerini takdir edemeyişleri,

arkadaş çevrelerinin iyi olmaması, tembellik etmeleri, hayat hakkında iyi bir fikre sahip olmamaları ya da içinde bulundukları refah ve imkânların onları gevşekliğe, hazırcılığa sevk etmesi vb.)

28. Kendi düşünce ve kanaatine göre, günümüzde, bir insanın hayatta iyi bir yere/mevkie gelebilmesinin ve eğer iyi bir yerde ise onu koruyup geliştirebilmesinin en çok nelere bağlı olduğu (yani eğitim, babadan kalma servet-mal, bireysel çalışkanlık ve azimli olmak vb.) ve bunun nedenleri

29. Yaşadığı çevrede (aile muhiti, arkadaş çevresi vs.) daha çok hangi meslek grubuna ait insanların olduğu; hangi meslek grubunun veya hangi türden mesleklerin itibar gördüğü, öğrenim düzeyi ile ilgili genel durum ve genel tavrın ne olduğu

30. Genel olarak toplum içinde, çalıştığı iş ortamında ve aile içinde ve çevresinde kendisinin öğrenim düzeyi ve işi/mesleği yüzünden aşağılanma, küçük görülme ya da aksine saygı, itibar gösterilme durumuyla karşılaşıp karşılaşmadığı ve bunun onu nasıl etkilediği

31. Bu karşılaşmış olduğu durumdan hareketle çocuklarının eğitim düzeyi, türü, edinecekleri meslek konusunda olumsuzluklardan sakınmak veya olumlu olanları devam ettirmek konusunda bir özel çaba gösterip göstermediği

32. Kendisinin eğitim ve istikbal konusunda hayatta elde etmek istediği şeylerin neler olduğu ve bunları edinmede ne derece başarılı olduğu

33. Kendisi ile babasını kıyasladığında çocuklarına iyi bir eğitim ve istikbal kazandırmak bakımından kimin daha başarılı olduğu ve bunun nedeni

34. Kendisi ile çocuklarını kıyasladığında genel olarak iyi bir eğitim ve istikbal bakımından kimin daha önde olduğu/olacağı ve bunun nedenleri

35. Bugüne kadar çocuklarına kendi iş/mesleğini devam ettirmeyi hiç telkin ve tavsiye edip etmediği ve nedenleri

36. Çocukların bugüne kadar onun iş mesleğini sürdürmeyi hiç isteyip istemedikleri ve bunun nedenleri

EBEVEYN VE EVLATLARIN MESLEĞE BAĞLI AİLEVİ TOPLUMSAL KONUMLARINI SÜRDÜRME VE YÜKSELTME ÇABALARI VE EĞİTİME KARŞI TAVIR ALIŞ

GENÇ MÜLAKAT CETVELİ

I. KENDİSİYLE MÜLAKAT YAPILAN BİREYİN SOSYO-DEMOGRAFİK DURUMU VE TOPLUMSAL ARKAPLANI

1. Yaşı:

2. Cinsiyeti:

3. Doğduğu yerleşim yeri: köy, kasaba, kent merkezi vb.

4. Yaşadığı yerleşim yeri adı ve niteliği:

5. Bulunduğu öğrenim düzeyi ve türü:

6. Öğrenim gördüğü alan:

7. Öğrenim gördüğü dil:

8. Kendisinin daha önce çalışıp çalışmadığı; çalıştıysa kaç yaşında, ne tür bir işte çalıştığı:

9. Kendi anne ve babasının öğrenim durumu ve iş/mesleklerinin ne olduğu

10. İçinde yaşadığı ev, ailesinin sahip olduğu gelir, ailesinin sahip olduğu malvarlığı bakımından içinde yaşadığı hanesinin maddi refah durumunu nasıl değerlendirdiği

II. ÖĞRENİM SÜRECİNDE YAPILANLAR, YAŞANANLAR

11. Kendisinin eğitim ve istikbal konusunda hayatta elde etmek istediği şeylerin, meslek tercihinin ve hedeflerinin neler olduğu ve nedenleri, bu başarıyı elde etme konusunda kendisinde gördüğü yeterlilik seviyesinin ne olduğu
Ailesinin kendisinin hangi düzeye kadar okumasını ve hangi iş/mesleği edinmesini arzu etmekte olduğu, ne yönde yönlendirdiği, kendi iş ve mesleklerini veya benzeri bir iş veya meslek konusunda ısrarda, telkinde bulunup bulunmadıkları ve bunun nedenleri

12. Bu beklentinin karşılanması için ailesinin bugüne kadar kendisinin ve kardeşlerinin eğitimi, meslek edinmesi, bir iş kurması için ne/neler yaptığı/yapmakta oldukları (okulun seçimi, masrafların karşılanması için fedakârlık yapmak, telkin, tavsiye, uyarı, teşvik için tipik olarak neler yaptığı, ne söylediği, neyi yapmak istediği, neyi yaptığı vb.)

13. Bu konuda kadın ile erkek, kız ile oğlan arasında bir fark olup olmadığı, ailesinin bu bakımdan çocukları arasında nasıl davrandığı

14. Kardeşleriyle kendisini kıyasladığında, gerek ailesinin tutumu gerekse akademik yeterlilik yönünden kendisini nasıl gördüğü ve bunun meslek tercihine nasıl yansıdığı

15. Okul ortamında öğretmenlerinin ve arkadaşlarının kendisinin eğitim ve meslek tercihinde etkisi olup olmadığı, olduysa nasıl bir etkisi olduğu ve nedenleri

16. Okuldaki eğitim ve yapılanlar dışında düzenli olarak yaptıkları ve belli bir beceri ve anlayış kazanmaya yönelik olarak katıldıkları kursların (yabancı dil, müzik, resim, bale, tiyatro, güzel sanatlar, spor, fotoğrafçılık kursları) olup olmadığı ve bunlar için ne kadar harcama yapıldığı, bunlardan ne beklendiği, bunları gerçekten gerekli ve yararlı görüp görmediği

17. Kendisinin başarı ve başarısızlıklarının sebebi olarak ailesi açısından öne çıkan hususların neler oldukları (ailenin gelirinin yetersizliği, barınma şartlarının iyi olmayışı, çevrede iyi okulların bulunmayışı vs.)

18. Başarı ve başarısızlıklarının sebebi olarak kendisi açısından öne çıkan hususların neler oldukları (isteksizliği, sahip olduklarının değerini takdir edemeyişleri, arkadaş çevrelerinin iyi olmaması, tembellik etmeleri, hayat hakkında iyi bir fikre sahip olmamaları ya da içinde bulundukları refah ve imkânların onları gevşekliğe, hazırcılığa sevk etmesi vb.)

19. Kendi düşünce ve kanaatine göre, günümüzde bir insanın hayatta iyi yerlere/mevkilere gelebilmesinin ve eğer iyi bir yerde ise onu koruyup geliştirebilmesinin en çok nelere bağlı olduğu (yani eğitim, babadan kalma servet-mal, bireysel çalışkanlık ve azimli olmak vb.) ve bunun nedenleri

20. Yaşadığı çevrede (aile muhiti, arkadaş çevresi vs.) daha çok hangi meslek grubuna ait insanların olduğu; hangi meslek grubunun veya hangi türden mesleklerin itibar gördüğü, öğrenim düzeyi ile ilgili genel durum ve genel tavrın ne olduğu

21. Genel olarak toplum içinde, aile içinde ve çevresinde ailesinden herhangi birinin öğrenim düzeyi ve işi/mesleği yüzünden aşağılanma, küçük görülme ya da aksine saygı, itibar gösterilme durumuyla karşılaşıp karşılaşmadığı, bunun onu nasıl etkilediği ve meslek tercihinde bunun etkili olup olmadığı

22. Kendisi ile babasını kıyasladığında iyi bir konum ve iyi eğitim alma bakımından kimin daha başarılı olduğu ve bunun nedenleri,

23. Bugüne kadar ailesinin kendisine, kendi iş/mesleğini devam ettirmeyi hiç telkin ve tavsiye edip etmediği ve nedenleri hakkında ne söyledikleri

24. Babasının ya da annesinin iş/mesleğini devam ettirmeyi isteyip istemediği ve nedenleri

KİŞİSEL BİLGİLER	
Adı Soyadı:	Emine Akçelik
Doğum tarihi:	27.06.1985
Doğum yeri:	Ankara
Adres:	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara
Telefon:	5347395217
E-mail:	emineakcelik@gmail.com
EĞİTİM	
Lise:	Özel Nene Hatun Yabancı Dil Ağırlıklı Lise / 2003
Lisans:	Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü / 2015
Yüksek lisans:	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara
MESLEK	
Çalıştığı Kurum:	Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
Görevi:	Araştırma Görevlisi